

AVTOPORTRET KISAN S SVINČNIKOM.  
LASTNIK SLIKAR MATIJA BRADAŠKA  
V KRANJU.

LEOPOLD LAYER.

# Slikar Leopold Layer in njegova šola.

Spisal Viktor STESKA.

Kakor po drugih deželah, je bilo tudi v naši domovini več umetniških središč. Taka središča so bila že od nekdaj Ljubljana, Poljanska dolina nad Škofjo Loko, Radovljica, Škofja Loka, Idrija in Kranj. Gotovo so bila še druga n. pr. Kamnik, Novo mesto, Višnja gora, Metlika in Cirknica, toda ta središča so nam manj znana, ali pa so bivali v njih le posamezni umetniki.

Med naše najimennejše umetniške naselbine štejemo Kranj. Dobrih 200 let nazaj nepretrgoma zasledujemo slikarje in kiparje.

Tu je živel slikar Janez Krstnik Staravačnik, ki je bil rojen 10. septembra 1657 in pokopan 26. novembra 1743.<sup>1</sup> Slikal je l. 1709 bandero za župno cerkev sv. Martina v Srednji vasi v Bohinju.<sup>2</sup> Njegov sodobnik je bil slikar in meščan Matija Arihar (Arichar). Njegovi ženi je bilo ime Marjeta. Umrl je nagle smrti v visoki starosti in bil pokopan 13. julija 1727. L. 1722 je slikal v Križah pri Tržiču, kjer je bil tudi za kuma. Imel je sina Karola in Mihaela in nekaj hčera.<sup>3</sup> — Istodobno se pa prikaže umetniška rodbina Layerjeva.

## 1.

Prvi umetniški zastopnik Layerjeve rodbine je Josip Layer, rojen v Kranju 17. marca 1688, kot sin Gregorja in Regine. Umrl je 10. januarja 1744. Za Jereko v Bohinju je l. 1722 naslikal bandero sv. Marjete.<sup>4</sup> Za njim je deloval v Kranju njegov sin Marko Layer, rojen 12. aprila 1727, ki se je 26. oktobra 1750 poročil z Marijo Ano Wohlgemut. Umrl je na št. 52 v Kranju 27. decembra 1808.

Edvard vitez Strahl<sup>5</sup> meni, da se je s Tirolskega priselil. Kakor smo pa videli, je bila rodbina Layerjeva v Kranju že sto let pred Markom. Prvotna rodbina Layerjeva pa utegne biti s Tirolskega, kjer se ta priimek pogostoma nahaja.

<sup>1</sup> V mrliški matici je zapisano, da je umrl 100 1/2 l. star. V resnici je bil le 86 let. Ljudje so pri starosti vedno radi pretiravali.

<sup>2</sup> Župn. kronika v Boh. Srednji vasi.

<sup>3</sup> Fr. S. Pokorn po maticah v Kranju.

<sup>4</sup> Župn. kronika v Boh. Srednji vasi.

<sup>5</sup> Die Kunstzustände Krains, str. 31.

Marko Layer je bil sam dober slikar. Ni sicer dosti njegovih del znanih, toda kar jih poznamo, pričajo, da je bil spreten umetnik. Slika sv. Andreja v Zbiljah iz l. 1762 je prav čedna; izvirna pa ni, marveč je Marko Layer tu prav marljivo posnemal Valentina Mencingerja. Podpisal se je „Marx Layer pinxit 1762.“ V Spodnji Besnici<sup>6</sup> ima slika sv. Janeza Krstnika podpis „M. L. P. C. 1769“, kar pomenja: Marcus Layer Pinxit Crainburgi 1769. Na Otočah je njegova slika Ecce Homo iz l. 1763. Bržkone so tudi njegovi evangelisti na prižnici, kjer daje kronogram: Beatl sVnt InqVIt IesVs qVI aVDIVnt Verba Del et CVstoDIVnt ILLa InsVper, letnico 1760.<sup>7</sup>

Marko Layer je imel osem otrok. Med temi so bili trije slikarji: Leopold, Valentin in Anton.<sup>8</sup> Leopold je bil rojen 20. novembra 1752 in dan pozneje krščen, Valentin 6. februarja 1763, Anton pa 4. junija 1765. O Antonu drugega ne vemo. Tudi o Leopoldu in Valentinu nimamo iz mladostne dobe skoro nikakih sporočil. Učila sta se gotovo doma v Kranju brati in pisati, pri očetu pa slikarstva. Radics<sup>9</sup> meni, da se je Leopold učil na dunajski akademiji, Strahl<sup>10</sup> pa sodi, da se je učil risati po bakrorezih Jungwirtha in Filipa Andreja Kiliana iz Avgsburga, ki sta urezavala slike laških mojstrov, ki so bili tedaj priljubljeni, n. pr.: Piazzeta, Grasso, Tiepolo in Amigoni. Strahl ima prav, ker se brata Layerja nista izobraževala na dunajski akademiji.<sup>11</sup> Da sta se Layerja res po takih bakrorezih

<sup>6</sup> Fr. S. Pokorn, Besnica str. 140.

<sup>7</sup> V Gorenju 1913, 24. decembra sodi A. Koblar, da je naslikal l. 1753 kranjsko župnišče od obeh strani, župnijsko pristavo na Farovski loki in pristavo, kjer je zdaj gimnazija. Tudi portret župnika Schillinga utegne biti njegov. Te slike se hranijo v kranjskem župnišču.

<sup>8</sup> O Layerju so pisali: Iv. Kukuljević Sakeinski: Slovník umjetnikah jugoslavenskih l. 1859, III, 213. Omenja samo sliko sv. Vida v Šent Vidu. — Radics Umjetelnost in umeteljna obrtnost Slovencev. Letopis Matice Slovenske, 1880, 47 in 48 ga z malo vrsticami omeni; istotako Wurzbach: Biograph. Lexikon, XV, 57: — Slovanstvo str. 197 se ga le imenom spominja. — Precej dobro je poučen Edvard vitez Strahl: Die Kunstzustände Krains, 31—33. — V „Dom in Svetu“, l. 1891, 78 je po Strahlu objavil —i— nekaj podatkov. — Pisec teh vrstic je spisal kratek življenjepisa L. za koledar katol. tiskovne družbe v Ljubljani za l. 1903, str. 125—133. Največ podatkov mu je izročil slikar Matija Bradaška, ki je še občeval z Layerjevimi sorodniki. Tu je življenjepisa znatno izpopolnjen. Razne podatke iz matice župnije kranjske mi je oskrbel župnik Frane Ser. Pokorn, nekaj jih povzetih iz podlistka iz Gorenja z dne 24. decembra 1913: Slikarji v Kranju. Spisal A. Koblar. — Prof. M. Pirnat je v Gorenju, 1907, št. 5 in 6 priobčil članek: Leopold Layer, slikar v Kranju (1752—1828).

<sup>9</sup> Letopis M. Sl. 1880, str. 47.

<sup>10</sup> Die Kunstzustände Krains, 1884, str. 31.

<sup>11</sup> Poročilo c. kr. akademije obraznih umetnosti na Dunaju z dne 13. marca 1913 št. 162.

učila, izpričuje tudi debela knjiga: *Raccolta di cento dodici stampe di pittura della storia sacra incise in Venezia da Pietro Monaco, 1763.* (Zbirka 112 bakrorezov iz svete zgodovine, ki jih je urezal Peter Monaco v Benetkah). Ta knjiga je za Layerjem prešla v last Egartnerju, Juriju Tavčarju iz Idrije in potem Mateju Trpinu, slikarju v Ljubljani. Najbolj znani sliki iz te zbirke sta: Smrt sv. Jožefa in sv. Janez Nepomučan, ki jih je slikal Giov. Batt. Pittoni. (u. 1767).

Radi uboštva brata Layerja nista mogla potovati v Italijo, da bi se tam pri znamenitih mojstrih nadalje učila in da bi se navduševala in ogrevala na uzornih slikah prvih slikarjev sveta.

Leopold Layer se je oženil z Marijo Egartner, rojeno na Koroškem. Ker ta dvojica ni imela otrok, je Leopold Layer posinovil sorodnika svoje žene Jožefa Egartner. Ta se je pri njem izučil slikarstva in podedoval od njega hišo in ostalo imetje. (*M. Bradaška.*)

Layerjeva delavrica je imela navadno mnogo dela, a prišli so tudi slabi časi, zlasti ob francoskih vojskah. L. 1809 so Francozi zasedli Kranjsko. Latinec pravi: *Inter arma Musae silent* (ob vojski mirujejo Muze). To se je uresničilo tudi v Layerjevi hiši. V teh nemirnih in negotovih časih so pošla naročila. Uboštvo je potrkalo na slikarjeva vrata. Kaj storiti? Ustno izročilo pripoveduje, da sta se oba brata Layerja lotila nevarnega posla in pričela ponarejati denar. V domači hiši sta namreč imela dovolj prostorno in svetlo klet, ki je bila pripravna za tako delo. Tu sta prirejala novi denar. Ljudje so pač sumili, kaj se v hiši godi, kaj gotovega pa vendar niso vedeli.

V Kranju je živela tedaj rodbina Hayne, ki je bila z Layerjevo hišo dobro znana. Stari Hayne je prišel nekoč obiskat Layerja. Žena mu pove, da ga ni doma. Hayne odide. Ko pa stopa čez prag, začuje Layerja, ki je v kleti zakašljajal. Prepričan je bil, da se godi v kleti nekaj skrivnostnega.

Hayne je imel dva sina, ki sta študirala na Dunaju. Anton Hayne (rojén 17. januarja 1786 v Kranju) je bil pozneje profesor živinozdravništva na Dunaju. Poleg tega je bil pokrajinski slikar in bakrorezec. Umrl je na Dunaju 17. avgusta 1853. Njegov brat Josip je bil profesor botanike v Gradcu.

Ta dva dijaka sta prišla domov na počitnice. Ko so bili vsi domači zbrani in prav dobre volje, se spomnijo Layerja. Leopold Layer je bil tedaj že v preiskavi in ni smel iz hiše. Radi bi ga pa vendar dobili v svojo družbo. Kako bi mogli to doseči? Prebrisana glava si ve pomagati. Urno pripravijo nekoliko kmetiške obleke in jo pošljejo v Layerjevo hišo. Kmalu stopita kmet in kmetica iz

Layerjeve hiše in kreneta v družbo Haynetovih, ki se niso mogli dovolj nasmejati Leopoldu in njegovi ženi, ko sta prišla mednje v taki opravi. (*M. Bradaška.*)

Radi ponarejanja denarja pa francoska vlada ni poznala šale. Ko pridejo preiskovalci v hišo, je imela Layerjeva žena vprav molitvenik v rokah. Ob nenavadnem obisku se prestraši, knjižica ji pade iz rok in iz nje se usujejo francoski bankovci. Teh so pa iskali. Oba brata Layerja so zaprli. Ljudska govorica ve povedati, da se je Valentin iz obupa v ječi obesil, smrtna matica pa naznanja, da je 5. julija 1810 umrl na sušici (Abzehrung). Umrl je v Kranju št. 1, kar nam pove, da ga je smrt našla v mestni ječi. Bilo mu je 47 let. Leopolda pa je čakala smrt na vislicah. Neki francoski general pa se je zanj zavzel in mu je izposloval pomiloščenje. Obsojen je bil na večletno ječo. (*M. Bradaška.*)

V tem času je bil v Kranju silovit požar. Vnelo se je v mestu baje v hiši št. 16, v Paradižu, blizu davkarjevega stanovanja. Vihar je tedaj divjal; vsled tega je bilo mesto v dveh urah upepeljeno. Od 263 hiš v mestu in v predmestjih jih je zgorelo 184 poleg 11 pristav pred mostom. Ogenj je preskočil tudi Kokro in uničil vasi Huje in Klanec. Savsko predmestje ni popolnoma pogorelo, ker je veter plamen gnal na nasprotno stran. Otel se je grad, zgorele so pa strehe cerkvâ in župnišča.<sup>12</sup> Tudi Layerjeva hiša je pogorela; uničena je bila delavnica. Sedaj je na njenem mestu vrt. Le ena stena je še ostala. Pod delavnico je bila lesena shramba za les. (*M. Bradaška.*)

Dnevi trpljenja so bili naposled Layerju vendarle prikrajšani. Francozi so morali v oktobru 1813. zapustiti Kranjsko. Layer je zopet dihal svobodni zrak. Verjetno je, da se je Layer v svoji silni stiski zaobljubil poslikati kapelico M. B. na Brezjah in da je oljnato sliko Marije Pomagaj dovršil že v ječi ali vsaj precej, ko je bil oproščen. V kapelici se res čita: „Leopoldus Layer pinxit anno 1814 ex voto“ (L. L. slikal l. 1814 vsled obljube). Govorica se torej tu bržkone ujema z istino.

Leopold Layer je umrl doma, v svoji rojstni hiši št. 52, dne 12. aprila 1828, njegova žena pa je izdihnila 27. marca 1831. Leopolda je pokopal Matija Kerč, vodja glavne šole.

Leopold Layer je bil velike postave, visokega in širokega čela, živahnih oči, iz katerih je sijala dobrodušnost pa tudi duhovitost. V družbi je bil vesel in šaljiv. Nosil je rujavo ali črno suknjo z visokim ovratnikom, kakor je bilo tedaj navadno.

<sup>12</sup> Gorenjec, 16. decembra 1911, štev. 50.

## 2.

Layer je slikal mnogo in silno urno. Pripovedujejo, da so prihajali k njemu ljudje in naročali razne slike, zlasti svetniške. Slikar je naročnika vprašal, če ima še kak opravke v mestu. Če mu je pritrnil, mu je naročil, naj se po opravljenem poslu zopet pri njem oglasi. In glej, ko je dotični prišel, mu je že pokazal, ali dovršeno ali vsaj na pol izdelano sliko in ga vprašal, če mu ugaja.

O njegovem času je živel v Železnikih slikar Janez Grohar. Layer je ogledoval nekoč njegovo sliko in dejal: Kako more ta človek živeti, če ima z enim samim nosom toliko opraviti.

Tisti čas se je širila po Kranjskem pobožnost sv. križevega pota. Layer je dobival mnogo naročil in je manjše križeve pote slikal tako urno, da je včasih v enem dnevu dovršil celo postajo. Slikal je večinoma le dopoldne, popoldne si je pa rad privoščil nekoliko sladke kapljice, češ, da si je že dopoldne prislužil dva goldinarčka. Toliko je namreč računil za eno postajo križevega pota ali za kako manjšo sliko. Včasih se je zadovoljil tudi z manjšimi naročili in je slikal celo končnice za ulnjake.



Slika 1. Leopold Layer. Autoportret. Lastnik dekan Ant. Koblar v Kranju.

Do oktobra l. 1870 so imeli v Kranju skoro v vsaki hiši nekoliko njegovih slik. Izsledili so jih pa agenti, jih ceno pokupili in odšli z njimi preko meje.

Layer je jemal za svoje slike pogostoma slabo platno. Neveščji ljudje so zato mnogo slik zavrgli pręcej, ko se je pričelo platno trgati, ali če se je barva le malo odluščila. Nevedneži pa njegovih slik niso cenili, ker so bile poceni in so vedeli, da jih je napravil domačin.

Kljub tem neugodnim razmeram se je vendarle ohranilo mnogo Layerjevih slik po cerkvah in po hišah. Ker pa Layer navadno ni

podpisoval svojega imena, zasebni lastniki pogostoma niti ne vedo, da hranijo Layerjeve slike; po cerkvah pa cenijo v novejšem času Layerjeve slike tako, kakor zaslužijo, zato jih skrbno varujejo.

Na svojih slikah se je Leopold Layer redkokdaj podpisal, Valentin pa menda nikdar. Zato je težko dognati, kaj je slikal



Slika 2. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

Leopold in kaj Valentin. Ker je Leopold preživel svojega brata, ker je bil kot starejši brat bolj znan in bržkone tudi boljši slikar, pripisujejo dan danes vse slike obeh bratov Leopoldu, čeprav to ni pravilno.

Med Layerjevimi slikami je velika razlika; med klenim žitom je tudi nekaj plev. Pomisliti pa je treba, da je med prvimi in zadnjimi slikami Leopoldovimi preteklo nad petdeset let, da mojster ni bil vselej razpoložen, da je pri kopijah nanj vplival tudi izvirnik, da je pogostoma zašel med obrtnike in za boljši denar delal lepše, nego za slabše plačilo. Bil je človek! Tudi hitrost je bila delu na kvar. Pri mnogih slikah so sodelovali tudi učenci; zato je skoro nemogoče dognati, kaj je sam napravil in kaj so učenci izvršili.

Risal je dobro in nenavadno spretno. Glavna moč njegovih slik je v risbi in v primerni sestavi predmetov. Barve so navadno slabše, zlasti moti pazljivega opazovalca temno, sivkastorujavo ozadje, ki ne kaže nikakega življenja. Koliko prijaznejše in živejše so tiste slike, kjer tvorita ozadje nebo ali pa pokrajina.



Layerju je predmet slikanja skoro edino le človek. Ves drugi svet zanj malone ne biva. Ni mnogo slik, da bi na njih uprizoril tudi pokrajinsko okolico, gore in ravnice, njive in drevje. Vendar je tudi mrtvo naravo dobro upodabljal; samo živali, zlasti konji, se mu niso posrečili in mu ne delajo časti. Slikal jih ni po naravi, ampak po spominu, zato so „leseni“.

Človeka pa je predstavljal v vseh mogočih okolnostih in položajih: v veselju in žalosti, v miru in razburjenosti, resnega in razkačenega, največkrat zamaknjenega. Čim živahnejša je skupina, s tem večjim veseljem in s krepkejšimi potezami slika. Njegov križev pot, ki je bil prej v Tržiču, nam je o tem priča. Kako živahna je skupina križ nosečega Kristusa. Vojaki pred njim, vojaki za njim, toda vse živo, nihče v mirni pozi. In ti obrazi! Kaka moč odseva iz njih! Poleg teh pa Kristus dostojanstveno mirno prenaša križ. Kaka dramatika! Kristus miren, vdan v voljo svojega Očeta, vsi naokrog nemirni, besni.

Vzemimo še postajo, ko vzdigujejo Kristusa na križ. Vsaka oseba ima drugo stajo; vse se pa obračajo k eni točki — središču —



Slika 3. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava

Kristusu na križu! Talent je moral biti, ki se je upal tako raznovrstno skupino spraviti v sklad.

Tu nas pa moli vprašanje: Ali je ta križev pot Layerjev izvirnik? Znano je, da je v „Svetem križevem potu“, ki ga je l. 1806

založil Henrik Hohn, prav ista kompozicija. Za molitvenik jo je narisal (pinx.) Andrej Herrlein, v baker urezal pa Avgust Zenger. Vprašanje pa je, če ni morda Herrlein risbo posnel po drugem izvirniku. Istina je, da je Layerjev križev pot tako lep, da ga je le težko smatrati za posnetek. Če pa je že posnetek, je Layer izvirnik gotovo prekosal v risbi, v izrazih in barvah. Bakrorez sam je namreč prav navadno delo, če izvzamemo kompozicijo.

Čeprav je Layer glavno silo uporabljajal za lepe obraze, so vendar tudi njegove osebe splošno prijetnega stasa. Zajetnih, debelih oseb ni slikal. Vse postave so več ali manj visoke in vitke. Žene pri križevem potu so videti celo presloke; toda po francoskem zgledu so tisti čas slikarji radi tako slikali.

Barve so na ohranjenih slikah precej obledele ali pravzaprav otemnele. Ni več prvotnega leska in svita. Toda, kjer so se ohranile, recimo pod steklom, so tako žive, sočne in prijetne, da se ni čuditi, če so tudi preprosti seljaki, ki se še niso dosti z umetnostjo ukvarjali, čutili željo, da si nabavijo Layerjeve slike.

Manjše slike je slikar navadno mnogo bolje pogodil, ko velike. Na velikih slikah je pretiraval svetlobo in senco išoč svetlobnih učinkov. Svetle oddelke (luči) na oblekah je včasih naslikal kar z belo barvo, zato se barve ne prelivajo, zato so prehodi barve v barvo nenaravni.

Edvard vitez Strahl sodi zato precej trpko: „Barva je največkrat trda, se omejuje na malo tonov, pōgreša krepke osenčave, dela slike mrzle in ploske ter jim vtiskuje znak šablone in rokodelske hitrice“.<sup>13</sup> Seveda imajo te znake le nekatere slike, druge se zopet odlikujejo po lepih barvah, pravilni osenčavi in dobri perspektivi.

Glavni poudarek je stavil Layer skoro vedno na obraze. Čeprav včasih vsa druga slika ni dosti vredna, obrazi so navadno marljivo izdelani, lepi, pogostokrat izbrani. Krasni so njegovi angelci, ki jih je posnemal po Kremser-Schmidtu; zato tako ljubkih angelcev ne pozna noben naših slikarjev.

Layer je silno cenil Kremser-Schmidta in ga posnemal, kjerkoli je mogel. Priliko je imel v Kranju, kjer se nahaja na Pungrtu slika sv. Fabijana in Sebastijana s sv. Rokom; v Velesovem, kjer je sedem Schmidtovih slik, v Gornjem gradu, kjer so štiri večje in dve manjši, v Ljubljani, kjer je Schmidt poslikal stene kapelice Gabriela Gruberja in naslikal oljnato sliko Marijinega Oznanjenja, ki je sedaj v vojaški bolnici. Ali je bil Layer s Schmidtom osebno znan, ali se je tudi

<sup>13</sup> L. c., str. 31.

osebno pri njem učil, ali ga je le po delih posnemal, še ni dognano. Verjetno je, da je le občudoval njegove slike in ga posnemal. Vse zgoraj navedene slike je Layer res posnel, nekatere celo večkrat;



Slika 4. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Trziču. Lastnik zavod sv. Stanislava.



Slika 5. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Trziču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

posameznosti pa se poznajo skoro na vsaki sliki. Za zgled navajam dve banderski sliki iz Strahlove zbirke: Sv. Lovrenc in M. B. na Višarjih. Prva je na prvi pogled podobna Schmidtovi sliki sv. Barbare v Velesovem.<sup>14</sup> Pri drugi žena z otrokom spominja na Schmidta.



Slika 6. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Trziču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

Tudi v barvah se je Layer Schmidtu včasih prilagodil, zlasti v trziškem križevem potu.

Čeprav pa je Layer Schmidta posnemal, ni ga pa kar mrtvo kopiral, ampak si le izposodil kako misel, ki jo je potem nekoliko drugače obdelal. Kot navaden kopist bi ne imel veljave med slikarji. Učil se je tudi po naravi; delal je študije in osnutke ter si takisto prisvojil toliko spretnost v risanju, da jo po pravici občudujemo. Napravil si je za vse svoje večje in važnejše slike osnutke in sicer precej natančne. Mnogo jih hranijo: vitez Strahl, dekan A. Koblar in slikar Matija Bradaška.

Slikar Bradaška hrani naslednje, večinoma natančno izvršene osnutke. Največji osnutek meri 55 × 32 cm, drugi so malo manjši.

1. Sv. Martin kot škof. 2. Sv. Martin kot vojak na konju. 3. Sv. Tomaž, nekdanja slika v stranskem oltarju v Cerkljah pri Kranju. 4. Sv. Frančišek Šeraf. 5. Ločitev sv. Petra in Pavla.

<sup>14</sup> Cf. Dom in Svet, 1898, 751.

6. Sv. Mohor in Fortunat za veliki oltar v Gornjem gradu na Štajerskem. 7. Sv. Križ s sv. Janezom, Marijo in Magdaleno za veliki oltar v Kranjski župni cerkvi, kjer pa slike ni več. 8. Sv. Lovrenc. 9. Marijino vnebovzetje za veliki oltar v Cerkljah pri Kranju. 10. Sv. Jožef. 11. Kristus izroča sv. Petru ključe, za veliki oltar v Naklem. 12. Marijino Oznanjenje za stranski oltar v župni cerkvi v Kranju. Slike ni več. 13. Sv. Kancijan in tovariši za veliki oltar župne cerkve v Kranju. 14. Sv. Križ s sv. Janezom, Marijo in Magdaleno za kapelo na pokopališču v Kranju. 15. Sv. Vid za veliki oltar v Šent Vidu nad Ljubljano. 16. Sv. Mohor in Fortunat za veliki oltar v Žužemberku. Slike ni več ondi. (*M. Bradaška*).

Layerjeve slike so razširjene po vsem Gorenjskem. Malo je župnij v kranjski in radovljiški dekaniji, ki bi se ne mogle ponašati s kako Layerjevo sliko. Preko Gorenjske jih je pa malo šlo.

Layer je slikal freske in oljnate slike. Njegove freske so manj znane in jih tudi ni dosti ohranjenih.

Znane so njegove freske v Marijini kapelici na Brezjah iz l. 1814. Na Tabru (župn. Podbrezje) je slikal kapelico, pa so jo že



Slika 7. Projšnji križev pot v župni cerkvi v Trziču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

pobelili. V Trziču je poslikal svod v svetišču župne cerkve l. 1815. V župni cerkvi v Kranju so bile njegove freske posnetki Kremser-Schmidtovih slik v Gornjem gradu, predstavljajoče rojstvo in vsta-

jenje Kristusovo in njegov vnebohod. Prihod sv. Duha je po svoje zasnoval. V Tunicah je na listni strani freska: Sv. Trojica nad nevihto, ob strani so pa štirje medaljoni. V cerkvi sv. Jožefa nad Tržičem je lepa slika sv. Jožefa na stropu cerkvene ladje. V Šmartnem pod Šmarno goro je poslikal prejšnje znamenje pred župniščem; v Vižmarjih je njegovo delo preslikal neki sobni slikar iz Ljubljane.



Slika 8. Višarska M. B. Banderska slika. Lastnik graščak dr. K. vit. Strahl.

V Preski, v znamenju ob cesti, so nadomestili njegove freske s slikami na pločevini in naposled so napravili novo znamenje. V Ljubnem na št. 27 sta ohranjeni njegovi freski: 1. Sv. Trojica, 2. Sv. Florijan. (M. B.)

Brezdovmno se je ohranilo še več Layerjevih fresk, ki se pa še niso ugotovile.

Med oljnatimi slikami so najbolj znane njegove oltarne slike, potem nabožne slike za dom, nekaj je portretov; izključno pokrajinskih slik pa menda ni slikal.

Layer Leopold se je tudi sam portretiral. En portret na les slikan, a ne celotno ohranjen, ima slikar Matija Bradaška v Kranju. Drugi portret je last dekana Antona Koblarja v Kranju. Na sliki ovalne oblike je naslikal Leopold Layer sam sebe in svojo ženo. Obraz mu je gladko obrit in oči gledajo jasno toda mirno proti

nam. Na njegov slikarski poklic kaže šestilo, ki ga ima v levici. Na desnici je njegova zakonska družica z avbico na glavi.<sup>15</sup>

Slikar M. Bradaška hrani jako značilno narisane Layerjev obraz. Layer se je sam narisal s svinčnikom gledajoč se v zrcalo.



Slika 9. Smrt sv. Lovrenea. Banderska slika. Lastnik graščak dr. K. vit. Strahl.

### 3.

Oglejmo si sedaj njegove slike, in sicer zvrstoma od radovljiške dekanije proti Kranju, Loki, Kamniku itd.

<sup>15</sup> Izvestja Muz. društva, 1907, 49.

V radovljiški dekaniji:

Najbolj znana Layerjeva slika je gotovo Marija Pomagaj na Brezjah. Ta slika ni izvirno delo, ampak je posneta po znani sliki Luka Cranacha. Poleg te oljnate slike so njegovo delo tudi freske v kapelici. Na oboku je Kristus s križem v desnici; proti njemu je obrnjena Marija z napisom nad glavo: „Pomoč keršenikov“ in govoreča: *Christe eleison*. Nižje se ozira kvišku množica vernikov in bolnikov, med njimi nekdo vklenjen. Ljudje razlagajo, da je ta vklenjenec Layer sam, ki se je v ječi zaobljubil, da bo poslikal kapelico, če bo zapora rešen. Prošnja se mu je izpolnila, in leta 1814. je izpolnil to obljubo, kakor spričuje napis: „Leopoldus Layer pinxit anno 1814 ex voto“ (Leopold Layer slikal l. 1814 vsled zaobljube).



Slika 10. Marija Pomagaj na Brezjah.

Kapelica sama je bila sezidana 14 let poprej, kar spričujejo besede za altajem: „Haec capella aedificata est anno 1800 parochizante Urbano Aschbe“ (kapelica je bila zidana l. 1800 za župnikovanja Urbana Ažbeta). Na desni in levi strani kapele so naslikane razne podobe Marije prečiste Device z latinskimi napisi: *Electa ut sol. Cant. VI. — Quasi aurora consurgens. Cant. VI. — Terribilis ut castrorum acies. Cant. VI. — Pulchra ut luna. Cant. VI. itd.*<sup>16</sup>

V velikem altarju je bila prej Layerjeva slika sv. Vida. Sedaj je shranjena na koru.

Glede Kamne gorice čitamo v Zgodnji Danici l. 1860, list 15: „Podobi sv. Florijana in sv. Barbare sta od slovečega Mencingerja že pred 100 leti narejeni.“ To je pa zmota. Sliki sta le posneti po Mencingerjevih pri Sv. Petru v Ljubljani, samo da ima sv. Barbara tu obliko sv. Uršule. Tem posnetkom so pa pridejani Layerjevi angeli.<sup>17</sup>

<sup>16</sup> Zgodnja Danica, 1864, str. 122.

<sup>17</sup> Leta 1904 je sliki obnovil Simon Ogrin.





Slika 11. Sv. Jožef. Lastnica g. Helena Pavšlar.

bled bolnik in mož z zagorelim, portretu podobnim licem. Nad to sliko je druga manjša sv. Tilna (Egidija) s košuto in knjigo. Na evang. strani: Sv. Izidor z zamaknjnim obrazom, oblečen v rdeč suknjič in v modre hlače. Angel mesto njega orje. Na ep. str.: Sv. Valentina na oblakih, v višnjevem in deloma zlatem plašču, okrožujejo mični angeleci. Spodaj drži zagorel mož, bledega božjastnega bolnika. Tudi tu so obrazi prav skrbno izvršeni.

Manjše slike so: Sv. Frančišek Ksaverijan, sv. Vincencij Fererij, sv. Anton puščavnik in sv. Juri.

Pri Sv. Petru nad Begunjami: Sv. Lenart. Prej je bila tu tudi lepa slika Boga Stvarnika, ki se nahaja sedaj v podružnici sv. Lucije.

V Kranjski gori: Marijino vnebovzetje v velikem altarju, smrt sv. Jožefa v stranskem altarju. V podružnici Podkorenem: Sv. Andrej.

V Kropi na stranskem altarju: Marija Pomagaj. V podružnici M. B.: Sv. Trije kralji, Kristus na križu in dve manjši sliki na menzah.

V Zasipih: 1. Sv. Janez Krstnik. Slika je dobro posneta, barve so pa slabe. Ozadje je nejasno, prehodi iz svetlobe v temino so prenašli. 2. Sv. Ignacij Loj. 1803. 3. Immaculata. 4. Sv. Jožef pita Ježuščka. Kaj ljubka slika.<sup>18</sup>

V Lescah imajo Layerjeve slike za post.

V Bodešičah je Layerjev sv. Vid, ki ga je leta 1904 obnovil profesor A. Koželj.

V Rodinah: Križev pot in na neki hiši freska: Jezus na križu z Marijo in sv. Janezom.

Bohinjska Bela: Križev pot.

V Begunjah: Sv. Urh v velikem oltarju. Ozadje je rujavkasto. Svetnik ima fino izdelan obraz. Čeden angel, posnet po Kremser-Schmidtu, mu nosi mitro. Spodaj vzbujata pozornost

<sup>18</sup> Dom in Svet, 1895, 177.

V Radovljici v župnišču kot inventar: 1. kralj David, 2. Kristusov vnebohod, 3. zadnja večerja, 4. veliki duhovnik Kajfa raztrga svoja oblačila, 5. sv. Trije kralji, 6. sv. Družina z Ano in Joahimom. Kanonik in dekan Jan. Novak hrani še tri slike: 1. sv. Janeza Nepomučana, kjer je zanimiva svetlotemina; svetloba namreč prihaja v ječo skozi okno. 2. sv. Trije kralji, 3. pastirci molijo Jezusa.

V kranjski dekaniji.

V Kranju, v župnišču: 1. Sveta noč. Slika. 2. Čigava je ta podoba? 3. Zvežite mu roke in noge. 4. Usmiljeni Samarijan. Te slike enake velikosti so čedne in dobro ohranjene. Obrazi so prav značilni. Pri usmiljenem



Slika 12. Čigava je ta podoba in napis? Oljnata slika v župnišču v Kranju.

Samarijanu pa konj moti sliko, ker ne kaže prav nič življenja. 5. Sv. Valentin ozdravi božjastnega. 6. Sv. Ana. Palec je očitno prekratek. 7. Sv. Trojica. Slika je že vsa prebarvana. 8. Sv. Ana z Marijo in Jezuščkom. 9. Zadnja večerja. Ta velika slika je bila prej v altarcu. Na sliki je podpis: „C: L: Layer pinx. anno 1799.“

V podružnici na Hujah<sup>19</sup>: Marijina zaroka; na Rupi: Sv. Marija Magdalena.

Šmartin pri Kranju: Sv. Janez Nepomučan; slika je posneta po Mencingerjevi pri Sv. Petru v Ljubljani.

<sup>19</sup> Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, 14.

Cerklje pri Kranju : 1. Marijino vnebovzetje. Marijo sedečo na oblakih nosijo angeleci v nebo. Apostoli ob Marijinem grobu gledajo deloma v grob, deloma proti nebu in kažejo na Marijo, ki je zapustila grobno temo. Ozadje je svetlorujavo in dela dosti ugoden vtisek. Angeleci so Kremser-Schmidtovi. Marija je oblečena v lahno rdečo obleko, apostoli v oblačila lepe lahne barve. Slika spada med najboljše Layerjeve. 2. Sv. Ignacij. 3. Sv. Aleš. Wisiak je sliko neugodno obnovil. 4. Sv. Uršula. 5. Sv. Frančišek Ksaverijan. 6. Angel varuh. 7. Sv. Notburga. 8. Na prižnici: Jezus izročča sv. Petru ključe in štirje evangelisti.<sup>20</sup>

V župnišču je bila pred 10. leti slika: Jezusa snemajo s križa.

Spodnji Brnik: Sv. Jerdert in sv. Urban. 1779. Močno se kaže Mencingerjev vpliv.

Stiška vas in Lahovče: Sv. Križev pot.

Zalog (ž. Goriče): 1. Sv. Juri, 2. sv. Valentin.

Šent Jošt nad Kranjem v duhovniški hiši: 1. Zadnja večerja. 2. Marija z Jezusom (kopija).

Smlednik: Za postni čas pet lepih slik. Barve so dobro ohranjene, obrazi jasno izražajo dušne občutke posameznih oseb.

Sv. Valburga pri Smledniku: 1. Kristus pade pod križem. 2. Kristus na Oljski gori. 3. Sv. Peregrina.

Trboje: 1. Sv. Trije kralji. 2. Sv. Nikolaj. Križev pot iz l. 1797.

Zapoge: Kristus na križu. Slika visi v ladji ob steni. Telo Krisusovo je dobro pogojeno, ozadje je manj primerno. V župnišču: 1. Sv. Nikolaj, 2. sv. Vid, 3. sv. Elizabeta.

Naklo: Leopold Layer je naslikal l. 1793 sliko sv. Petra za veliki altar za 55 gold. Slika kaže Jezusa, ki izročča sv. Petru ključe nebeškega kraljestva. V altar so jo dali 27. junija 1794. Uzorec za to sliko je bil Layerju bakrorez Petra Monaca iz Benetk, ki ga je ta posnel po izvirni



Slika 13. Sv. Jožef. Stropna freska v podružnici sv. Jožefa nad Tržičem.

<sup>20</sup> Lavrenčič, Zgodovina cerkljanske fare, str. 49—51.



Slika 14. Immaculata. Lastnica gospa Helena Pavšlar.

slike je pa l. 1882 slabo obnovil Götzl. Obrazi so sedaj odurni. Te slike sploh preveč trpe radi vremenskih nezdod.

V vasi pod Tabrom je 6. maja 1774 divjal hud požar. Ta požar nam predočuje Layer na sliki, ki meri  $90 \times 58$  cm. V sredi vidiš cerkev na Tabru, na levi Žalostno M. B. z Jezuščkom v naročju, na desni sv. Florijana. Spodaj gori vas in sicer v temni noči. Ljudje gasé, nosijo vodo, drugi odvajajo živino, rešujejo pohištvo in obleko. Kaj živahna slika! Nekdo je pa sliko obnovil in žal, prevlekel tudi dolgi napis v levem kotu. Sliko hrani sedaj Gregor Šlibar, župnik na Rudniku.

Zgornja Besnica: Sv. Egidij iz l. 1782 v velikem altarju. Napis iz l. 1782 in grb škofa Karola grofa Herbersteina. V župnišču male slike: 1. rojstvo, 2. obrezovanje, 3. darovanje Gospodovo v templu.<sup>23</sup>

<sup>21</sup> Vrhovnik-Koblar, Zgodovina nakeljske fare, str. 41.

<sup>22</sup> Ibidem, str. 60.

<sup>23</sup> F. I. Pokorn, Besnica, 116.

sliki Bernarda Strozzi (il Prete genovese), katero hrani plemenita rodbina Labia a S. Geremija.<sup>21</sup>

Strohinj: V zakristiji je sličica sv. Nikolaja, ki se Layerju pripisuje.<sup>22</sup>

Križe pri Tržiču: 1. Mati božja, 2. sv. Kajetan. 1828.

Duplje: Sv. Trojica v atiki. — Jakob Jeglič: Sv. Florijan in sv. Anton Pad. na eni sliki (P. Bohinjec).

Kokra: Sv. Urban na stranskem altarju.

Kovor: Veliki oltar: Sv. Janez Krstnik.

Podbrezje: 1. Sv. Jakob v velikem oltarju, 2. sv. Frančišek Ksaverijan v stranskem oltarju.

Tabor pri Podbrezju: Leop. Layer je leta 1807 napravil 12 postaj sv. križevega pota. (12. postaja so 3. križi in 14. je leta 1826 naredil Götzl.) Te

Trata pri Velesovem:  
1. Sv. Ana, 2. sv. Anton  
Padovanski.<sup>24</sup>

Tržič: V svetišču župne cerkve je Leopold Layer naslikal l. 1815 na stropu fresko: Bog daje zapovedi na Sinajski gori; na stenah: štiri evangeliste sivo v sivo; dalje štiri skupine: 1. Pastirci pridejo molit, 2. sv. Družino, 3. dvanajstletnega Jezusa, 4. Jezusa s Samarijanko pri vodnjaku; naposled še štiri apostole: 1. sv. Jakoba z drogom, 2. sv. Jerneja, 3. sv. Mateja s knjigo in sulico, 4. sv. Filipa. Napis, nanašajoč se na štiri evangeliste se glasi: IESV CHRISTI SCRIPSERVNT DOCTRINAM. Kronogram daje letnico 1815.

L. 1848 je te freske popravljaj Jos. Egartner. L. 1911 od konca avgusta do 6. decembra jih je pa pravilno umil slikar Matija Bradaška.<sup>25</sup> Poleg fresk je L. Layer naslikal še dve oljnati sliki: 1. Marijino Oznanjenje v velikem altarju po Kremser-Schmidtu v Velesovem, 2. sv. Trojico v medaljonu.

V cerkvi sv. Jožefa nad Tržičem je v ladji na stropu jasna in popolnoma dobro ohranjena freska: Sv. Jožef v slavi. Svetnik priplava na oblakih v nebesa. Na desni nad njim že sedi Marija in se ozira proti sv. Trojici ter kaže z desnico na prihajajočega ženina. Spodaj je Tržič z okolico tako podrobno naslikan, da se je čuditi. Vrhovi gora so preostro nazobčeni, sicer je pa podoba prav naravna. Zvonik župne cerkve je bil tedaj lepši od sedanjega, ker je imel na vrhu tri skopčena okna. Ta slika dokazuje, da je bil Layer prav dober freskist.

Tu bodi omenjen tudi prelepi „janzenistovski“ križev pot, ki ga je Layer za Tržič naslikal. Ta križev pot kaže vse vrline slikarjeve v risbi



Slika 15. Sv. Ana. Lastnica gospa Helena Pavšlar.

<sup>24</sup> Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, str. 302.

<sup>25</sup> Slovenec, 23. dec. 1911.

in v barvah, ki so čudovito skladne. Ta križev pot je last zavoda sv. Stanislava.

Zasebniki: Slikar Matija Bradaška: Sv. Apolonijo, prej nekje medaljon v altarju (kupil od podobarja Trnovca).

Gospa Keršič, sodnikova vdova, hrani sliko sv. Antona Padovanskega. (64×39). Slika je dobro ohranjena. Prej je bila v Stražišču.

V hiši rajnega trgovca Mavrila Majer imajo štiri Layerjeve slike. Te so: 1. Marija z Jezuškom (68×52), 2. sv. Neža (46×38), 3. sv. Anton (52×38), 4. redovnik v frančiškanskem habitu kaže na podobo sv. Janeza Nepomučana.

L. 1912 umrli Viktor Omerza je hranil dve sliki: 1. sv. Magdaleno (16×14), 2. doprski portret moža srednje starosti (24×19). Pravijo, da je Portret Layerjev, ki se je sam portretiral s knjigo v roki. Glava ima črne lase, kratko pristrizeno brado in brke. Ta portret niti od daleč ni podoben Layerjevemu, ki ga hrani dekan Anton Koblar. Na tem ima Layer svetle lase in je golobrad. Omerzov portret torej ne kaže Leopolda Layerja, ampak predstavlja drugega moža.

Gdč. Antonija Malenšek, lastnica Layerjeve hiše: Kristus na križu s sv. Magdaleno. Spodaj jeruzalemsko mesto.

Celo zbirko Layerjevih slik ima gospa Helena Pavšlar.

1. Immaculata (160×110). Marija stoji s sklenjenimi rokami na polumesecu. Bog Oče na desni jo blagoslavlja in z levico kaže na podobo, kjer sta Adam in Eva sivo v sivo naslikana. Spodaj se angel bori zoper peklenškega zmaja. V levem kotu na vrhu angeleci obkrožajo Marijo.

2. Zadnja večerja (65×46).

3. Zadnja večerja (92×56). Druga slika je krepkejša. Posamezne osebe so dobro označene, obrazi prav lepi.

4. Sv. Florijan (87×60) je precej temna slika. Svetnik z zastavo v levici, s čelado na glavi in v vojaški opravi, izliva vodo na visoko, gorečo hišo.

5. Portret Blaža Trpinca, očeta Fidelisa Trpinca in pradedu gospe Helene Pavšlar (31×26).

6. Štiri poslednje reči (88×76) v štirih oddelkih na eni sliki.

7. Smrt sv. Jožefa.

8. Immaculata. Marija stoji s prekrižanimi rokami na mesecu nad zmajem, ki se plazi po zemlji. Angel zmaja z mečem uničuje, drugi angel pa kaže Mariji lilijo. Ta Immaculata je dokaj boljša od prve (št. 1), ker Marija lepše stoji.

9. Sv. Ana. Ob vrtni ograji sedi sv. Ana in drži Marijo stoječo pred njo s knjigo v roki. Sv. Joahim gleda odzadaj čez ograjo; dva angeleca trosita od vrha cvetje; na levi ovija cvetlični grm brajdo. Lepa slika; škoda le, da Marija nima ne otroške postave, ne otroške obleke.

10. Sveti Jožef. Svetnik na oblaku stoječ gleda proti nebu. Angel pred njim drži razevelo palico, drugi za njim pa tesarsko orodje. Svetnikov obraz je krasen, ko bi le tudi stoja gledalca zadovoljila.

11. Angel varuh. Angel oklepa z rokami svojega varovanca. Angelov obraz ima ženske poteze. Bržkone sta oba obraza portreta, ker kažeta toliko življenja. Ko bi se bil Layer vedno držal tega realizma!

Zadnje štiri našteje slike so pod steklom. Zato so se barve ohranile, kakor so bile prvotno, v vsej živosti in krasoti. Na teh se vidi, zakaj se je Layer tako prikupil ljudem. Take barve lahko vlečejo.



Slika 16. Sv. Jožef. Slika v župni cerkvi v Zasipih.

12. Sv. Hieronim. Svetnik, na pol gol, premišluje v samoti minljivost sveta, v rokah držeč mrtvaško lobanjo, knjigo in kamen.

Profesor dr. Franc Perne:

1. Immaculata. Božje dete prebada s sulico žrelo peklenški kači (100×80). Na drugi strani: Sv. Mihael.

2. Sv. Valentin in na drugi strani sv. Nikolaj. Ta stran je slabša. Ista velikost; prav tako naslednje tri številke.

3. Sv. Sebastijan in sv. Rok, na drugi strani slabše delo: sv. Jurij na konju.

4. Sv. Sebastijan in sv. Rok, sedeča; na drugi strani neki škof in neka mučenica.

5. Sv. Družina. Obrazi so čedni. Na drugi strani: sv. Tomaž pred vstalim Zveličarjem. Slika je bila čez sredo pretrgana.

6. Žalostna M. B. z mrtvim Jezusom v naročju. Druga stran: Sv. Valentin. Lepa slika (50×40).

7. Zadnja večerja (48×80). Precej poškodovana.

8. Brezmadežna. Doprnsna podoba z 12 zvezdami krog glave (35×27). Spodaj napis: „Erzeige dich eine Mutter zu seyn“.

9. Bratje prodajo egiptovskega Jožefa v sužnost (65×40). Na drugi strani je napis: „L. Layer pinxit A. 1824“.

10. Noe in njegovi trije sinovi (70×43). Na drugi strani napis: „L. Layer pinxit“. Brez letnice. Gotovo sta obe sliki istodobni in ostanka bibličnega cikla. Barve so sočne, kakor na malo-kateri Layerjevi sliki.



Slika 17. Angel varuh. Last gospe H. Pavšlar.

11. Kristus na križu in sv. Magdalena spodaj klečeča. Na drugi strani: Sv. Mihael. Obe odrgnjeni.

12. Sv. Anton Padovanski; na drugi strani: Vnebovzetje M. B. Precej površno delo (110×90).

Bržkone sta tudi Layerjevi sliki sv. Terezija (30×40) in Marija Pomočnica, pri kateri sta pa obraza popolnoma uničena. Osnovi na papirju z barvami: 1. Sv. Marija in sv. Lucija, obe na eni poli, druga poleg druge v ovalu v velikosti 18×13 cm. 2. Brezmadežna (34×22). (Poročilo prof. dr. Fr. Perneta.)

Župan Ferd. Polak: 1. Sv. Peter. Mala, skrbno izdelana, prav dobro ohra-



njena slika. 2. Zadnja večerja. 3. Sv. Trije kralji. 4. Sv. Katarina. 5. Sv. Florijan. 6. Sv. Frančišek Asiški.

V Kamniški dekaniji:

Kamnik: Dekan Ivan Lavrenčič: Mati Božja. Josip Sadnikar, višji živinozdravnik: Sv. Štefan. Josip Stele, mestni občinski tajnik: Zadnja večerja (67×86). V Radomljah v duhovski hiši: Zadnja večerja.

Na Homecu je v velikem altarju slika Marije Pomočnice; na listni strani sta sliki: 1. Sv. Trojice in 2. Sv. Družine, na evang. strani pa: 1. Sv. Janez Nepomučan ter v medaljonu sv. Janez in Pavel. 2. Sv. Florijan in sv. Izidor. Križev pot so pred leti prenesli v podružnico v Šmarci, ko ga je Matej Koželj dobro umil.

Sv. Primož nad Kamnikom: Sv. Primož in Felicijan z levoma, nad njima Marija z Ježuščkom. Glavna slika v velikem altarju.

V Spodnjem Tuhinju: Sv. Štefan mučenec. Slika je dobro risana.

V višavi zreta Bog Oče in Sin, okrožena od angelecev, na svetnika. Spodaj opozarjata dva konja na patrona konjarjev. Radi rujavega ozadja je slika prazna. Bržkone je tudi lepa slika Detomor v atiki Layerjevo delo.

Tunice: Na listni strani je freska: Sv. Trojica in pod njo nevihta. Ob straneh so štiri medaljoni, ki z rdečkasto barvo slikani, pojasnjujejo dogodke iz življenja sv. Janeza in Pavla, pomočnika ob nevihti. Lepa slika! Žal, da Layer ni slikal več fresk.

V leskovški dekaniji:

V Krškem hrani župnik v p. Ivan Renier: Kristusa na križu.

V litijški dekaniji:

Za Kresnice je slikal Layer oltarno sliko in bandero l. 1828. Po-botnica z dne 24. marca 1828 je ohranjena, slik pa ni več. Na Savi v župnišču: Smrt in povelicanje sv. Petra in Pavla.

Graščina Novi Dvor pri Radečah: Nikolaj vitez Gutmansthal-Ben-venuti: 1. Adam in Eva. V zgornji polovici je Bog Oče slikan sivo v sivo. 2. Sv. Fortunat, del slike žužemberškega velikega oltarja.<sup>26</sup>

V loški dekaniji:

V uršulinskem samostanu v Škofji Loki: 1. Janzenistovski križev pot. 2. Immaculata iz l. 1828, sedaj v obednici. Poleg teh imajo ondi še nekaj manjših Layerjevih slik.<sup>27</sup>

V kapeli Ajmanovega gradu (Ehrenau): Mati Božja z Ježuščkom.<sup>28</sup>

Škofja Loka: Križev pot v špitalski cerkvi, ki je bil prej v župni cerkvi.<sup>29</sup>

Vitez Strahl v Stari Loki ima mnogo Layerjevih slik, nekaj prav lepih, n. pr.: Sv. Lovrenc, Prešestnica, sv. Valentin, Dajte cesarju, kar je cesarjevega, Immaculata, Zadnja večerja, sv. Vid (iz Dupljan), Ecce homo, Žalostna M. B. itd.

<sup>26</sup> Poročilo g. kn.-šk. tajnika Jos. Dostala.

<sup>27</sup> Poročilo g. kn.-šk. tajnika Jos. Dostala.

<sup>28</sup> Grefe-Radies: Stara Kranjska, list 14.

<sup>29</sup> Dom in Svet, 1894, 757.

Poljane nad Škofjo Loko: V župni cerkvi ob vratih: Duše v vicah. Selca: Na evang. strani: Sv. Štefan muč., na listni strani: Sv. Martin daje v škofovski opravi vbogajme. V ovalu: Sv. Trije kralji, sv. Janez Evang., križev pot.

V podružnici Sv. Miklavža je v velikem oltarju lepa slika sv. Nikolaja. Šent Lenart nad Loko: V velikem oltarju lepa slika sv. Lenarta. V Crngrobu: Marijino Oznanenje s podpisom: „L. Layer. 1796“.

V ljubljanski dekaniji:

Na Dobrovi: Križev pot iz l. 1823. Ko je Čeferin iz Idrije napravil nov križev pot, a mnogo slabši, so Layerjevega prenesli v podružnico Podsmreko. Od l. 1881 je zopet v stari časti v župni cerkvi na Dobrovi.<sup>30</sup>

Šent Vid nad Ljubljano: Sv. Vid v vel. oltarju. Svetnika okrožujejo angeli. Spodaj gruča ljudi pripravlja kotel vrelega olja za mučenika. „C. Leopold Layer pinx. 1796“.<sup>31</sup>

Ladija (ž. Sora): v velikem oltarju: Sv. Peter kleči in moli, za njim stoji petelin. Ozadje napravlja morje s skalo, ki ima na vrhu gradiču podobno cerkev. Na evangelijski strani je bržkone tudi Layerjeva slika sv. Notburge, ki deli siromakom kruh in manjša ovalna slika: Izpreobrnjenje sv. Pavla.

V Črnučah v župnišču: 1. Sv. Ana z Joahimom in Marijo. 2. Smrt sv. Jožefa.

V Ljubljani: „Društvo za krščansko umetnost“: 1. Rojstvo Jezusovo (250×135). Pastirci prihajajo božje Dete molit. Slikano je z žabje perspektive. Barve so krasne. Slikar jo je naslikal leta 1791 po naročilu smleškega graščaka za 40 gld., kar je na hrbtu slike z velikimi črkami zapisal. Prej je bila v Smledniku. 2. Sv. Notburga, 1817, iz Rakitnika (ž. Slavina). 3. Sv. Kozma in 4. sv. Damijan (15×12), obe dar župnika Damijana Pavliča iz Kostanjevice. 5. Sv. Štefan in 6. sv. Juri, obe slike iz Šmartna pri Kranju.

V škofiji: Sv. Jerneja mučita dva krvnika (58×43).

V Rudolfinumu (deželnemu muzeju): 1. Dvanajstletni Jezus v templu (96×74). Obličje pismarjev je prav izrazito. Sliko je prenovil in podaril l. 1898 Ladislav Benesch. 2. Portret pilarja Simona Klančnika iz Kranja (21×17). 3. Marija Magdalena (61×43). 4. Avguštín Gruber, knezoškof ljubljanski (38×28). 5. Sv. Boštjan in sv. Rok, na drugi strani sv. Eligij. Banderska slika (138×100) (prodal l. 1912 Anton Gaber). 6. Sv. Lovrenc (48×38); podaril l. 1890 Lad. Benesch. 7. Sv. Jožef pri delu (51×36) (l. 1896 mestni oficijal Robida). 8. Marija (41×30) in 9. Kristus (41×29), doprsni podobi; nakup 1913. Poročilo dež. muzeja.

G. Adolf Eberl: 1. Sv. Jožef z Jezuščkom, 2. sv. Neža.

Gospa Hubad, vdova c. kr. gimn. ravnateljca: 1. Jezus in 2. Marija, doprsni sliki.

<sup>30</sup> Zgodnja Danica, 1881, 250.

<sup>31</sup> Kukuljević: Slovník, 213.

Mestni arhitekt Ciril Koch: portreta obeh bratov Antona in Jožefa Hayne, portret njiju očeta in rodbinski portret očeta, matere in Jožefa Hayne.<sup>32</sup>

Dr. Alfonz Levičnik, c. kr. gimn. profesor: Sv. Krištof nese božje Dete preko reke. Lepa slika. V Kranju ima še 3 slike: 1. Pieta. 2. Marija in 3. sv Ana.

Dežel. svetnik Ferd. Omejic: Štiri evangelisti, smrt pravičnega in smrt grešnika, skupaj šest slik na les slikanih (18×15).

Prošt Janez Sajovic: 1. Jezus na Križu, 2. Immaculata, 3. Peter rešen iz ječe, 4 Štefan kamenjan.

5. Viktor Steska: 1. Marija z Jezuščkom<sup>33</sup> (31×23), 2. Jezus in 3. Marija<sup>34</sup> (41×33), 4.

ovalna sličica: Jezusova glava; premer 13 cm, 5. Jezus na križu, 6. smrt sv. Jožefa, 7. sv. Alojzij.<sup>35</sup>

Gustav Schifferer, župnik v pok.: 1. Sv. Ana (23×28), 2. sv. Anton Puščavnik (30×36), 3. Marija Pomagaj (37×48).

C. kr. šolski svetnik Friderik Žakelj, c. kr. gimn. profesor v pok.: 1. Jezus, 2. Marija, doprsni sliki.

V moravški dekaniji:

V Moravčah: 1. Slika sv. Martina v velikem altarju, slikana kakor sicer podoba sv. Valentina. Dva angela Kremser-Schmidtove oblike nosita na oblakih svetnika, ki je odet z zlatim brokatnim pluvijalom. Spodaj vidimo Moravčce in sicer cerkev, župnišče in kaplanijo; zraven se živinica pase. Proti svetniku se zaupno ozira gobavec, na roke se opira hromec, bolnico podpira druga žena. Izrazi so izvrstno pogojeni, barve žive, ozadje proti vrhu bolj rujavo, spodaj zelenkasto. 2. Sveta noč. Marijin obraz in



Slika 18. Sv. Peter. Lastnik župan Ferdinand Polak v Kranju.

<sup>32</sup> Gorenjec, 1907, št. 6.

<sup>33</sup> Daroval prof. dr. Fr. Perne.

<sup>34</sup> Kupil iz zapuščine 9. jun. 1912 umrle Marije Reichl (Breg št. 16).

<sup>35</sup> Zadnje tri slike (69×50) je na dražbi † dekana kranjskega A. Mežnarca kupil g. Ivan Renier in jih meni daroval.

božje Dete sta v svetlobi, ves drugi prizor v temini. Lepa slika. Slikar se je podpisal. 3. Za postni čas je naslikal pet slik, uprizarjajoče skrivnosti žalostnega dela sv. rožnega venca. Te slike je obnovil Matej Koželj leta 1864.

Pri Sv. Valentinu na Limbarski gori visi na listni strani cerkvene ladje lepa slika sv. Valentina, ki je bila prej na velikem altarju. Skupina ljudi pod svetnikom se odlikuje s klasičnimi obrazi. Tudi ozadje je prikupno.

Sv. Andrej v podružnici sv. Andreja je prav izredno delo.

V grajski kapeli v Tustanu (Tufstein) pri Moravčah je slika sv. Janeza Nepomučana. „Leop. Layer. A. 1825“.<sup>36</sup>

Češnjice: 1. Sv. Družina. Slika je čedno sestavljena, se odlikuje po nežnih barvah in močnem platnu. 2. Sv. Florijan. Pod svetnikom gore hiše. Ljudje rešujejo, kar morejo. Obe sliki sta dobro risani, angelci so prav Schmidtovi, ozadje je bolj svetlo. 3. Sv. Gregor, papež, v ovalu. V župnišču: 4. Sv. Jožef in 5. Kristus na križu.

Pri Sv. Heleni imajo poleg križevega pota več Layerjevih slik: 1. Immaculato, 2. sv. Štefana, 3. sv. Ahacija, 4. Jezusa bičajo, 5. sv. Jožefa. L. 1913 je napravil Simon Ogrin nov križev pot, Layerjevega so pa prenesli v podružnico Vinje.

Kolovrat: Nebo s sliko sv. R. T. s keruboma.<sup>37</sup>

V Šent Ožbaltu so tri Layerjeve slike: V velikem oltarju sv. Ožbalt na oblakih s krokarjem, ki ima prstan v kljunu, spodaj je vojska. 2. Na listni strani sv. Jernej. Svetnik je na drevo naslonjen in za roko privezan, obleka leži na tleh in rabelj mu striže kožo na nogi. Pogan mu kaže malika, ki ga svetnik noče častiti. Delo je krasno. 3. Podobna tej je slika sv. Boštjana v župnišču. Svetnik v mladostni sili je privezan na drevo. Pobožna žena mu izmiva rane in mu puli puščice.

V Pečah se nahaja podoben sv. Jernej kakor v Šent Ožbaltu, samo da je bolje ohranjen.

V novomeški dekaniji:

V Novem mestu: Kanonik J. Virant ima manjši sliki sv. Petra in sv. Janeza.

V kapeli na Grmu: 1. Obiskovanje Marijino, 2. Salvator mundi, 3. sv. Rozalija, 4. Zadnja večerja.

V Podgradu: Križev pot.

V šmarijski dekaniji: dekan Mih. Trček: 1. Sv. Janez Krstnik, 2. Žalostna M. B. — V Višnji gori: Anton Turk: Beg v Egipt.

V trebanjski dekaniji: na Mirni: križev pot, ki ga je od neke druge cerkve kupil rajni župnik Fr. Jarc.

<sup>36</sup> Sliko je podrobno popisal Makso Pirnat v Izvestjih Muzejskega društva, 1907, 48.

<sup>37</sup> Zgodnja Danica, 1868, 233.

V Žužemberku je bila do leta 1905 (?) glavna slika sv. Mohorja in Fortunata Layerjeva. Lud. Grile jo je nadomestil z novo. Od stare slike hrani sv. Fortunata graščak Nikolaj vitez Gutmannsthal.

Gotovo je, da je nekaj Layerjevih slik tudi na Koroškem, pa o njih nisem mogel ničesar poizvedeti.

S Štajerskega jih je nekoliko znanih: V Gornjem gradu velika slika sv. Mohorja in Fortunata z Marijo na vrhu. Bržkone je tudi Layerjeva mala slika v ovalu pri Sv. Frančišku na Straži: Kristusov vnebohod, posnet po Kremser-Schmidtu. Za Braslovče je naslikal l. 1776 sliko velikega altarja: Marijino vnebovzetje.<sup>38</sup>

Layer je naslikal tudi mnogo križevih potov. Ker so bili bolj majhni in v neznatnih okvirih, jih je poznejši rod rad zamenjal z večjimi a slabšimi izdelki drugih slikarjev. Ohranilo se jih je pa še precejšnje število. Več smo jih že omenili, radi pregleda naj jih naštejemo še tu: V Šmartinu pod Šmarno goro, na Dobrovi, na Črnučah, na Ježici, na Rodinah (župn. Breznica), v Drulovki, na Dobravi pri Kropi, na Otočah, v Stiški vasi (župn. Cerklje pri Kranju), v špitalski cerkvi v Škofji Loki, v Selcih in Javorjah nad Škofjo Loko, v Lahovčah, v Šmarci, v Moravčah, na Mirni in v Podgradu pri N. M.

V podružnici sv. Tomaža (župn. Rateče) je slikan na les, pa se barve luščijo radi krednate podlage. Layerjev križev pot je bil tudi v Kovorju, dokler ni novega napravil Janez Šubic. Za Leše je novega dovršil Matija Bradaška.

#### 4.

Leopold Layer pa ni samo znamenit kot samostalen umetnik, marveč tudi kot dober učitelj, kot ustanovnik posebne slikarske šole v Kranju. Njegovi neposredni učenci so bili: njegov posinovljenec Egartner, nekaj Goetzlov, Mikše in Goričnik, ki so zopet imeli celo vrsto učencev.

Josip Egartner, poprej Pessentheiner, rojen v Gmündu na Koroškem 27. marca 1809, se je poročil 7. novembra 1832 z Marijo Pajer in je umrl v Kranju 2. maja 1849, v 41. letu.

Njegova je glavna slika v velikem oltarju v Kranju. V Stražišču je v kapelici na evangelijski strani ob steni slika sv. evangelista Mateja s peresom in knjigo; spodaj pa je naslikan prizor, ko kliče Jezus Mateja od mitnice. L. 1845.

V Šent Juriju pri Kranju: Sv. Jakob star. s sv. Florijanom in s sv. Ahacijem.<sup>39</sup>

Pri sv. Jakobu v Ljubljani so imeli v zakristiji sliko: Zadnja večerja (85 × 63 cm). I. Egartner, pinxit a. 1845. Slika je zelo temna. Nahaja se v muzeju kot last „Društva za krščansko umetnost.“

<sup>38</sup> Jos. Wastler, Steir. Künstler-Lexikon, 1883, str. 88.

<sup>39</sup> Lavtizar, Dekanija Kranj, str. 66.

Sv. Gora nad Litijo: 1. Marijino rojstvo. 1844. Ta slika je dosti lepa; ima jasne barve, ki so ubrano porazdeljene. Bakrena posoda s počinjeno notranjo steno je prav dobro pogojena. Na Layerja spominja slika le malo; najbolj še sv. Joahim z belo brado in s čepico na glavi. 2. Sv. Družina. Slika je čedno sestavljena; manj fino so modelirani obrazi. 3. Sv. Ana. Slika je raztrgana in zato shranjena. Prav bi bilo, da se popravi. 4. Ecce homo, je bržkone tudi Egartnerjev.

Dobovec: 1. Sv. Ana v velikem oltarju je posneta skoro popolnoma po Mencingerju. 2. Na listni strani: Sv. Jožef z Ježuškom. 1847. Po Mencingerju. 3. Na evang. strani: Oznanjenje Marijino.

Sv. Križ nad Jesenicami: Sv. Justina. 1845. (Fr. S. Pokorn.)

Trška gora pri Novem mestu. Pred cerkvijo v lopi: 1. Marijino vnebovzetje. 1843. 2. Sv. Frančišek Ksaverijan umira.

Muzej društva za kršč. umetnost hrani sliko sv. Urha iz l. 1838.

Gdč. A. Marenšek: Družinski portret. Njegov posnetek se nahaja v katalogu retrospektivne razstave l. 1910.

Mehávoovo znamenje v Spodnji Besnici je bilo l. 1892 obnovljeno.<sup>40</sup>

Na svojem domu, v Layerjevi hiši št. 52, je naslikal izvesek: Žena, kot predstavnica slikarstva, kaže z desnico na Marijo Pomagaj. Spodaj se angeleci igrajo s šestilom in z drugimi slikarskimi pripravami. Na desni strani nas spominja kip na kiparstvo. Ta izvesek, ki je ob vremenskih neugodah že mnogo pretrpel, visi sedaj v veži.

Spomina vredno je tudi, da je na stropu nad stopnjiščem te hiše v 1. nadstropju naslikan prizor, kako dva vola vlečeta senen voz, ob katerem stopa kmet. Slika je v sredi slabo ohranjena, ker so jo z raznimi omeli odrgnili, na krajih se pa predmeti še dobro razločujejo. Ta slika je mladostno delo Egartnerjevega učenca Jurija Tavčarja iz Idrije. (Bradaška.)

Josip Egartner je imel sina enakega imena, ki je bil v Kranju rojen 14. oktobra 1833, poročen v Šent Vidu nad Ljubljano leta 1864 z Jero Merhar z Broda,<sup>41</sup> in ki je kot slikar in kipar umrl 24. januarja 1905, njegova žena pa leto poprej.

Jakob Mikše, podobar, pozlatar in posestnik v Cirknici, je bil rojen v Cirknici št. 32 1. julija 1789 kot sin Martina in Marije Mikše.<sup>42</sup> Učil se je pri svojem očetu Martinu, ki je bil na akademiji izučen podobar. Potem je odšel v Ljubljano, kjer je pohajal risarsko šolo in se dalje izobraževal pri raznih mojstrih, nazadnje pa v Kranju pri Layerju, dokler se ni povrnil na dom. Kot podobarja so ga cenili. Delal je za Kranjsko, Primorsko in Hrvatsko oltarje, prižnice, tabernaklje, oltarne kipe, slike in križeve pote. Novice so l. 1847, str. 160 hvalile, da dobro zlati in srebrni na olje, da ve dati beli barvi stanovitnost in da lepo marmorira. Napravil je do tedaj veliki oltar za Fužine na Hrvatskem,

<sup>40</sup> Pokorn, Besnica, 163.

<sup>41</sup> Koblar, Slikarji v Kranju, Gorenjee, 24./XII. 1913.

<sup>42</sup> Rojstna matica v Cirknici.

za Bevke pri Vrhniku, preslikal je v Šent Lovrencu ob Temenici tri oltarje in izrezljal pet kipov. Za isto cerkev je dokončal križev pot leta 1849.<sup>43</sup>

V Mošah pri Smedniku je l. 1859 napravil tri oltarje v gotiškem slogu, le kipa sv. Boštjana in sv. Martina sta iz Monakovega.<sup>44</sup> V Grižanah je postavil več oltarjev s kipi in slikami. Umril je 3. decembra 1864 v Cirknici št. 14 na ostarelosti. Bil je tedaj tudi tretjinozemljak.<sup>45</sup>

O njegovem očetu Martinu je znano, da je l. 1811 postavil veliki oltar v podružnici sv. Lovrenca v Radohovi vasi pri Slavini<sup>46</sup> in isto leto tudi lesen veliki oltar v Šempetru na Krasu, ki je stal do l. 1907.

Matej Goričnik, slikar in podobar v Radovljici, je bil rojen v Poljčah št. 26 pri „Urbanu“ 10. septembra 1790.<sup>47</sup>

Izučil se je pri Layerju v Kranju in se naselil v Radovljici, kjer je na št. 4 umrl 17. sept. 1862.<sup>48</sup> Njegov učenec je bil Janez Vurnik starejši, po domače Žganjar. Goričnik je delal oltarje, okvire, slikal oltarne slike in poljska znamenja po Gorenjskem in Koroškem. Ker ni bil poseben umetnik, je le malo njegovih del znanih.

Za Radovljico je napravil božji grob, oltarje in bandera, zlasti po požaru ok. l. 1835. Za Lesce je naslikal l. 1837 sv. Janeza Krstnika. Podpisal se je: Mat. Goritschnig. Pinx. anno 1837. Za Begunje na Gorenjskem je naslikal bandersko sliko: Marija z Jezuškom, na eni strani, Ti si Peter! na drugi strani. Obe sliki sta last Društva za krščansko umetnost. Za podružnico sv. Lucije pri Begunjah je naslikal križev pot, za Brezje skupino: M. B. nad sv. Vidom in sv. Antonom. Slika je v mežnariji. (P. Henrik Damiš.) Risal je bolj slabo, zlasti so glave čudno na trup nasajene, barve pa so še dosti prikupne.

Zadnjih deset let svojega življenja je bil zelo slaboten in je le malo delal; prej pa je imel po 6 do 8 pomočnikov; znamenje, da je imel dovolj posla. Njegovo hišo je kupil trgovec Bulovec. (Por. g. Goričnika v Ljubljani.)

Franc Wissiak, sobni slikar, je bil rojen 10. oktobra 1810, poročen 23. junija 1836 s Terezijo Sešek, umrl 21. maja 1880.<sup>49</sup> Kako je bil Layerjev učenec, sicer ni znano, a vse njegove slike nosijo Layerjev pečat na sebi. V Lahovčah je naslikal v znamenju sv. Florijana l. 1842,<sup>50</sup> v Križah pri Trziču na stropu svetišča Kristusa na križu, pod obokom ladije pa štiri evangeliste l. 1848,<sup>51</sup> ki jih pa sedaj ni več. Pri Sv. Joštu

<sup>43</sup> Novice, 1849, 191. Kukuljevič, 312.

<sup>44</sup> Zg. Danica, 1859, 196.

<sup>45</sup> Mrliška matica v Cirknici.

<sup>46</sup> Zabukovec, Slavina, 148.

<sup>47</sup> Rojstna matica v Radovljici.

<sup>48</sup> Mrliška matica v Radovljici.

<sup>49</sup> Fr. S. Pokorn po maticah.

<sup>50</sup> Lavtižar, Dekanija Kranj, str. 75.

<sup>51</sup> Lavtižar l. c., 113.

nad Kranjem je njegov križev pot iz l. 1851. Bržkone je tudi naslikal za veliki oltar na Ustju na Vipavskem: Marijo z Jezuškom, spodaj sv. Justa, sv. Petra in sv. Andreja in bandersko sliko iz leta 1852. Deželni svetnik Jos. Pfeifer je imel bandersko sliko iz l. 1857.

Deželni muzej Rudolfinum je l. 1910 prejel od starinarja Bratovža štiri Wissiakove slike, ko je kupil sliko bistriškega samostana iz l. 1724.<sup>52</sup>

V Cirčičah sta oltarni sliki sv. Andreja in sv. Ane iz leta 1849 Wissiakovo delo.<sup>53</sup>

V Cerkljah pri Kranju: Sv. Tomaž 1856, božji grob po načrtu kaplana Pucherja; na mrtvašnici Lazarjevo obujenje, 1859.<sup>54</sup>

V Šmartnem pri Cerkljah: Sv. Martin na Zgornjem Brniku: Božje oko, štiri evangelisti, na pročelju sv. Janez Krstnik, 1868. Oltarni sliki: 1. Sv. Marka, 2. sv. Ana. 1856. Barve so dokaj prijetne, ozadje primerno, risba slabša.

Zalog (žup. Cerklje): Križev pot. 1869.

Grad (žup. Cerklje): 1. Sv. Lucija, 2. sv. Barbara, 1859 in bržkone 3. smrt sv. Jožefa.

Črešnjevček: Sv. Duh z 12 apostoli, 1855 in križev pot.

Šempeter pri Novem mestu: Brezmadežna za vel. oltar ob Marijinih praznikih. 1858.

Trška gora pri Novem mestu: Križev pot. 1861. Ves je stal 700 goldinarjev.

Deželni muzeju Rudolfinumu je podaril Ciril Pirc iz Kranja sliko Zadnje večerje, 1861. Kopija po Egartnerjevi.<sup>55</sup>

Tudi v Smladniku hranijo eno njegovih slik iz l. 1861.

Franc Wissiak je imel dva sina slikarja Anzelma in Edvarda.

Anzelm Wisiak (podpisoval se je z enim s), rojen v Kranju št. 18 21. apr. 1837, je doživel le 38 let in je 9. marca 1876 umrl na št. 98. Pokopal ga je doma v Kranju Franc Tavčar 11. marca 1876. Učil se je doma pri očetu in je zelo mlad nastopil kot slikar.. V začetku sta nemara z očetom skupno slikala. V Retečah sta na stranskih oltarjih sliki sv. Ane in sv. Marjete podpisani Wissiak A. F. 1862. Črki A. F. utegneta pomeniti Anzelma in Franca, ker bržkone F ne pomeni fecit; mesto tega bi nemara rajši pinxit zapisal.

L. 1862 je naslikal Zaroko sv. Katarine na Rovih. Ob tej priliki je pisala Zgodnja Danica (1862, 113): „Kdorkoli to podobo vidi, mora hvalo dati mlademu slikarju iz Kranja, zlasti ako premisli njegovo mladost in da se ni v nobeni malarski šoli izuril, pa vendar podobo tako lepo izdelal, da se vsakega sree povzdignjeno čuti.“

L. 1863 je naslikal za Rova sv. Jožefa in manjšo sliko sv. Aleša.<sup>56</sup>

<sup>52</sup> Poročilo dež. muz. Rudolfinuma.

<sup>53</sup> Lavtižar l. c., 11.

<sup>54</sup> Lavrenčič, Zgodovina cerkljanske fare in Lavtižar l. c.

<sup>55</sup> Carniola, 1911, 137.

<sup>56</sup> Zg. Danica, 1863, 133.



Isto leto je napravil za Dravlje Marijino vnebovzetje in manjšo sliko sv. Jožefa.

V Tržiču je l. 1871 slikal v župni cerkvi v svetišču na stranskih stenah: 1. Izgubljenega sina, 2. Lazarjevo obujenje. V kapelici sv. rožnega venca: 1. Kraljico sv. rožnega venca in 2. Obiskovanje Marijino. Obe leta 1871.

V župniški kapelici v Kranju na stropu: angelee.

Na retrospektivni razstavi v Jakopičevem paviljonu l. 1910 so bile razstavljene Anzelmove slike (toda pod napačnim imenom Anton). Pieta (lastn. ga. dr. Kušarjeva), Sveta Družina in dve pokrajini (lastnica gđc. učiteljica E. Rekar). Sanje sv. Jožefa (lastnik Rihard Jakopič). Angelsko Oznanjenje, Sv. Kozma, Fortunat (lastn. prof. dr. Fr. Perne).

Edvard Wissiak, sobni slikar, je bil rojen v Kranju 11. okt. 1841 na št. 16 (v Paradižu). Slikal je za Zgornje Besnice križev pot l. 1868 za 135 goldinarjev z okviri vred.<sup>57</sup> V župni cerkvi v Kranju: Marijino Oznanjenje. Gospa Helena Pavšlar: Sv. Florijan.

Poročil se je 7. avgusta 1865 z Marijano Ribnikar. Umrli je 21. julija 1874.

Umetniška je bila tudi vsa rodbina Goetzl. Vrstnik Leopolda Layerja in morda še učenec Marka Layerja je bil Josip Goetzl, ki je bil rojen v Kranju 17. marca 1754. Ta je bil meščan, pozlatar in slikar. Poročil se je 17. septembra 1778 z Marijo Köstel. Umrli je 9. junija 1806. O njem je znano, da je l. 1804 popravil veliki oltar v Naklem za 759·20 gold.<sup>58</sup>

Josip Goetzl je imel dva sinova slikarja, ki sta oba močno posnemala Layerja, namreč: Gašparja in Frančiška.

Gašpar Luka Götzl je bil rojen v Kranju št. 88 4. jan. 1782; poročil se je 14. maja 1805 s Terezijo Puhar in umrl v hiši št. 23 30. julija 1857.<sup>59</sup>

Za Naklo je naslikal slike za stranska oltarja: 1. Marijo, 2. sv. Antona.

Na Dobrávi pri Kropi se nahajata v župnišču: 1. Sv. Anton Pad., 2. sv. Florijan, prej v stranskih oltarjih. C. Goetzl. 1825.<sup>60</sup>

V Višnji gori: 1. Sv. Jožefa. To sliko je dovršil v Kranju 20. apr. 1837. 2. Sv. Frančiška Ksaverija in sv. Janeza Nepom.

Na Ježici je bila leta 1841 dovršena slika sv. Kancijana in tov. za veliki oltar. Sedaj se nahaja v muzeju Društva za kršč. umetnost.

Na Šmarni gori: Oltarna slika sv. Ane iz leta 1835 in bržkone še druge. V zakristiji hranijo za postni čas pet slik Kristusovega trpljenja.

V frančiškanskem samostanu v Brežicah na oratoriju: Sv. Frančišek Ser. 1850. V cerkvi: Sv. Anton 1825.

V frančiškanski cerkvi v Samoboru: Sv. Valentin ok. l. 1845.<sup>61</sup>

<sup>57</sup> Fr. S. Pokorn, Besnica, 121.

<sup>58</sup> Vrhovnik-Koblar, Zgodovina nakeljske fare, 41.

<sup>59</sup> A. Koblar, Slikarji v Kranju.

<sup>60</sup> Spor. župnik Jos. Vrankar.

<sup>61</sup> Kukuljević l. c.



Slika 19. Leopold Layer: Anton Hayne. Lastnik  
Ciril Koch, mestni arhitekt v Ljubljani.

se je z Uršulo Karner, roj. 17. oktobra 1788 v Trziču. Umrli je 19. maja 1855.

L. 1815 28. junija je potrdil (Maler und Vergolder) prejem 330 gld., ki jih je prejel v Križah pri Trziču za poslikanje dveh stranskih oltarjev, krstnega kamna, prižnice, za prenovo vel. oltarja in za freske.<sup>62</sup>

V Žužemberku: Sv. Janez Evang. 1847. Leta 1846 je napravil za podružnico sv. Antona pri Žužemberku tri oltarne slike v lepo izrezljanih in prodratih okvirih: 1. Sv. Antona Pad., 2. sv. Brunona, 3. sv. Vincencija Fer. in sv. Urbana.

Naklo: Dva stranska oltarja in prižnico za 1000 gold.

Glince pri Šent Vidu nad Ljubljano: Veliki oltar in bržkone tudi križev pot.

Na Mlaki pri Kočevju (Kerndorf): Vel. oltar l. 1841.

<sup>62</sup> Lavtižar, Dek. Kranj, 10.

<sup>63</sup> Ibidem, 59.

<sup>64</sup> Vrhovnik, Izvestja Muz. dr., 1899, 138.

<sup>65</sup> Janez Volčič, Zgod. šmarjetske fare na Dolenjskem, 44.

<sup>66</sup> Spor. duh. svetnik Iv. Zabukovec.

Na Pungartu v Kranju:  
Angel varuh iz l. 1841.<sup>62</sup>

Goriče: Na listni strani  
sv. Jakob.<sup>63</sup>

Za župno cerkev v Šenčuriju pri Šmariji je naslikal leta 1842 križev pot po Herrleinu. Sedaj je v podružnici sv. Nikolaja na Tabru.<sup>64</sup>

V Škofji Loki v župnišču:  
Zaroka sv. Katarine 1846. —  
Sv. Janez Nepomučan 1846.

V Selcih v kaplaniji: Sv.  
Peter 1846.

V Šmarjeti na Dolenjskem je napravil leta 1849 veliki oltar, ki ga je l. 1879 preuredil Karol Poglajen.<sup>65</sup>

V Zapogah na obeh stranskih oltarjih l. 1843: 1. Sv. Jožef, 2. sv. Vid. Na Prižnici manjše slike.

Franc Ser. Goetzl je bil rojen v Kranju št. 162 12. nov. 1783; pozneje je stanoval na šte. 65. Poročil

V Petelinah (župn. Slavina): Vel. oltar l. 1842.<sup>67</sup>

Poleg Franca Ser. je tudi še sin Gašparja Goetzla z imenom Franc. Ta je bil rojen 14. sept. 1807 v Kranju št. 8. Kupil si je hišo št. 127. Oženil se je s Frančiško Župič iz Tržiča, pozneje z Marijo Rant. Umrl je 8. avgusta 1865.<sup>68</sup>

Karel Goetzl, rojen 6. novembra 1816, je bil slikar in podobar. Oženil se je 26. maja 1852 z Nežo Gogala in umrl 22. januarja 1892 v domači hiši na Pungertu št. 23 in 24, katero si je sezidal l. 1859.<sup>69</sup>

L. 1838 je slikal bandero za cerkev sv. Petra v Ljubljani.<sup>70</sup> L. 1850 je slikal v kapelici na Bruniku v radeški župniji.<sup>71</sup>

Na Gori pri Sodražici: Križev pot 1856; veliki oltar Obiskovanja M. B. Na evangeljski strani: Sv. Jožefa (C. Goetzl 1851) in manjšo sliko sv. Petra. Na epist. strani: Sv. Jurija in manjšo sv. Magdalene.

L. 1859 je dovršil dva nova stranska oltarja za Zgornjo Besnico<sup>72</sup> in l. 1860 veliki oltar za Strohinj v naklanski župniji za 650 goldinarjev. Bržkone je tudi naslikal 1. sv. Jakoba, 2. sv. Florijana za stranski oltar na moški strani v Goričah<sup>73</sup> Leta 1861 je popravil oltar na Goričici.<sup>74</sup> L. 1862 oltar sv. Florijana in sv. Jožefa v Spodnjem Tuhinju.<sup>75</sup> L. 1863 na Podreči (župnija Mavčiče) dva nova stranska oltarja in prižnico.<sup>76</sup>



Slika 20. Leopold Layer: Josip Hayne. Lastnik Ciril Koch, mestni arhitekt v Ljubljani.

<sup>67</sup> Zabukovec, Slavina, 65.

<sup>68</sup> Koblar, Slikarji v Kranju.

<sup>69</sup> Ibidem.

<sup>70</sup> Župnijska kronika.

<sup>71</sup> Zgod. zbornik, 364.

<sup>72</sup> Novice, 1859.

<sup>73</sup> Zgod. goriške fare, 161.

<sup>74</sup> Zg. Danica, 1862, 114.

<sup>75</sup> Ibidem, 1862, 161.

<sup>76</sup> Ibidem, 1863, 230.

Alojzij Goetzl je bil sin Franca Ser. Rojen je bil 21. jun. 1820, poročen v Ljubljani pri Sv. Petru 30. jan. 1860, in je v Kranju umrl 3. junija 1905. Kot podobar, slikar in pozlatar je napravil l. 1886 dva stranska oltarja 1. M. B. in 2. sv. Jožefa za Jesenice.<sup>77</sup> Leta 1847 je postavil v župni cerkvi v Motniku nov oltar s kipi in s tabernakljem.<sup>78</sup>

Dva zastopnika Goetzlove umetniške rodbine sta se preselila v Ljubljano: Leopold in Avgust. Leopold je bil rojen v Kranju 22. oktobra 1817 in Avgust 2. septembra 1829. Bila sta brata Alojzijeva. V Ljubljani se je naselil tudi Aleksander, vnuk Franca Goetzla, rojen v Trstu 15. januarja 1843, čigar sinova Aleksander in Karol še izvršujeta podobarstvo v Ljubljani.

O Leopoldu je znano, da je napravil nov veliki oltar za Dobrnič za 1100 gold. l. 1871.<sup>79</sup> Dalje je prenovil vel. oltar na Skaručini l. 1874,<sup>80</sup> oltar v Šent Juriju pod Kumom l. 1867,<sup>81</sup> v Šent Petru na Krasu l. 1862, dovršil l. 1874<sup>82</sup> nov veliki oltar za Podreče (župn. Mavčiče).

Poleg tega so znana še mnoga dela Goetzlove umetniške rodbine. Ker pa izvestitelji ne povedo imena, se dela ne morejo natančneje prisoditi, na pr.: Veliki oltar in prižnica na Bizeljskem iz l. 1850/1,<sup>83</sup> križev pot v Kamni gorici, v Stari Loki oltar M. B. s tabernakljem in poslikanje kapele,<sup>84</sup> na Dobravi pri Kropi slika Jezusovega in Marijinega srca,<sup>85</sup> veliki oltar sv. Vida na Visokem (1875) in morda tudi v Vodicach slike: 1. Marijino kronanje, 2. Bog Oče in 3. sv. Marjeta.

Prezreti ne smemo naposled Layerjevih že omenjenih znancev Antona in Jožefa Hayne, sinov kirurga Antona Hayne in Terezije Skopin. Oba sta bila rojena v Kranju št. 99. Anton, rojen 17. jan. 1786,<sup>86</sup> je imel že kot otrok v Kranju pri Layerjevih, pozneje kot vseučiliščnik in profesor živinozdravništva na Dunaju mnogo prilike, da se je uril v risanju in slikanju. L. 1828 je razstavil v akademiji obraznih umetnosti na Dunaju<sup>87</sup> 7 dobrih oljnatih pokrajinskih slik, l. 1835 zopet 4 pokrajinske slike in olomuško stolnico, l. 1840 dve zimski pokrajini in 4 druge pokrajinske slike iz okolice Karlsbrunn. Dr. J. Bleiweis je bil njegov ožji rojak in njegov sekundarij na Dunaju, zato je v spomin hranil Hayne-

<sup>77</sup> Ibidem, 1886, 275.

<sup>78</sup> Novice, 1847, 75.

<sup>79</sup> Zg. Danica, 1871, 299.

<sup>80</sup> Ibidem, 1874, 260.

<sup>81</sup> Ibidem, 1867, 176.

<sup>82</sup> Lavtižar, Dekanija Kranj, 130.

<sup>83</sup> Ign. Orožen, Das Bistum Lavant, VI, 419.

<sup>84</sup> Klun v življenjepisu kanonika Kramerja, str. 90.

<sup>85</sup> Župnik J. Vrankar.

<sup>86</sup> Cf. Koblar: Slikarji v Kranju. Isti datum imata tudi Tschischka in Wurzbach. Strahl ima pomotoma 1787. V maticah se čita priimek Hayne.

<sup>87</sup> Radics: Letopis M. Sl., 1880, 49. — Strahl: Die Kunstzustände Krains, 52. — Kukuljević l. c. str. 112.

tovo pokrajinsko sliko. Hayne je rad zahajal domov na počitnice in včasih celo peš. Umrli je na Dunaju kot ravnatelj živinozdravniške šole 17. avgusta 1853.<sup>88</sup> V muzeju Rudolfinumu je njegova lična pokrajinska slika „Kranj z okolico“. Njen posnetek se nahaja v katalogu retrospektivne razstave v Jakopičevem paviljonu l. 1910. Nekaj slik slikanih na pločvino hrani g. Matijašič v Kranju. (Gorenjec, 1907, št. 6.) Strahlova zbirka v Stari Loki hrani vsaj dve pokrajinski sliki njegovega čopiča. Ed. pl. Strahl hvali, da se te slike odlikujejo po jasnem, lahmem, prozornem uprizarjanju zraka in svetlobe ter po resnično krasnih drevesnih oblikah. Izdeloval je tudi ujedkovine.

Njegov brat Jožef je bil doktor zdravilstva in profesor botanike na Joanneumu v Gradcu. L. 1831 je po naročilu nadvojvoda Ivana prepoštoval solnograško gorovje, da bi na nadvojvodovem vrtu v Gasteinu pomnožil planinske rastline. L. 1838 je potoval s podobnim namenom k Sv. Krví pod Velikim Klekom.<sup>89</sup> Njegova slikarska delavnost ni znana.

## Nastoj grofije Goriške.

Prof. dr. K. CAPUDER, Kranj.

Poknežena grofija Goriško-Gradiščanska ni nikaka geografična enota, ampak je le pri sedANJI politični razdelitvi obstoječa avtonomna pokrajina. O „Goričanih“ pravzaprav nemoremo govoriti, ampak le o Tolmincih, Bricih, Vipavcih, Krašovcih in Furlanih na Goriškem. Pod imenom „Goričan“ zaznamujemo praviloma le prebivalca mesta Gorice. To je posledica zgodovinskega razvoja. Goriška je v vedni izpremambi, brez pravih mej. Včasih je zvezana z deželani na vzhodu, potem zopet z onimi na severu ali zapadu, nekaj časa živi življenje zase in šele najnovejše upravne reforme so Goriško združile z Istro in Trstom v kronovino Primorsko, pri tem pa je vsak del ohranil svojo avtonomijo. V spisih, ki nam pripovedujejo zgodovino Goriške, nahajamo pač ravno vsled te nestalnosti, različna mnenja in mnogo nejasnosti.

Eno tako nejasno vprašanje je tudi vprašanje o nastoju grofije Goriške. Točen odgovor na to vprašanje nam morejo dati le listine. Če bi obstojala popolna zbirka goriških listin, bi bil tudi odgovor na vprašanje čisto neoporečen. Vrsta goriških listin pričanja z l. 1001.

Tega leta je rimsko-nemški cesar Oton III. v Paviji izdal znamenito darilno listino za oglejsko cerkev. „Ker je (oglejska) cerkev

<sup>88</sup> Status animarum s Kranja. — Strahl l. c.

<sup>89</sup> Wurzbach : Biogr. Lex. VIII, 162.

vsled madjarskih vpadov veliko trpela, podarjamo omenjeni cerkvi in njenemu upravitelju patriarhu Janezu polovico gradu, ki se imenuje Siliganum in polovico dvora, ki se v slovenskem jeziku Gorica imenuje in poleg tega še polovico vseh vinogradov, polj, travnikov in pašnikov z vsemi pravicami v okolici med Sočo, Vipavo, Ortaono in grebenom Alp<sup>4</sup>. Vse to posestvo oprosti cesar redne oblasti grofov, ali z drugimi besedami, podeli posestvu imuniteto.

Nekaj mesecev pozneje podeli cesar drugo polovico omenjenih posestev Verihen-u, grofu furlanskemu.

Prvič slišimo v zgodovini ime Gorica. Ime velja izrečno za naselbino (dvor = villa), ne pa za kak okraj. Obenem pa se ta naselbina skupaj z natančno omejenim okrožjem izvzame iz okrožja neke grofije, ki pa v tej listini ni imenovana. Glede meje tega imunitetnega okrožja je omeniti le, da obsega po soglasnem mnenju zgodovinarjev kraje med Sočo, Vipavo, Vrtovinom in robom Trnovske planote.

Od tega dogodka dolgo časa ne srečamo imena Gorica v listinah. Šele kakih 80 let pozneje čitamo v darilnem zapisniku briksenske cerkve, da je neki Henrik, visokega plemiškega rodu, briksenski cerkvi podaril „svoja dedna posestva ležeča v kraljestvu Italiji in sicer grofiji furlanski v Gorici in okoliških krajih“ (*Quidam nobilissima prosapia ortus Heinrich nuncupatus . . . talia predia qualia regno Italico, comitatu Foriulanense loco Goriza, aliisque locis ibidem circumiacentibus . . . hereditario iure . . . habuit et possedit . . . supra altare sanctorum Cassiani et Ingenovini . . . delegavit ac tradidit*<sup>4</sup>). Ta listina izpolnjuje vrzel v listinah iz l. 1001 in je glede na pripadnost Gorice in okolice tako določna, da se pač ne more trditi (Czoernig), da bi bila Gorica in okolica v tem času pripadala kraljestvu Nemčiji in koroškemu vojvodstvu. Sicer pa že sama lega Goriške govori proti taki pripadnosti. Obenem imamo v tej listini tudi jasen dokaz, da v tem času o kaki goriški grofiji nemore biti govora. Nejasno pa je v tej listini, v kolikem obsegu je omenjeni Henrik posedoval Gorico in okolico. Tudi ne izvemo nič, katerega rodu je bil ta Henrik in tudi druge listine, v katerih srečamo njegovo in njegove žene ime, nas pustijo v tem oziru na cedilu. Novejši raziskovalci (n. pr. Jaksch, Redlich) prištevajo tega moža rodu poznejših goriških grofov. Drugi pa (Czoernig, dr. Gruden) so mnenja, da je ta Henrik iz rodu Eppenstein-ov. Posebna opora te trditve je listina, s katero je l. 1496 Lenart, poslednji goriški grof, rozaškemu samostanu potrdil obširna, od svojih prednikov podarjena posestva. V tej listini, ki se baje opira na stare listine, se čita, da je oglejski patriarh Ulrik, sin goriškega grofa Majnharda, l. 1060 ustanovil

samostan v Rozaču in da je za opata Gerolda goriški grof Markvard samostanu podaril 140 posestev. Nadalje pripoveduje listina, da je tudi patriarh Ulrik I. 1095 samostanu podaril veliko posestev in goriški grof Henrik celo cel bovški okraj. Listina našteva sploh nešteto krajev na Goriškem, kakor da bi bili že najmanj v 12. stoletju podarjeni rozaškemu samostanu. Očividno je, da listina pretirava in dogodke meša ter osebe zamenjava. Zgodovinsko pa je znano, da je 16. junija 1076 umrl Markvard Eppenstein-ski. L. 1077 je njegov sin Ulrik postal opat v St. Gallen-u in se je spustil v boj z nasprotniki Henrika IV., ki mu je zato l. 1086 preskrbel oglejski patriarhat. 12. maja 1090 je umrl Ulrikov brat Luitold, vojvoda koroški, njega pa je nasledil njegov najmlajši brat Henrik, poslednji Eppensteinovec, ki je umrl l. 1120. Vsi ti zgodovinski podatki so v takem nasprotstvu s trditvami omenjene listine, da smemo sicer priznati dejstvo ustanovitve in obdaritve samostana po Eppensteinoveih, ne pa letnic in natančnejših podatkov listine. Na posebno drzen način je pisatelj listine premostil zev med prvotnimi darovalci iz rodu Eppensteinovcev in poznejšimi iz rodu goriških grofov.

Začetkom 12. stoletja srečujemo v listinah ime Gorica vedno pogosteje. Neki plemiški rod se pričinja po tem kraju imenovati. V prvih listinah srečamo nekega grofa Majnharda („comes Maynardus“ v listini 1122 18./V.), drugič zopet samo „Meinhardus de Goriza“ in „Henricus de Goriza“. Vse kaže, da ti možje še ne stanujejo dolgo v tem kraju, ki je pa sedaj vsled svoje ugodne lege gotovo že važnejši in večji postal. Skoro istočasno, okoli l. 1130 ste nastali dve listini; ena na Koroškem, druga na Furlanskem. V prvi se imenuje „Meginhardus comes de Gorze“, v drugi pa „Mainardus advocatus“. Obe imeni pripadata isti osebi. Grofi, stanujoči v Gorici, so odvetniki oglejske cerkve. Ali naj torej mislimo, da je ime Gorica že prešlo na okraj in da je ta okraj že grofija Goriška? Doslej so bili tega mnjenja vsi zgodovinarji, ki so kaj o Goriški pisali. Nihče morebiti ni opazil, da ne čitamo v nobeni listini iz 12. stoletja, dasi jih imamo sedaj že lepo število, izraza grofija Goriška. Odkod tedaj naslov grof goriški?

Dokazano je, da je plemiški rod, ki je imel okoli l. 1120 v Gorici svoj sedež, prišel sem iz Pustriške doline, kjer je že prej in pozneje do svojega konca opravljal grofije Lurngau, Pustertal in posedoval palatinsko grofijo koroško. Bili so torej ti prvi goriški Henriki, Majnhardi, Engelberti pravi grofi, le da se njih grofija ni zvala grofija Goriška. Iz puste Pustriške doline so svojo rezidenco prestavili v solnčno Gorico na jug, kakor toliko družih plemičev v tej dobi.

Da še vedno nimamo grofije Goriške, nam dokazujejo še nekateri dogodki. Okoli l. 1150 se je tedanji grof Engelbert Goriški, odvetnik oglejske cerkve, sprl s patriarhom. Da bi dosegel svoj namen, se je poslužil zvijače in sile. Povabil je patriarha na razgovor in ga pri tej priložnosti zgrabil in zaprl. Toda za vjetega patriarha so se potegnili vsi sosednji knezi in grof Engelbert ga je moral izpustiti ter mnogo žrtvovati, da je dosegel spravo. O poravnavi so napravili dne 21. aprila 1150 listino. Tu čitamo, da prepušča grof Engelbert v slučaju, če bi umrl brez dedičev, oglejskemu patriarhu nekatera posestva, med njimi tudi Gorico (... quod ei ad manus dedit in proprietatem in perpetuum masseridas XXX mansuum in Carso XXX in Carinthia et post obitum suum, si sine heredibus obierit, Belgradum, Prissinicum, et Goriciam et quicquid proprietatis ex hac parte Canalis visus est habere, cum ministerialibus et servis et ancillis et cum omnibus pertinentiis...).

L. 1202 sta Majnhard in Engelbert, sinova onega Engelberta, v srečnejšem sporu s patriarhom popravila očetovo nezgodo. O pogodbi med obema strankama se je izdala listina, datirana z dne 27. januarja 1202. Ta določa, da smeta grofa brez vsakega pridržka poleg drugih posestev obdržati grad Gorico z vsem, kar zraven spada, izvzemši ministeriale. Dedovati smejo celo ženski potomci (... Comites quidem de Goritia debent habere castrum de Goritia cum omni proprietate servis et ancillis et omni jure ad ipsum pertinente, ministerialibus exceptis... ab ecclesia Aquilegiensi in feudum ita quod tam masculi quam feminae in idem feudum equaliter succedant...). Posebni razsodniki so nato še natančneje določili pravice goriških grofov kot odvetnikov oglejske cerkve. Tudi o tej razsodbi je bila nekako leto pozneje izdana listina (1202, 13. decembra), v kateri se imenujejo kraji na Goriškem, kjer pristojajo grofom goriškim le pravice odvetnikov oglejske cerkve.

Jasno je torej, da so posestva goriških grofov še vedno raztresena in brez skupnega imena. Toda vsled energične in smotrene politike teh Engelbertov in Majnhardov, zlasti vsled brezobzirnega izkoriščevanja odvetništva oglejske cerkve, so postala posestva goriških grofov vedno razsežnejša in jedro vedno bolj kompaktno. Lahko rečemo, da je v prvi polovici 13. stoletja sedanja Goriška združena pod vladu grofov v Gorici. To je torej tisti čas, ko smemo govoriti o grofiji Goriški. V darilni knjigi zatiškega samostana čitamo, da je presvetli grof Engelbert goriški l. 1217 zatiški samostan oprostil vse colnine, ki so jo morali samostanski ljudje plačevati pri Vipavi na potu v grofijo Goriško.



Listino je izdal grof Engelbert. Goriški grofi sami so torej svojim posestvom na Goriškem dali naslov grofija Goriška. Po kraju se je začela imenovati tudi tu dežela, kakor skoro istočasno Tirolska.

Ponovimo torej zaključke!

1. Sedanja grofija Goriška pripada v zgodnjem srednjem veku Italiji. Šele ko postane samostojna in pride v oblast nemškega grofovskega rodu, stopi v direktno zvezo z Nemčijo.

2. Samostojna grofija Goriška, kakor jih pozna nemška državna uprava za časa Otonov, ne obstoja.

3. Grofija Goriška se polagoma razvije iz onega okrožja, katerega je cesar Oton III. l. 1001 podaril oglejski cerkvi in grofu Verihenu ter ga osvobodil nadoblasti furlanskih grofov. Šele v 13. stoletju smemo govoriti o grofiji Goriški.

## Umetnostno-zgodovinski izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani.

Dr. France STELĚ.

Poletu 1911 sem prebrskal ves arhiv cerkve sv. Petra v Ljubljani in si izpisal vse, kar sem našel količkaj važnega za zgodovino umetnosti. Te izpiske sedaj priobčujem, da bodo dostopni vsakemu, ki bi utegnil v tem oziru kedaj potrebovati šentpeterski arhiv, katerega uporaba je otežkočena, ker je popolnoma neurejen, kakor še toliko važnejših cerkvenih arhivov po Kranjskem.

Radi tega se mi zdi tem bolj važno, da dam te reči javnosti na razpolago. Upošteval sem vse, kar sem dobil tozadevnega v arhivu, razen matrik, ki so lahko dostopne in t. zv. šentpeterske kronike, ki ima naslov: „Kurze chronologische Beschreibung der in der Vorstadt der Hauptstadt Laibach liegenden bishumlichen Patronatspfarr St. Peter. Verfaßt von Johann Nep. Murgel, bischoflichen Rentmeister. 1822.“ -- Iz XIX. je največ zapiskov v ti knjigi od šentpeterskega župnika Svetličiča; iz najnovejše dobe je priloženih nekaj zapiskov g. Fr. Zorka, sedaj župnika v Čatežu. Vsi ti zapiski vsebujejo veliko umetnostno-zgodovinskih drobtin iz najnovejše dobe. Iz prejšnjih časov je prepisanih nekaj listin, zapiskov večjega pomena pa ni. K posameznim oltarnim slikam, ki jih našteva Murgel, je pripisal Svetličič letnice in imena slikarjev. Odkod jih je izvedel, ne vem, zato tudi ne morem soditi, kolika je njihova zanesljivost. Ker je kronika lahko dostopna, zato sem opustil izpis tozadevnih

podatkov iz nje, posebno še, ker jo je izrabil že tudi I. Vrhovec,<sup>1</sup> in je tako v naši zgodovinski literaturi njena vsebina že znana in porabljena. Večji del — in sicer starejši del — arhiva pa je ležal ob Vrhovčevem času skoro pozabljen deloma pod streho župnišča, deloma na zakristiji in ga Vrhovec ni mogel izrabiti. Šele pred kratkim umrli župnik Fr. Pavlič je poskrbel, da je arhiv — čeprav še neurejen — vsaj na primernem mestu in vsakemu dostopen.<sup>2</sup>

Izpisal sem si samo reči pred l. 1800. Za čas pred tem letom pa imenovana kronika ne pride veliko v poštev kot vir prve vrste, pa tudi sicer ni v arhivu reči večje zanimivosti za našo stroko iz prve polovice XIX. stoletja. Iz prejšnje dobe ne navajam samo enega važnega zapiska, ki se nanaša na zidavo nove cerkve in se nahaja na koncu neke stare krstne knjige. Ne navajam ga zato, ker ga itak dobesedno navaja Vrhovec.<sup>3</sup>

Moj namen ni bil in tudi skoro ni mogel biti nič drugega kakor podati javnosti surovo gradivo, ki se mi je zdelo zrelo za javnost, kakor hitro je izčrpalo približno (kaka podrobnost mi je sem in tje mogoče le ušla) tozadevni zaklad enega arhiva. Koliko so vredni taki zapiski, čeprav se zde sami na sebi malenkostni in brezpomembni, se bo pokazalo šele, ko bomo imeli za celo deželo zbrano tozadevno gradivo iz vseh važnejših cerkvenih, mestnih in gospôških arhivov. Za umetnostno topografijo kakor tudi za vsako posamezno študijo o domačih umetninah pa je to neobhoden predpogoj.

\* \* \*

**1. — Listina o posvetitvi 2 cerkvâ. 27. februarja 1520.**

Natalis de Turre vincentinus, . . episcopus Veglensis potrjuje posvetitev cerkve sv. Duha s pokopališčem in cerkve sv. Marije Device v Polju.

Nos Natalis de Turre vincentinus Dei et apostolice sedis gracia episcopus Veglensis universis et singulis has presentes nostras inspecturis salutem in domino. Tenore presentium fidem facimus, qualiter de consensu reverendissimi in Christo principis et domini domini Christophori Rauber, episcopi laibacensis dignissimi, ad requisitionem et petitionem proborum hominum et patronorum de villa Slappa ecclesiam illam cum cimiterio et tribus altaribus ad honorem s. Spiritus consecrare dignaremur; quare adhibitis ceremoniis in singulis servari solitis positisque in altaribus reliquiis et maius altare in honorem s. Spiritus, aliud in cornu evangelii<sup>4</sup> in honorem

<sup>1</sup> I. Vrhovec: Zgodovina šentpeterske fare v Ljubljani. Zbornik znanstvenih in poučnih spisov Maticе Slovenske. V. 1—88.

<sup>2</sup> Koga bo mogoče zanimalo, če omenim, da se med temi, dosedaj pozabljenimi arhivalijami nahaja tudi obširna korespondenca ljubljanskega škofa grofa Kaunitza iz prve polovice XVIII. stoletja in več zapiskov o njegovih prejemkih in izdatkih.

<sup>3</sup> O. C. str. 57, pod črto.

<sup>4</sup> Pod tem prečrtano epistole;

s. Barbare et tertium in cornu epistole<sup>5</sup> in honorem s. Leonhardi, ipsam ecclesiam cum cimiterio et tribus altaribus consecravimus; singulis Christi fidelibus ipsam ecclesiam devote visitantibus unum annum et in dedicatione huiusmodi (que semper celebrabitur feria secunda pentecostes annuatim) XLta dies de vera indulgentia in forma ecclesie consueta concedimus et indulgemus. Similiter eciam in ecclesia Beate Marie Virginis tria altaria, maius in honorem beate Marie Virginis et aliud in honorem s. Elene<sup>6</sup>, tertium in honorem s. Leonhardi consecravimus. Eciam pro uno quoque altari XLta dies concedimus et indulgemus. In cuius rei fidem proprio nostro magno sigillo corroboravimus anno domini 1520, die 27. mensis februarii, pontificatus serenissimi domini Leonis divina providentia pape X., anno eius octavo.

Pergament; gotska minuskula; začetno n pri Nos Natalis kapitalna, ostale črke teh dveh besed so pisane v nekotiko večji latinski minuskuli. Pečata, ki ga listina omenja in o katerem priča prerezana zapognjena plika, kjer je visel obešen na pergamentnem pasku, ni več.

2. — Iz: »**Urbarium** filialis ecclesiae in **Rosenpach**«, ki obsega leta 1622—1688.

1633. — Zaključek cerkvenih računov 9. decembra.

Praeter haec sunt debita contracta solvenda domino Kunstl, pictori, sculptori et pistori, uti chirographa indicant et ostendunt.

1641. — Den 17. Marzi bezall ich laut Quittung dem Maister Hanß Stössel von 8 Stiellen in der Khürhen per fl 3 k 26:40

1642. — Den 20. Novembris 1641 namb ich für die Creuzmaur toppelt Ziegl 3000 sambt der auß vnnd einfuhr; per 1000 6 fl 40 kr — fl 20. Mehr 3000 Maur vnnd 2000 gwelb Ziegl — 21 fl 40 kr.

Mit dem Abondio Donino, Maurern, ist verglichen worden die 5 Cronnen am Creuz saillen auf sein vncosten auf zumauern — fl. 60.

vnnd 4000 Maur ziegl — fl 17 kr 20.

Dem Maller bezalt das Gemäl in Creucfannen per fl 6:30.

Den 18. July Mathiasen Wagner, maller, wegen anstreichung des Trüchl oder Püxen zum gelt — fl 1 kr 20.

Dem Jury Khozian, Stainmezer, zall ich lauth auszug zu den 5 Creuzsaillen geschnit- oder gehauten Stain den 4. Marty — fl 20 kr 55.

Mehr die 5 Eisen an Khreuz Cösten — fl. 4 kr 30.

Dem Maller, das er soliche Rott angestrichen, zalt — kr 40. wie auch, daß er das stainerne Creuz verguldt — kr 24.

Andree Apl hat die andern Creuz bedekht, 7<sup>1/2</sup> tagwerch — fl 1 kr 56.

<sup>5</sup> pod tem prečrtano evangellii.

<sup>6</sup> Pod Elene je prečrtan Anne.

Den 26. Juny:

Mit Matthesen Wagner, Mallern, ist verdingt worden die 6 Creuzsaillen schen zu mallen vnd bezahlt fl 75.

Daß oberst Creuz von Stain wil ich vnser lieben frauen zu ehrn selbsten bezallen,

Maister Christoffen Kehreschiner, Zimerman, das Gatter vnd die grosse Creuz Saillen zu machen verdingt vnd zalt — fl 3 kr 13 : 5.

Dem Georg Khazian, Stainhauer, zalt lauth auszügl — fl 8 kr 48.

Der vncosten, waß die Maurerarbeith der grossen Creuz Saillen anbelangt bringt laut auszügl fl 64 kr 24 : 5.

1648. — Den 28. May haben die Khürenchenbröbst lassen das Tach überdekhnen; bezalt dennen Zimerleuthen — fl 2 kr 24.

1653. — Den 29. Jully den Maister Wastian, Verguldtter, bezalt laut Quittung — fl 26 kr 40.

Poleg tega je to leto več manjših izdatkov za mizarska dela malenkostnega pomena.

1654. — ... den Glocken Gueser bezahlt laut außzügl mit — fl 101 kr 45.

Omenjena je tudi posvetitev zvona.

Mehr den Andree Khneß, Stainhauer vnd Maurer, zalt laut Quittung fl 19 kr 48.

1657. — Denn 17. Juny dem Jury Leutschikh, Stainmetzer, sein arbaith, so er bey dem freythoff gearbaith, mit stain Plath 50 Khlaffter bedekht hat à 2 liber — fl 22 kr 13 : 1.

Dem Maister Hannsen Steßöll, Tischlern, so er ein Trichl vnnd ain Stüll in der Khirchen zerbrochen vnnd de novo aufgesegt, zalt mit — fl 2.

Den 16. Sept. haben die Khirchenbröbst ain althar tuech vnnd ein meßgewandt bey dennen Herren P. P. Capuziner weichen oder segnen lassen; erkhaufft ihnen per 1 fl broth. Id est fl 1.

Denn 24. Nov. hat der windt bey den Khirchendach ein Schadt gethan, darzue haben die Khirchen bröbst 400 Dachzüegl erkhaufft. Laut zedl per fl 3 kr 28.

Von überlegen des Dachs dennen Zimerleuthen zalt mit fl 1.

Računski zaključek 21. nov. 1679 omenja izdatke „maxime in aedificando tecto ante ecclesiam“.

21. nov. 1688 pa „maxime in turri aedificata quae ultra centum florenos constitit“.

**3.** -- Iz: »*Urbarium* filialis ecclesiae **S. Martini** et Diuae Mariae Magdalenae in exteriori lacu«, ki obsega leta 1623 do 1685.

1657. — Exposita post rationem factam:

Pro tecto turris noviter erecto fl 4 kr 40 pro scandatis vulgo scodle vocant fl 64. pro clavis fl 6. fabro lignario et laikof fl 36.

1676. — Hoc anno emerunt novam campanam, quae ponderat 256  $\pi$  et constat apud solum campanarium fl 156 kr 48. in qua Campana debent Jacobo, vicario S. Petri fl 83 kr 48.

4. — Iz: »**Urbarium** ecclesiae filialis S. Thomae in **Sadobrova**«, ki obsega leta 1670 do 1738.

1675. — Expositi post rationem arculario fl 5. pro clavis et fabro lignario et lignis fl 2 kr 23.

1712. 21. Dez. — Domino Michaeli Rembaldt<sup>7</sup> pro reparatione altaris dedi germanicae monetae fl. 20.

1713. — Die 25. May dati sunt de novo domino Rainboldt<sup>8</sup> quibus iste quoad totum est contentus fl 29.

21. Dez. Ratio.

Martino Prek pro reparatione tecti turris 3 fl carn. mon.

1718. 28. Januarii conventum est in praesentia trium syndicorum pro tabulato cum omnibus appertinentiis et laboribus, tum fabri ferrarii, tum pictoris cum scrimario D. Michael Jost pro fl 45 kr 34 germ. m.

ita ut ad modum tabulati campensis fiat. Dati sunt eidem scriniario eodem dato per modum arrhe 10 fl. ger. m. in praesentia eorundem syndicorum.

1724. — Die 30. Apr. Quo die soluta sunt etiam sequentia exposita in muros coemeterii: Sleda posamezni izdatki, ki so brez večje zanimivosti. Skupaj: fl 17 kr 22 carn. m.

Die 17. Juny pro lateribus kr 44 carn. 9 Klafter Skerlis, ein Klafter sambt der Arbeit auff das Dach 1 fl facit 9 fl carn. m.

1729. — 23. Dez. pro reparatione tecti fl 10; pro reparatione lebetis ad aquam benedictam fl 12 kr 2.

1732. — Die 8. Aug. solvi calicem; refusus antiquus habuit 19 loth 1 quint., novus habet 31 loth 1 qtl.; qutl. ist 12 letig . . . dat aurifex 11 loth per 18 Groschen, das loth facit fl 9 kr 54 pro labore von 1 loth 14 kr. facit fl 7. pro inaurationem fl 10 kr 22. pro benedictione de capellano celsissimi fl 1, solvi fl 28 kr 16 germ. m. in totum constat fl 45 kr 32.

Paulus Franchi, Vicarius.

5. — Iz: »**Urbarium** filialis ecclesiae S. Nicolai in **Wisovik**«, ki obsega leta 1625 do 1673.

1632. — Die 15. Dec. convenimus pro calice et patena totum ex argento pulchre elaborato; totum laborem et argentum pro fl 46.

1637. — A superiori summa dati sunt 5 fl pro altari.

1642. — pro cruce 18 fl.

1644. — Pro stramine ad tegendum domum aeditui kr 35.

Sleda izdatki za zidarja in tesarja.

Pro asscribus ad tegendam ecclesiam 6 fl.

<sup>7</sup> Reinwald.

<sup>8</sup> Reinwald.

1645. — pro candelabris tribus 9 fl. pro reparatione altaris 5 fl.

1660. Podroben račun za zakristijo, ki znaša skupno izdatkov fl 30 kr 40.

1661. — zopet izdatki za zakristijo.

1662. — pro candelabro in medio ecclesiae 3 fl 33 kr. murario, qui in domo aeditui laborabat kr 26.

1663. — pro reparatione trium imaginum ad altare: sculptori kr 54:2, pictori pro deauratione fl 8 kr 32.

1664. — pro magna vexilli sericea et tela fl 50 kr 13. pictori pro imagine et inscriptione fl 7 kr. 41. Capicidae pro lapidibus et fenestras fl 5 kr 30.

arculario. . . . . fl 14 kr 62.

fabro ferrario . . . . . " 1 " 62.

6. — Iz: „**Urbarium filialis ecclesiae S. Martini episcopi apud Saum**“, ki obsega leta 1630 do 1679.

1642. — Die verordneten Kirchenbröbßt gaben zu Erbauung des Khirchenchor und anderer gebeu von unser lieben Frauen Khirchen in Feldt;

entlechendt . . . . . fl 40

dato abgelegt . . . . . " 10

verblieben . . . . . " 30

An so gaben obgemelte bröbßt ain neue clogken zu der Khirchen erkhauffen, so gewogen 157

zu 40 kr . . . . . fl 104 kr 40

daran sein bezalt worden . . . . . " 64 " —

" 40 " 40

Heut dato (11. Nov.) seindt dem clogkhengiesser wiederumb erlegt worden fl 15 kr 20.

1642. — Den 12. Nov. ist zwischen Herrn Nicolao Wusetho, Khlogkhen giessern an ainer, dan denen zechbrobsten St. Martini Khirchen volgundte raithung gepflogen worden:

Erstlichen sol obermeldter Herr Wuseto haben per die gegossene Khloghen, so gewogen 154  $\bar{n}$  verglichen à  $\bar{n}$  per 40 kr fl 101 kr 20.

Hierauf empfieng in 2 mahlen par . . fl 36 kr —

Item . . . . . " 16 " 22:2

am 12. Nov. . . . . " 15 " —

Andree Pleunikh erlegt . . . . . " 10 " 33:2

fl 77 kr 56

bleiben zu bezallen . . . . . fl 23 kr 24

1652. — Den 13. Tag Nov. habe ich vndtergeschribner diese Raittung passiert, vndt mich bezohltter vndt contentiert nenne. Das bezeucht mein herundter geschriebene Handschrift

Nicolaus Boset  
chlogkhengüsser.

1644. — Post rationem item dederunt pro campana fl 8 kr 13:1.  
Pro campana totaliter persoluta exposuerunt fl 15 kr 33:1.

1657. — Exposita. Pro vexillo nouo carmisino fl 59 kr 22.

1661. — Exposita in aedificanda domo aeditui. Podrobni izdatki.

1662. — Isto. Podrobni izdatki brez širše zanimivosti.

1675. — In die Sti Martini ratio facta. Statim autem ex his dederunt 10 fl lapicidae Bartholomae.

1678. — 11. Nov. Manjši izdatki zidarjem in mizarjem. Pro tinctura crucis super ecclesiam kr 16.

7. — Iz: „Urbarium filialis ecclesiae s. Martini in interiori lacu“, obsega leta 1685 do 1772.

1692. — Pro vexillo sunt expositi 100 fl carn. mon.

1718. — 18. May concrediti sunt Mathiae Popith pro reparatione aedituatus 6 fl 20 kr carn. m. Item accepti 5 fl carn. m. pro antipendio S. Mariae Magdalena. De his 5 fl expositi sunt:

Pro dicto antipendio fl 3 cum 28 kr carn. remanentes quinari 4, cum tribus paceis concrediti sunt Georgio Shushtertshish, syndico, die 6. Juny 1718 iste totum exposuerunt.

1720. — Pro coepto die 27. May aedificio sacristiae expositi per manus syndicorum Sebast. Thizhigk et Georgii Sushtertshish primo lapicidae pro lapidibus ad portam (Schueh 20) fl 6 carn. m. pro lateribus (mauerzigl 600) 6 fl germ. m.

|  |             |
|--|-------------|
| fabris lignariis et murariis . . . . .             | fl 20 carn. |
| item syndicis ad manus . . . . .                   | „ 20 carn.  |
| item eisdem syndicis et per illos alliis . . . . . | „ 10 carn.  |
|  | <hr/>       |
|  | fl 62 carn. |

1721. — Die 10. Dec. Mattheo Fazia, Pillichgraecensi arculario, solutum est armarium ex integro nuceum pro conservandis vestimentis sacerdotalibus et calicibus, unacum crucifixo, laboribus fabri serarii, porta sacristiae, scabello precatorio in praesentia trium syndicum et ipsius Matthaei Fazia fl 38 kr 19:2 germ. mon. plene et in solidum; cui Fazia et simul syndicis propter ingentem molestiam inasserendo curribus dicto armario pro bibali simul insumendo datus est unus florenus.

Nicolaus Jo. Kraskovitz.

Vicarius.

1723. — Die 22. Septembris dati sunt syndico Sebast. Tizek 8 fl 2 carn. quidem pro exsolvendis tabellis sacri convivii et candelabris, 6 vero pro arrha viro Matthaeo Fazia, pillichgraecensi, de cathedra facienda ex lignis nuceis pro qua accipiet pretium pro aestimatione et valore.

1724. — Die 6. Aug. soluta est cathedra integre nucea pro aestimatione et valore fl 30 carn. mon., ita ut dictus Matthaeus Fazia plene sit contentatus. Pictori etiam 4 picturae plenae solutae sunt fl 4 carn.

1727. — Die 10. May empta est casula sericea coloris variegati et persoluta fl 16 germ., horum fl 7 persolvit ecclesia, reliquos 9 fl benefactores.

1727. — Exposita: Pro fornace, calce, lateribus et murario in in fornace aedituatus laboranti fl 5. Pro desecandis skodlis uni fabro lignario diebus 16 laboranti fl 5 kr 20. Pro iisdem desecandis duobus 32 diebus laborantibus fl 7 kr 62.

1728. — Die 21. Aprili dati sunt syndicis pro emendis clavis ad tegendum tegulis ligneis turrim fl 15 carn.

Expositi sunt ut sequitur: Primo pro clavis 5000 podrusize dietis, 100 computando 15 soldis fl 8 kr 20 carn. Pro ferro kr 50 carn. Fabro lignario fl 3 kr 20. Več malih izdatkov.

11. Nov. pro skodlis 800 fl 8.

summa expositorum pro turris tecto

carn. m. . . . . fl 87 kr 54:2

item pro asseribus 90 fl . . . . . " 4 " —

ergo . . . . . fl 91 kr 54:2

1749. — In subsidium novae fabricae ecclesiae Oberburgensis fl 6 ger. m.

1750. — Expensas in novam ecclesiae fabricam factas vide in separato libro, in quo solutiones omnium ecclesiarum huius parochiae continent.

1761. — Den 18. Marty ist der accordt per die feine Vergoldung und saubere Fassung des hohen Altarß daselbst mit dem Peter Plath, Vergoldern zu Laybach per fl 190 T. W., dan 1 Thaller Trinkgeld so gestalten beschehen, auf das derselbe den Altar mit feinem Gold und guetten Marmol verfertigen solle; in gegenwarth des Martin Schuschartschitsch, Syndici.

Peter Plath.

Daran hat er empfangen T. W. fl 30.

Den 17. May hat abermalen durch den Syndicum Debeuz empfangen T. W. fl 33.

Mehr hat er von dem Syndico Martino Schuschartschitz empfangen T. W. fl 12.

Die 25. July denuo percepit ger. m. fl 21 kr 42.

Die 25. July denno percepit a Syndico Martino ger. m. fl 4 kr 31.

Eodem a Syndico Ioanne Schuschartschitz percepit ger. m. fl 22.

Die 17. Oct. percepil a me ger. mon . . . fl 21 kr —

Zusammen . . . fl 144 kr 13

Die 18. Nov. denno percepit G. m. . . " 12 " 10

Die 10. Febr. 1762 denno a Syndicis percepit ger. m. . . . . " 3 " 37

Ergo integre solutus g. m. . . . . fl 160 kr —

Item donativum uxori datum fl 2. Filiae vero, quae collaboravit kr 34.



1770. — Die 6. May conventum est cum scriniario Thoma Schiffrer, ex Pillichgraz pro duobus novis bene et artificiose elaboratis lateralibus altaribus ss. Crucis et S. Mariae Magdalenae, à pro fl 40 Carn. m. pro utroque vero fl 80 carn. m. et insuper unum venetum aureum id est fl 3 e. m.

Eodem die à Conto percepit fl 30 e.

I. Philippus Suppan, Vic.

1771. — Die 28. July residui fl 55 e. m eidem scriniario per Syndicos et me infrascriptum persoluti sunt, quia promissis stetit et altaria perfecit; in quorum fidem qui supra.

Die 10. Dez. maior campana, quae fracta fuit, transfusa ponderat 430  $\alpha$  à 39 kr gern. m.

|   |              |
|---|--------------|
| facit . . . . .                                   | fl 279 kr 30 |
| antiqua ponderavit 391 $\alpha$ à 30 kr . . . . . | „ 195 „ 30   |
|   | <hr/>        |
|   | fl 84 kr —   |
| Pro benedictione campanae . . . . .               | „ 5 „ —      |
| pro ponderatione 9 kr et donativum . . . . .      | „ 2 „ 09     |
|   | <hr/>        |
|   | fl 91 kr 09  |

1772. — 9. May soluti sunt in auratori Petro Plat pro inauratione 2 lateralibus altaribus fl 80 g. m., et eius socio donativum datum est 40 kr ger. m. In quorum fidem

Ph. Suppan

Vicarius et Syndici.

8. — Iz zvezka: „Percepta et exposita Syndicorum B. V. in Campo post rationem factam.“ Seveda pridejo tu v poštev le izdatki.

1662 — post rationem factam 8. Oct.:

puero pictoris kr 8. pro reparatione crucis supra baculum vexilli kr 20. pro baculo ad vexillum fl 1 kr 46:2. pro duobus angelis positus ad latera altaris sculptori fl 6 kr 40. pictori pro deauratione angelorum et ferramentorum fl 103. fabro ferrario pro ferramentis fl 5. murario pro impositione ferramentorum kr 20. pro expensis syndicorum apud sculptorem, pictorem, fabrum ferrarium kr 40. sculptori ratione altaris fl 103.

1663. — post rac. factam.

Sculptori ratione altaris 21. Dez. 1663 fl 22 kr 13:1. item. 26. Januarii 1664 fl 15 kr 12.

1664. — Sculptori ratione altaris 25. Oct. fl 110 kr 26:2. Item in Nov. fl 16 kr 25. pro ferramentis ad affigendum altare fl 1 kr 20. pro pane robatae in deferendo altari kr 19. tempore appositionis altaris pro pane, carne et duabus mensuris vini kr 30. pro angelis supra baldachinum fl 2 kr 40.

1665. — pro duobus lapidibus pro aqua lustrali et ad sacristiam lapicidae fl 15 kr 25:1. pro expensis syndicorum et robatae in vehendo lapides ad ecclesiam fl 34 kr 2. lapicidae pro plumbo

et aliis ferramentis in appositione lapidis pro aqua lustrali fl 2 kr 12. fabro ferrario pro cratibus fl 20 kr 40. lapicidae pro lapidibus ad fenestras fl 35 kr 54:2. murariis in faciendis fenestris fl 21 kr 22. fabro ferrario fl 15 kr 53:1. vitrario fl 54 kr 2:1.

1666. — Lapididae fl 1 kr 23:1.

1668. — pro lignis ad tectum supra sacristiam fl 3 kr 9. in ventione lapidum ex Dull pro sacristiae tecto kr 48. die dedicationis ecclesiae et sequenti die expen. fl 11 kr 37. Slede manjši izdatki za zidavo in železnino pri cerkvi in zakristiji. pictori in reformatione portarum fl 1.

(Dalje prih.)

## Letak graške „Slovenije“ iz l. 1849.

Iz Apihove zapuščine. Objavil dr. Fr. KOTNIK.

V Apihovi zapuščini sem našel v njegovi knjigi: „Slovenci in 1848. leto“ letak graške Slovenije, na katerem odgovarja časopisu „Grazer Zeitung“, ki je slovensko društvo ostro napadla v 45. številki.

Ker „Grazer Zeitung“ ni sprejela Slovenijinega odgovora niti proti plačilu, je ta samostojno odgovorila na letaku, ki ga tukaj doslovno objavljam, ker nam natančno slika ideje, ki jih je zastopalo društvo. Ustreženo bo s tem našim zgodovinarjem, ki se bavijo z našim ustavnim življenjem.

### Antwort

des

### Grazer Vereins „Slovenija“

auf den

im Nr. 45 der Grazer Zeitung gegen ihn enthaltenen Artikel.

Diesem Aufsätze hatte die Grazer Zeitung auf wiederholtes dringendes Verlangen die Aufnahme auch gegen Zahlung verweigert aus dem Grunde. **„daß sie an sich keinen Selbstmord begehen könne.“**

Der Grazer Verein „Slovenija“ hat in der Sprechhalle Nr. 45 eine Erklärung veröffentlicht, worin er gegen die Politik der Grazer Zeitung mit den einfachen Worten protestiert, daß sie durch Unterstützung der Idee der Centralisation und des Eintritts von Österreich in den deutschen Bundesstaat die Hegemonie des Deutschthums in dem Kaiserstaate anstrebe, und darum eine Feindin der österreichischen Slaven sei.

Diese mit jener Schonung vorgebrachten Worte, welche gebildete Männer auch im Streite über politische Principien ihrem Gegner zu bezeugen nie unterlassen, brachte die Grazer Zeitung so sehr in Harnisch, daß sie in dem fulminanten Artikel: „Ächtung der Grazer Zeitung vom Vereine Slovenija“ ihren Unwillen in einem Strome von Ausdrücken Luft machte, welche in der That wenig mit der hohen „Stellung und Würde“ übereinstimmen, welche sie im besagten Artikel

für sich in Anspruch nimmt. Weil der Verein es wagte, den Grundsätzen ihrer Politik, die sie wahrscheinlich wie die Pythia ihre Orakelsprüche als einzige Wahrheiten der Welt verkündigen will zu widersprechen, wird er für eine Partei für einen Clubb erklärt, seine Tendenzen als staatsgefährlich bezeichnet, und ihm die Absicht die Völker Österreichs unter einander zu hetzen, unterstellt! —

Solchen grundlosen und darum böswilligen Anschuldigungen gegenüber sieht sich der Verein genöthigt vor Allen die Gerechtigkeit seiner Klagen gegen die Grazer Zeitung zu beweisen und hierauf die Beschuldigungen derselben nach ihrem wahren Werthe zu beurtheilen.

Was den ersten Punkt anbelangt, ist es in der That nicht nothwendig auf alle Nummern besagter Zeitung zurückzugehen. Der in Frage stehende Artikel derselben, welcher eine Widerlegung unserer Klagen sein sollte, enthält im Gegentheile alle Beweise für die Wahrheit unserer Behauptung, und wir wollen uns daher nur auf ihn beschränken. — Nachdem die Grazer Zeitung des Langen und Breiten über die Weisheit ihrer Politik gesprochen, sie als die einzig wahre und heilvolle österreichische Staatspolitik unter Hinweisung auf das Zeugniß aller Völker hingestellt, nachdem sie jede andere Ansicht für Verblendung, Partei und Umtrieb erklärt hatte, führt sie mit Berücksichtigung des nun wichtigsten Grundgesetzes in Österreich, nämlich „der Gleichberechtigung der Nationen“ auf folgende Weise fort: „Darum vertheidigen auch wir eine wahre und vernünftige Gleichberechtigung, nicht aber eine widersinnige“ — „die Grazer Zeitung erkennt allerdings in der Gemeinsprache ein unschätzbares Gut, kann aber darin nur eine Wohlthat für den Staat und die Völker finden, welche sich wohl bewußt sind, daß die deutsche Bildung es ist, an welcher sie ihre nationale (!) Bildung groß ziehen müssen (!)“. — „Wer ein starkes Österreich will, muß auch eine starke Regierung, nicht aber eine Föderation mit ganz loser (?) Centralisation wollen. — Es kann keine größere Gefährdung Österreichs geben, als ihm durch das Aufgeben seiner Stellung in Deutschland droht. Mit bloßer Bundes- oder Vertrags-Einheit wird sich die deutsche Nation ferner nicht mehr begnügen; sie wird nicht eher ruhen als bis sie ganz vereinigt ist, und diese Vereinigung muß (!) unter dem Kaiser von Österreich geschehen.“ Dies ist die innere und äußere Politik der Grazer Zeitung. Ist hier der Grundsatz der Centralisation nicht deutlich genug ausgesprochen? Ist die Behauptung: Österreich müsse in den deutschen Bundesstaat, weil das deutsche Volk nicht länger getheilt bleiben wolle, unbekümmert darum, ob auch die anderen Völker in Österreich dazu einwilligen, nicht ein Beleg, daß in Österreich das Deutschthum die Hegemonie übernehmen wolle? Wie heißt denn die Stellung jenes Volkes, das sich für berufen hält andere mit ihm verbundene Nationen zu civilisieren, anders als Hegemonie? — Der unterzeichnete Verein hat also keine falsche Klage gegen die Grazer Zeitung erhoben, sondern nur das von ihr behauptet, was sie selbst bekennt. Wenn sie sich damit vertheidigt, daß diese Politik die vernünftigste ist, so ist es eben nur ihre Meinung, welche wir ihr gern lassen, solange sie dieselbe nur als individuelle Ansicht geltend macht, neben welcher auch andere Platz haben können, und stellen ihr gegenüber die unserige auf in der Ueberzeugung, daß wir dazu kein kleineres Recht haben, als die Grazer Zeitung selbst. War es also eine Aechtung derselben unsererseits wenn wir Slaven der Steiermark von dem allen Staatsbürgern zustehenden Rechte, sich über Gegenstände der Politik frei zu äußern Gebrauch machten und offen wie es Männern geziemt, der sein wollenden Vertreterin unserer politischen Gesinnung sagten, daß sie nicht der Ausdruck der politischen Gesin-

nung von ganz Steiermark sei? — Gewiß nicht, und nur die Selbstüberschätzung der Grazer Zeitung, die sich für infallibel hält, konnte sich daran stossen.

Wir nannten sie die größte Feindin der Slaven, weil wir sie von unserem Standpunkte dafür halten und führen hier die Gründe für unsere Behauptung auf. Eine Centralisation, wie sie die Grazer Zeitung anstrebt, hebt jede selbständige Bewegung der verschiedenen Nationalitäten in Oesterreich auf; und muß nothwendigerweise zur Bevorzugung derjenigen führen, deren Sprache die Regierung annimmt. Ob dieser Zustand in Oesterreich für die Dauer möglich wäre, wird Jedermann leicht beurtheilen, wenn er bedenkt, daß unter den ersten Wünschen, welche die Völker im März des verflossenen Jahres aussprachen, jener der nationalen Emancipation war. Wir Slaven wissen recht gut, daß jeder Staat, und daher auch Oesterreich eine kräftige Regierung brauche, und sind bereit das Unserige dazu beizutragen, wir wissen aber auch eben so gut, daß eine Centralgewalt nicht nothwendig alle politische Thätigkeit im Staate absorbieren müsse, und daß den Völkern Vieles überlassen werden könne, was in ihnen das Gefühl der Freiheit erhält ohne die Regierung zu schwächen. Eine solche Vertheilung der politischen Thätigkeit halten wir aber nur in einem Föderativ Staat möglich, und stellen ihn darum als Grundsatz unserer Politik auf. Wir sehen uns in diesem Glauben noch durch andere Gründe bestärkt.

Die Erfahrung zeigt, daß ein Staat, welcher zu stark centralisirt ist, der das Leben der Gemeinde und Provinzen zu viel controllirt, einer Maschine gleicht, deren Gang durch ein einziges Rad getrieben wird. Ist dies beschädigt oder gar gebrochen, hat auch sie zu wirken aufgehört. Die Hauptstadt wird in einem solchen Staate Alles, ihre Erschütterungen theilen sich dem ganzen Lande mit, wogegen in einem föderativen Staate das Leben der Hauptstadt so ziemlich isolirt ist und seine Revolutionen ohne Nachtheil für die Regierung und die Provinzen abmachen kann. Frankreich, England und Amerika sind uns einleuchtende Beispiele von dem Einflusse der Centralisation und Föderation auf den Bestand und die stufenweise Entwicklung der Staaten. Durch diese Gründe glauben wir nun auch unsere Behauptung, daß die Politik der Grazer Zeitung uns Slaven und dem Staate zugleich schädlich sei, erwiesen zu haben, und halten uns daher in Hinsicht der gegen sie erhobenen Klagen vor dem lesenden Publikum gerechtfertigt.

Nun gehen wir zu den schönen Titeln über, welche sie die Güte hatte uns beizulegen. Sie nennt den Verein „Slovenija“ eine Partei, einen Clubb, welcher den Frieden der Völker stört, sie gegen einander hetzt, und so staatsgefährlich wird.

Mit aller Ruhe, deren wir solchen Anschuldigungen gegenüber im Bewußtsein unserer Unschuld fähig sind, fragen wir die Grazer Zeitung, ob sie auch bedacht hatte, was sie hier niederschrieb — ob sie weiß, daß sie uns mit solchen Vorwürfen zu politischen Verbrechen stempeln könnte? Wir können es nicht glauben, daß sie im vollen Bewußtsein der Bedeutung ihre Worte ausgesprochen hatte, und wollen es lieber ihrer Uebereilung als ihrer Ungerechtigkeit zuschreiben. Dies enthebt uns aber nicht der Pflicht, ihr durch Gründe zu beweisen, wie sehr sie in ihren Vorwürfen unser Streben entstellt und herabgewürdigt hat, und fordern sie hier öffentlich auf die Unwahrheit einer einzigen Silbe dessen, was wir hier zu unserer Vertheidigung anführen werden, darzuthun.

Sie nennt uns eine Partei. Der Verein „Slovenija“ entstand hier als politische Leben unter den Slovenen reger wurde, und Jedermann, der nicht für die wichtigsten Fragen des Staates und seiner Nation gleichgiltig bleiben konnte, sich daran betheiligte. Die Verfassung gewährte das Recht der Association und ertheilte

ihm daher einen gesetzlichen Boden. Sein Zweck war Anfangs die Besprechung der Tagesfragen vom Standpunkte der nationalen Politik, und ihre Vertretung in der Presse, später wurde noch das Studium der slovenischen und illirischen Sprache zum Gegenstande seiner Thätigkeit gemacht. In welchem Geiste jene politischen Aufsätze geschrieben waren, wissen die Leser der Grazer Zeitung recht gut und wir haben nicht Ursache uns deshalb zu vertheidigen. Die Slaven in Österreich haben gleich im Anfange der Bewegung ihre Politik offen ausgesprochen und haben sie bis auf den heutigen Tag unverändert beibehalten. Der Verein „Slovenija“ in Graz hat die slavisch-österreichische Politik gleichfalls angenommen und sie in der Presse vertheidigt. Nennt dies vielleicht die Grazer Zeitung eine Parteipolitik, die Österreich zersplittern soll? Mit welchem Rechte nennt sie dann die Politik vom deutschen Standpunkte eine wahre, und dem Staate ersprißliche? Woher nimmt sie den Muth die Slaven lehren zu wollen, wie man Österreich erhalten solle? Wer war es denn, der sich für Österreich erhob, als die Regierung selbst nicht mehr daran dachte es zu erhalten? Wer hat hier in Graz und überhaupt in Steiermark sich nicht gescheut den Namen Österreich laut zu bekennen, als es noch gefährlich war ihn auszusprechen? Die Slaven waren es und namentlich hier in Graz der Verein „Slovenija“ welcher dafür mündlich und schriftlich kämpfte.

Die Grazer Zeitung meint ferner, daß die Slaven Oesterreich nur im Munde führen, in der That aber an seinem Zerfalle arbeiten. Wir halten es unter unserer Würde auf eine solche Zumuthung zu antworten; die Thaten, sind es gerade, welche für uns am meisten sprechen. Ueberall wo der Staat Vertheidiger braucht, in der Armee, im Parlamente, in der Presse und im Leben stehen die Slaven in der Mehrzahl da, und waren eine lange Zeit hindurch fast die einzige Stütze desselben. Es steht also der Grazer Zeitung wenig zu, sich zum Chorführer der österreichischen Patrioten zu machen, am wenigsten aber die Slaven belehren zu wollen wie sie für Österreich zu sorgen haben. Das verstehen sie viel besser, denn sie sind aufrichtige Österreicher und werden es bleiben, wenn sie auch in der Ansicht über seine neue Gestaltung mit der Grazer Zeitung nicht übereinstimmen.

Eine andere Frage, welche wir an die erwähnte Zeitung stellen, ist: Mit welchem Rechte behauptet sie, daß wir die Völker in Österreich gegen einander hetzen? An die Deutschen haben wir uns nie gewendet, an die Slovenen nur zweimal; zuerst in der Urbarralfrage, um den Bauern eine billige Entschädigung der aufgehobenen Lasten als Pflicht darzustellen, und dann zur Zeit des Landsturmes, als Emissäre das Land aufzuwiegeln suchten, um den Slovenen das Unrecht eines solchen Unternehmens zu zeigen und sie zur Ruhe und Ordnung anzuhalten. Heißt das vielleicht die Völker aufhetzen?!

Der Verein „Slovenija“ hat sich niemals die Representation des Volkes angemaßt, er will nur im Interesse desselben und durch gesetzliche Mittel für das Wohl desselben arbeiten, hofft aber und hat bereits Beweise davon erhalten, daß er in seiner Stellung das Vertrauen seiner Nation im höheren Grade genieße als die Grazer Zeitung es vermuthet und erwartet. Um die Verdächtigung noch weiter zu treiben, behauptet die Grazer Zeitung, daß der Verein die deutsche Bildung bekämpfe. Möge uns die freundliche Zeitung als Antwort darauf folgende Worte erlauben:

Wir haben alle Achtung für das deutsche Volk und dessen Bildung, wissen aber recht gut, daß diese erst dann begann, als es die lateinische un französische Sprache verbannt und die deutsche in Kirchen, Schulen und Gerichten eingeführt

hatte. Darum hat es aber nicht aufgehört, die lateinische und französische Literatur zu achten, sondern überläßt sie bloß jenen, denen sie nothwendig sind, und bildet sich selbst durch die Muttersprache. Das wollen und müssen auch wir Slaven thun, wenn uns die Aufklärung unserer Nation, an welche ihre moralische und physische Wohlfart gebunden sind, am Herzen liegt. Nicht also Haß gegen die Deutschen und ihre Sprache ist es, die uns bestimmt den Ruf nach nationaler Bildung unseres Volkes zu erheben, sondern die Ueberzeugung, daß solange seine intelligenten Männer durch deutsche Bildung ihm entfremdet werden, es der Unwissenheit, dem moralischen und physischen Elend überantwortet bleibt. Ist ein solches Bestreben, fragen wir nun, dem Staate gefährlich oder vielmehr nützlich? — Warum sucht die Grazer Zeitung die Motive zu einer solchen Handlungsweise des Vereines nicht dort, wo sie für rechtliche Männer wirklich liegen, nämlich in der Liebe zu dem Volke und in dem Bestreben es nicht hinter dem übrigen ohne sein Verschulden zu lassen, sondern es auf jene Höhe zu stellen, zu der es durch die ihm inwohnenden geistigen und körperlichen Kräfte berufen ist?

Ist dies vielleicht nur eine leere Phantasie „unseres Clubbs“? Die Grazer Zeitung wird wahrscheinlich keinen Anstand nehmen es zu behaupten, wir gestehen aber offen, daß wir es für eine heilige Idee halten und stolz darauf sind, wenn wir zu ihrer Realisierung etwas beigetragen haben. Die Deutschen kämpften mit solcher Begeisterung für die Bildung, Ehre und Größe ihrer Nation und die Slaven sollten gleichgiltig für diese Interessen ihres Volkes sein? — Wir sind es nicht. Das Herz zieht uns zu dem Volke, dem wir durch Geburt angehören, und zu der Sprache hin, welche unsere Eltern, Brüder und Schwester reden, und an die sich bei den Meisten die schönsten Erinnerungen des Lebens knüpfen, und wenn wir diesen Mahnungen nicht ungehorsam bleiben, wenn wir mit der Nation uns selbst nicht erniedrigt sehen wollen; so bleibt uns nichts anders zu thun übrig als nach unseren Kräften für ihr Wohl zu arbeiten.

Dies thut uns in der That noth, und was wir durch uns selbst nicht erreichen, das wird uns schwerlich von den Deutschen zu Theil; denn leider hat es die Zeit unserer Bewegung nur zu deutlich gezeigt, daß, wo es sich um die Einigung und Selbstständigkeit der Slaven handelt, die Deutschen überall als Feinde entgegen treten. Was hat man für Klagen gegen den Slaven-Congreß in Prag erhoben, während in Frankfurt ein Congreß der Deutschen ganz ungehindert saß! In Prag kamen Bürger eines und desselben Staates zusammen um sich über das Mittel zur gemeinschaftlichen Unterstützung desselben zu berathen, in Frankfurt tagte man darüber, wie die Staaten, in deren Anerkennung doch die Versammlung das formelle Recht ihrer Berathung fand, aufzuheben wären, und doch schalt man den Congreß in Prag für eine „Verschwörung“ das Parlament in Frankfurt soll aber nicht bloß für die Deutschen sondern auch für die Slaven ein gesetzgebender Körper sein! — Die Grazer Zeitung meint zuletzt, daß sie vom Verein mit Verfolgung in andern Blättern bedroht werde, und fügt auf diese Art zu den vielen ungerechten Vorwürfen noch diesen hinzu. Wir haben von keiner Verfolgung gesprochen, sondern nur gesagt, daß wir unsere Politik, für die sie sich verschlossen hatte, in befreundeten Blättern erörtern werden. Auf solche Ungerechtigkeiten, wie sich die Grazer Zeitung gegen uns erlaubt hatte, stünde uns wohl ein Recht zu mit bitteren Ausfällen zu antworten; wir wollen aber die Würde nicht bloß im Munde führen, sondern sie auch in der That zeigen und enthalten uns von Ausdrücken, die man niemals selbst gegen den Gegner gebraucht ohne auf seine Bildung einen Schatten zu werfen.

Gratz den 17. Februar 1849.

Der Grazer Verein »Slovenija«.

Anmerkung. Zugleich ersucht man unter Hinweisung auf den h. Minist. Erlaß vom 20. Dezember 1848. Z. 362. (Grazer Zeitung Nr. 3. 3. Jänner 1849) diese Darstellung nicht auf öffentlichen Orten und auf der Strasse zu verbreiten — sondern nur Bekannten persönlich mitzutheilen.

Schnellpressendruck von **C. Tanzer's** Buchdruckerei.

## Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.<sup>1</sup>

Von der k. k. Bergdirektion in Idria.

### I.

Im Jahre 1809 schien für Oesterreich ein günstiger Zeitpunkt gekommen zu sein, sich von dem französischen Drucke, welcher den Staat nahezu an den Bankerott gebracht, zu befreien. Die Armee war in den letzten Jahren neu organisiert und durch die Landwehr verstärkt worden. Die Vorbereitungen für die militärischen Operationen nahmen gleich zu Beginn des Jahres ihren Anfang.

In Idria begann das Jahr 1809 mit militärischem Unterrichte der von Erzherzog Johann im Jahre 1808 in's Leben gerufenen Landwehr.

Oberleutnant Stephani, welchem das Organisierungsgeschäft der Idrianer Landwehr übertragen war, erhielt vom Erzherzog Johann den Befehl, den Offizieren und Unteroffizieren durch 15 Tage Lehrstunden zu erteilen.

Die Werksleitung traf im Jänner 1809 diesbezüglich derart die Einteilung, dass täglich vor- und nachmittags ein Teil der Unteroffiziere ohne Beirung des Werksdienstes an diesen Lehrstunden teilnehmen konnte.

Die Idrianer Landwehr bestand aus der 5. und 6. Kompagnie mit je 1<sup>em</sup> Hauptmann, 1<sup>em</sup> Ober-, 1<sup>em</sup> Unterleutnant, 1<sup>em</sup> Fähnrich, 2 Feldwebeln, 12 Korporals, 12 Gefreiten, 2 Tambours, 2 Zimmerleuten und 174 Mann, meist Bergarbeiter. Zu Kommandanten dieser 2 Kompagnien sind aus dem Beamtenstande Fabrikmeister Anton Kossek und Förster Valentin von Krampenfeld als Hauptleute, Alois Kautschitsch, Schichtenmeisterei-Diurnist als Oberleutnant, Praktikant Josef Makovitz, dann Gappelhutmann

<sup>1</sup> Die Daten zu dieser Abhandlung lieferten die Akten der Herrschaft und Mairie Idria 1809–1814 sowie jene der Bergdirektion aus den Jahren 1809, 1813 bis 1820. Da die Franzosen bei ihrem Abgange fast sämtliche aus ihrer Werksverwaltung stammenden Akten und Rechnungen mitgenommen haben, konnten die Werksverhältnisse während der Franzosenherrschaft nur in untergeordnetem Masse behandelt werden.

Peter Kandutsch als Unterleutnants, ferner Johann Leithermayer und Ignaz Schmidl, Markscheids-Vorzieher als Fähnriche ernannt und von der Hofkommission in dieser Eigenschaft bestätigt worden. Alle haben sich zu diesen Stellen freiwillig gemeldet und erhielten Equipierungsbeiträge von 200 fl. beziehungsweise 150 und 100 fl. aus der Werkskassa ausbezahlt. Auch für die Mannschaft wurde die Uniform etc. aus der Werkskassa gezahlt und belief sich die bezügliche Rechnung der Landwehr-Oekonomie-Kommission in Laibach auf 9911 fl. 04 kr.

Am 1. März stand die oesterreichische Armee bereits auf dem Kriegsfusse und am 6. März wurden vom Erzherzog Johann „Bestimmte und durch allerhöchste Genehmigung sanktionierte Normalien in Betreff der Landwehr“ ausgegeben. Hiernach bestanden 7 Landwehrbrigaden, von denen sich die 6. aus 8 Bataillons bestehende Brigade aus den Distrikten Adelsberg, Görz und Triest ergänzte und unter dem Befehle des Generalmajors Gavasiny stand. Dieser Brigade waren auch die zwei Idrianer Landwehrkompagnien einverleibt, welche zu der am 4. April in Laibach stattgefundenen Kontraktion der Landwehrtruppen abmarschierten und sich in der Folge auch in Mariano und Medea bei Palma in Italien befanden.<sup>2</sup>

Im Weiteren wurde auf Befehl des Erzherzogs Johann ein Ordonanzenkurs in Idria und Vojsko mit je 3 berittenen treuen und verlässlichen Bauern Anfangs April aktiviert.

Nach einer am 16. März 1809 eingelaufenen Estafette des Laibacher Landespräsidiums mussten auf Befehl des Erzherzogs Johann noch an demselben Tage 300 Bergarbeiter zur Befestigung von Föderaun in Kärnten an den Kreishauptmann in Laibach mittels eines Kondukteurs abgesendet werden. Diesen Bergleuten schlossen sich in Laibach Maurer und Zimmerleute an, worauf sie an den Bestimmungsort abgehend gemacht wurden. Für die schleunige Durchführung dieses Auftrages wurde dem Bergoberamte die volle Zufriedenheit der Hofkammer in Wien und der Dank des Landespräsidiums in Laibach ausgesprochen.

Individuen, welche zur Landwehr gehörten, blieben für die Zeit dieser Verwendung vom Einrücken zur Landwehr befreit.

Den Familien jener Berg- und Forstarbeiter, welche entweder zur Landwehr, zu den Reserven und anderen militärischen Bestimmungen abgegangen waren, wurde die Getreidefassung zum Limitopreise belassen und ein doppelter Provisionsbetrag nach Massgabe des Provisionsnormales und zwar zur Hälfte aus der Oberamts-, zur Hälfte aus der Bruderladekassa für die Zeit der militärischen Dienstleistung der Männer bewilligt.

Bei der Weisung höherer Stellen, die Werksprodukte nicht in Idria anzuhäufen und aus Vorsicht wegen der eingetretenen Spannung der politischen Verhältnisse hat sich das Bergoberamt im Frühjahr 1809 zur Pflicht gemacht, nicht allein alle in Idria befindlich gewesenen Vor-

<sup>2</sup> Über die Aktion dieser beiden Kompagnien liegen keine Daten vor.



räte an Quecksilber und Zinnober nach Laibach, in die daselbst gemieteten Friedl'schen Magazine abführen, sondern auch jedes wöchentlich erzeugte Quantum sofort dahin abführen zu lassen. Aber auch von Laibach wurde das zugeführte Gut entgegen nach Wien spediert. Nur in Sagor befanden sich im Monate April 1809 noch 4998 Zentner Quecksilber vorrätig, welche die Hofstelle aus dem Grunde daselbst liegen zu lassen befunden hat, um im Falle einer unerwarteten Gefahr dasselbe zu Wasser nach Agram und weiter versenden zu lassen.

Das schnelle Vorrücken der Franzosen veranlasste die Landesregierung schon im Mai 1809 den Rechnungsoffizial Franz Burger zu beauftragen, dieses Quantum Quecksilber per Schiff nach Agram zu versenden. Die Transportkosten beliefen sich auf 13.000 fl.

Im Weiteren gab die Landesregierung im Mai dem Bergoberamte die Weisung, die Bargeldvorräte und wichtige Urkunden mit den Punzierungsinstrumenten dem Laibacher vereinten Zahlamte zu übergeben und die Einleitung zu treffen, dass das etwa in Idria noch vorrätige Quecksilber sogleich weiter nach Ungarn geschafft werde. Auch eine ansehnliche Anzahl der dem Werke gehörigen Gewehre und Patrontaschen wurde an das Generalkommando in Graz abgeliefert.

Am 10. Mai besichtigte ein höherer Sanitätsbeamter das dem Werke gehörige Magazin in Oberlaibach und forderte die Räumung der zwei oberen Böden, welche als Unterkunft für die schon am 11. Mai ankommenden verwundeten Krieger bestimmt wurden, was sofort geschah.

Nachdem bereits über Aufforderung des Kreisamtes Adelsberg 30 Arbeiter mit Werkzeugen am 12. Mai zum Schanzenbau nach Präwald gestellt und an den dortigen Rechnungsführer Raimund von Russ gewiesen worden waren, langte am 17. Mai 1809, um  $\frac{1}{2}$  2 Uhr Früh vom Landes-Kommissariate des 9. Armee-Korps in Laibach die Aufforderung an das Bergoberamt in Idria ein, zur Vollendung der Verschanzungen daselbst weitere 600 Bergarbeiter, welche auf Felsen arbeiten können, mit den zu ihrer Bestimmung erforderlichen Werkzeugen versehen, gleich nach Empfang der Aufforderung zu versammeln und nach Präwald auf dem kürzesten Wege an das dortige Genie-Kommando zu instradieren. Dem Bergoberamte wurde die genaue Befolgung dieses infolge eines dringenden Befehles des Kommandierenden erteilten Auftrages, dessen Unterbleiben oder Versäumnis unabsehbare Folge haben könnte, auf das angelegentlichste empfohlen.

Diesem Auftrage vollauf zu entsprechen war das Bergoberamt ausser Stande, weil bereits 300 Bergarbeiter zu dem gleichen Zwecke nach Föderaun abgegangen waren und ein grosser Teil der Mannschaft zur Landwehr, zu den Regimentern und Reserven gestellt wurde; es erübrigten nur noch 110 Mann, welche noch an demselben Tage um 8 Uhr Früh unter der Aufsicht des Johann Koller nach Präwald abgingen.

Nach Abgang dieser war das Werk von der Arbeiterschaft, abgesehen von alten und gebrechlichen Leuten, ganz entblösst. Diese Umstände teilte das Bergoberamt dem Landeskommissariate mit der Bemerkung mit, dass der Entfall der Arbeiterschaft aus den vielen bei der Landwehr im Dienste stehenden Idrianer Bergarbeitern gedeckt werden kann.

Von dem Schanzenbau, welchen Oberleutnant Freiherr von Stentsch leitete, kehrten die Bergarbeiter, nachdem das Fort bei Präwald am 20. Mai kapitulierte und dem französischen General Broussier übergeben werden musste, bald wieder nach Idria zurück. Auch die nach Föderaun zu den Schanzarbeiten abgeschickten Arbeiter kamen in folge Vordringens der Franzosen im Mai wieder nach Idria zurück.

Gegen Krain marschierte Marschall Macdonald mit einem Armeekorps und am 20. Mai standen die Franzosen bereits in Laibach. Das Kreisamt Adelsberg, zu welchem auch Idria inkorporiert war, befahl am 23. Mai den Ansprüchen zur Verpflegung französischer Truppen allseits und schleunigst zu entsprechen und dies umsomehr, als der französische General Broussier den Bezirksherrschaften die Versicherung gab, bei entsprechender Verpflegung seiner Truppen das Eigentum und die Habseligkeiten der Bezirksbewohner vor jeder Plünderung zu schonen.

In Idria und deren Umgebung befand sich zu dieser Zeit noch kein französisches Militär, wohl aber berührte die Stadt ein Teil der retirierenden österreichischen Armee, welcher auf der Seilerwiese kampierte.<sup>3</sup>

Den Beamten wurde zur strengsten Pflicht gemacht, sich ja nicht etwa von ihren Dienstplätzen zu entfernen und die erteilten Aufträge auf das schleunigste in Vollzug zu setzen.

Der Landesgouverner gab am 9. Juni dem Kreisamte Adelsberg die volle Befugnis, zur Befriedigung der diesen Kreis sehr drückenden militärischen Requisitionen, Gelder wo immer und auf welch' immer eine Art aufzutreiben und einzubringen. Da es ganz billig schien, dass zur Entlastung der an der Strasse gelegenen Untertanen, die entfernteren Dominien, welche durch ihre Lage von den Franzosen mehr oder ganz verschont geblieben waren, einen angemessenen Beitrag leisten, so war der Bezirksherrschaft Idria zu gedachtem Zwecke ein Betrag von 2000 Gulden als Vorschuss dem Kreisamte abzuführen befohlen.

Mit dem Falle Laibachs war das Schicksal Krains besiegelt und die französische Macht hat der Provinz eine Kontribution von 2 1/2 Millionen Franks auferlegt und die Bezahlung derselben binnen einem Monate in 3 Raten gefordert. Die provisorische Landesregierung sah sich dadurch genötigt, auf die erste Rate dieser Kontribution

1. eine einfache Personalsteuer à 39 kr. per Kopf und Alter über 15 Jahre,

<sup>3</sup> Es war dies die Brigade des G. M. Kalnassy, welche aus Italien über Tolmein kommend, am 15. Mai in Idria nächtigte und am 16. Mai in Zoll den Franzosen entgegentrat.

2. die pro Jahr 1809 bereits ausgeschriebene Realitätensteuer mit 126  $\frac{0}{0}$  und

3. die vierfache Klassensteuer nach den vorjährigen Fassionen auszuschreiben.

Das Kreisamt Adelsberg machte am 15. Juni der Herrschaft Idria zur Pflicht, den, diese treffenden ersten Teil längstens in 3 Tagen unmittelbar nach Laibach an die Landesregierung abzuführen und sich bei Vermeidung von strengsten Zwangsmitteln von der Zahlung daselbst auszuweisen. Gegenvorstellungen waren ausgeschlossen.

Obgleich nun in Idria die entsprechende Einleitung getroffen war, diese Kriegskontribution sammt dem Requisitionsvorschuss per 2000 fl. nach der vorgeschriebenen Modalität einzubringen und man sich alle erdenkliche Mühe gab, die Bezirksbewohner zu deren Bezahlung zu bewegen, so war dennoch diese Verwendung und Anstrengung ohne Erfolg. Die Herrschaftsuntertanen widersetzten sich mit Hintansetzung der schuldigen Ehrfurcht dem erlassenen Auftrage nachzukommen; sie verhöhnten alle Vorstellungen der ihnen wegen ihres Ungehorsams und der Widersetzlichkeit bevorstehenden Strafe. Bei solchen Umständen erbat sich das Bezirkskommissariat in Idria die weiteren Weisungen vom Kreisamte Adelsberg.

Aber das Kreisamt verlangte den Requisitionsvorschuss von 2000 fl. binnen 24 Stunden damit sich die Bezirksherrschaft gegen die Untertanen regressieren könne. Diesem Auftrage wurde sofort entsprochen und die Forderung am 12. Juli geleistet.

Die über höhere Weisung bereits am 11. Juni vom Kreisamte bekannt gemachte Einleitung, dass zur Bestreitung der an die französischen Truppen verabreichten Requisitionen und Vergütung der den Untertanen während des Krieges zugefügten Beschädigungen die dominical rustical Kontributionen und die rustical Steuer eingehoben werden sollen, wurde von Kaiser Franz nicht nur gutgeheissen, sondern auch damit nicht die ganze Last der Geldbeiträge auf die Dominien und Untertanen falle, weiters angeordnet, dass zur Entschädigung und Vergütung der geleisteten und noch allenfalls zu leistenden feindlichen Requisitionen die Klassensteuer nach der im Jahre 1808 entrichteten Zahlung beigezogen werden solle.

Am 5. September eröffnete der französische Intendant der Landesregierung, dass das zweite Achtel der Kriegskontribution mit 2 Millionen Franks derart ausgeschrieben werden soll, dass der Laibacher Kreis bis 12., der Neustädtler und Adelsberger Kreis bis 15. September den angemessenen Betrag zu zahlen haben. Die Herrschaft Idria sandte hierauf Anfangs September einen Teilbetrag von 607 fl. nach Adelsberg ab, war jedoch noch vom ersten Achtel im Rückstande.

Als Löhnung und Verpflegung für die zur Eintreibung der rückständigen Kontribution und des Darlehens auszuschickende Militär-Mannschaft, bestimmte General Baraguay d' Hilliers, und zwar: rück-

sichtlich der Untertanen für jeden gemeinen Soldaten 1 fl., für den Korporal 2 fl. und für den Sergeanten 3 fl.; rücksichtlich des Adels, der Geistlichkeit und der übrigen Honorationen aber: für den gemeinen Soldaten 3, den Korporal 4 und für den Sergeanten 5 fl. nebst Verpflegung; die letztere hatte beim Adel, der Geistlichkeit und den sonstigen Untertanen gleich nebst dem anständigen Quartier mit Bett und Licht, zu Mittag in 3 Speisen nämlich Suppe, Rindfleisch, Zuspeise und 1 Bouteille oder 3 Seidel Wein, des Abends 2 Speisen nämlich Eingemachtes mit Zuspeise und 1 Bouteille oder 3 Seidel Wein zu bestehen wobei bemerkt wurde, dass die Korporale und Sergeanten verhältnismässig besser zu verpflegen sind.

Zur Vermeidung dieser Zwangsmittel drang das Kreisamt Adelsberg auf Zahlung der rückständigen Kontribution.

Am 25. September waren weitere 2 Achtel der Kriegskontribution mit 4 Millionen Franks ausgeschrieben und sollten bis 12. Oktober bezahlt sein.

Kreiskommissär Raimund Graf von Auersperg benachrichtigte am 13. Juli den Bergrat von Passetzky, dass er beauftragt sei, alle in dem Adelsberger Kreise befindlichen Kassen an sich zu ziehen und nach Neustadtl abzuschicken und ersuchte alle in den Idrianer Kassen noch befindlichen Gelder nach Abzug des notwendigsten Bedarfes nach Adelsberg zu senden. Als Graf von Auersperg noch am selben Tage Abends nach Planina kam, erhielt er die amtliche Anzeige, dass der französische General-Intendant von Triest, alle in Krain befindlichen Aerarial-Gelder an sich zu ziehen suche, woraus er den Schluss zog, dass auch der Werksleitung in Idria in Kürze französischerseits ein Befehl gleichen Inhaltes zugehen werde. Aus diesem Grunde stellte er noch am selben Tage das dringende Ersuchen um sofortige Übersendung des Geldes.

|   |                 |
|---|-----------------|
| Das Bergoberamt sandte sodann am 15. Juli |                 |
| aus der Oberamtskassa . . . . .           | 2276 fl.        |
| und aus der Bruderlade . . . . .          | 500 „           |
| daher zusammen nur . . . . .              | <u>2776 fl.</u> |

weil das Werk an Beamte und Arbeiter grössere Vorschussbeträge leistete.

Das Barvermögen der Stadtpfarrkirche, welches in 703 fl. bestanden hat und für die Operationskassa in Laibach gegen 6<sup>0</sup>/<sub>10</sub>ige Darlehensscheine bestimmt war, konnte jedoch nicht abgeführt werden, weil der eben verstorbene Kirchensekretär Kajetan von Zergollern diesen Betrag unbekannt wohin deponiert hatte.

Am 18. Juli wurden in Idria die Kriegsvorfälle, welche sich in und um Wien zugetragen haben und günstig lauteten, verlautbart.

Diese Nachrichten sandte Bischof Verhovac am 14. Juli aus Agram dem Landesgouverneur in Laibach, welcher dieselben in den Herrschaften verlautbaren liess.

Zu dieser Zeit befanden sich ca. 50 versprengte oder selbst ranzionierte Soldaten meist von der Reisky Infanterie in ihrer Heimatherrschaft Idria. Alle diese wurden nochmals ausgehoben und zur Reserve nach Fiume berufen.

Bei der Weisung, die Landwehrmannschaft neuerlich zu sammeln und in Bereitschaft zu halten, berichtete das Bezirkskommissariat Idria dem Kreisamte, dass sich die Idrianer Landwehr ganz bereitwillig gezeigt hat, dem ersten Aufrufe des Kreisamtes zu folgen und dass selbe am 18. Juli zur Dienstleistung bereit stehen wird. Gleichzeitig wurde angezeigt, dass sich die ganze 5. Kompagnie durch ihre Deputierten gegen den Hauptmann Kossek beschwert und geäußert habe, die Mannschaft wolle unter demselben nicht mehr stehen und bat um Zuteilung eines anderen Hauptmannes.

Da die Landwehr des Adelsberger Kreises zu dem Korps des Generalmajors Grafen l' Espin einverleibt werden sollte, befahl das Kreisamt die Stellung der Idrianer Landwehr am 21. Juli nach Zirknitz, was auch geschah. Ein Teil folgte am 24. Juli nach. Mehrere Landwehrmänner haben sich jedoch mit Sack und Pack in die angrenzenden Herrschaften geflüchtet.

Mit Befehl datiert aus Schönbrunn vom 14. Mai 1809, hat Napoleon die Landwehr aufgelöst und eine allgemeine Amnestie allen jenen Landwehrmännern bewilligt, welche längstens binnen 5 Tagen nach Ankunft der französischen Truppen in die Orte wohin die Landwehr gehört, heimkehren. Den Offizieren, welche in dieser Zeit nicht rückkehren, sollten Häuser verbrannt, ihre Möbel und ihr Vermögen konfisziert werden. Die Gemeinden, welche Leute zur Landwehr gestellt, waren verpflichtet, selbe rückzuberufen und die Waffen einzuliefern, die denselben gegeben worden waren. Die Kommandanten der Provinzen waren beauftragt, Massregeln zur Durchführung dieses Befehles zu treffen.

Dieser Befehl traf jedoch erst am 17. August 1809 in Idria ein und hiemit hörte die weitere Tätigkeit der Landwehr auf.

Den Erreignissen in der Monarchie und in Ungarn folgte nun ein einmonatlicher Waffenstillstand, welcher vom Hofkommissär Grafen von Saurau aus Graz ddo. 24. Juli 1809 an die Bewohner Innerösterreichs mit nachfolgendem Aufruf mitgeteilt wurde :

„Bewohner von Innerösterreich !

Der Waffenstillstand ist geschlossen und die Feindseligkeiten sind eingestellt. Die Vorsehung hat es gewollt, dass die innerösterreichischen Provinzen neuerdings von den französischen kaiserlichen Truppen besetzt werden.

Unter diesen Umständen habe ich von Sr. Majestät dem Kaiser, unseren Monarchen, den Auftrag erhalten, die Verwaltung dieser Länder wieder zu übernehmen und ich bin durch meine Pflicht aufgefordert, Euch dasjenige zu Gemüt zu führen, was in dem gegenwärtigen Zeit-

punkte für alle Einwohner Innerösterreichs das Heilsamste ist. Ihr habt bisher dem allgemeinen Besten manche und grosse Opfer gebracht und Euch dadurch neue Ansprüche auf die Liebe unseres Monarchen erworben.

Der Unterhalt fremder Truppen fordert neue Opfer und männliches Ausharren in trüben Tagen.

Betragt Euch gegen die französisch-kais. Truppen ruhig, nachgiebig und willfährig, gebt ihnen zu keiner gerechten Klage Anlass. Nur dadurch werdet ihr Euch die von jedem Kriege unzertrennlichen Drangsale, welche sonst noch härter auf den Provinzen lasten würden, erträglicher machen. Leistet Eueren Obrigkeiten willigen Gehorsam, sie sind mir für die öffentliche Sicherheit verantwortlich und ich würde diejenigen nach aller Strenge der Gesetze bestrafen, welche es wagen würden, auf irgend eine Art die öffentliche Ruhe zu stören; dagegen hat auch der Herr Reichsmarschall Graf von Macdonald mir die Versicherung gegeben, dass er besorgt sein wird, gute Mannszucht unter seinen Truppen zu erhalten und die Sicherheit Eurer Personen und Eures Eigentums zu schützen. Ich werde immer in Eurer Mitte bleiben, jedes Ungemach mit Euch teilen und alle meine Kräfte aufbieten, Euch die dermalige Bürde zu erleichtern, gegen billige Klagen Abhilfe zu verschaffen und die Lasten möglichst gleich verteilen.

Durch ein solches nach den Regeln der Klugheit abgemessenes Benehmen werdet Ihr unserem guten Monarchen neue Beweise Eurer Treue geben und Euch nicht nur seine Erkenntlichkeit, sondern auch die Achtung der französischen kais. Truppen und Eurer Mitbürger erwerben und nach überstandener Prüfung den Lohn Eurer Beharrlichkeit in dem Bewusstsein finden, Euere Pflichten gegen Fürst und Vaterland erfüllt zu haben; schenkt mir Euer Vertrauen, ich werde bemüht sein, durch Eifer für Euer Bestes mich desselben wert zu zeigen und Euch bei jeder Gelegenheit werktätige Beweise geben, wie sehr ich die edelmütigen Bewohner dieser Provinzen hochschätze.“

Die Requisitionen für das in und um Laibach befindliche französische Militär waren für die Idrianer Herrschaft drückend; Verpflegungsartikel und Pferde mussten wiederholt in kürzester Zeit geliefert werden. Der französische Ordonateur in Laibach drang mit allem Ungestüm auf die schleunige Ablieferung derselben. Ja sogar für die Wiener Garnison wurden 16 Schlachtochsen requiriert. Eine Vorstellung dagegen fruchtete nichts und es wurde ein für allemal bedeutet, dass es Pflicht der Herrschaften sei, die ausgeschriebene Anzahl Pferde, Schlachtochsen u. dgl. zu stellen und selbe in deren Ermanglung in oder ausser der Provinz schleunigst aufzubringen.

Die Zustände in der Landeshauptstadt waren noch trauriger. Das Kreisamt Adelsberg gab unterm 17. August hierüber der Herrschaft Idria nachstehendes bekannt:

„Soeben hat man die nachstehende Verordnung vom 15. August, welche die in Laibach fürwaltenden traurigen Umstände rührend darstellt, von der Landes-Regierung erhalten:

Weder Kreisämter, noch Landes Inwohner werden verkennen, was für unerschwingliche Kosten der Unterhalt der französischen Truppen erfordert. Die Tractements der Generalität, Intendanten, Ordonateure, Receveure, und Offiziere, die nothwendige Entgegenzahlung der Fleischnacker und Bäcker, welche den Ankauf des Viehes und Getreides aus Eigenem zu bestreiten nicht vermögen, die Anschaffung des Weines, die grossen Spitals Auslagen, die ununterbrochen zur Arbeit requirierten Handwerker und die hiezu nöthigen Materialien belaufen sich auf mehrere Hunderttausende, die man solange in der Stadt ein willkürliches Darlehen aufgebracht werden konnte, aus diesem bestritten hat. — Diese Quellen sind nun gänzlich versiegt und Billigkeit sowohl als Nothwendigkeit war es, welche die von der Landesregierung am 7. D. verfügte Ausschreibung eines verzinslichen Zwangs-Darlehens auf das Dominicale und Rusticale nach dem Maßstabe der einfachen Personal- und Klassensteuer um so mehr rechtfertiget, als es Niemanden unbekannt sein kann, daß die französischen Truppen solange sie das Land besetzt halten, von demselben verpflegt werden müssen. — Gegen alle Erwartung ist bisher außer sehr wenigen, unbedeutenden Beträgen noch nichts eingelaufen, obgleich in dem schon angeführten Zirkular-Schreiben die erste Rate von den am nächsten gelegenen Dominien binnen 3 und von den entfernteren binnen 8 Tagen gefordert und dieser Forderung mit der Drohung der Militär Exekution als dem einzigen Mittel, der Nachdruck gegeben worden ist.

Die Operationskassa ist leer, sie kann weder Tractemente, noch Subsistenz verschaffen. Um daher die Gefahr einer kostbaren französischen Exekution, welche mit täglichen 5 fl. für jeden Exequenten verbunden ist, hintanzuhalten, werden die Werb-Bezirksherrschaften und durch dieselben alle übrigen Dominien und Bezirks-Insassen in Folge hohen Befehls hiemit ernstlich angewiesen, nach bereits verlaufener 3 und 8 tägigen Frist die alsogleiche Abfuhr der ersten Rate des ausgeschriebenen Zwangsdarlehens um so gewisser zu bewirken, als man sich bei dem mindesten Aufschube des Verdachtes wird nicht erwehren können, daß es den Herrschaften an Willen gebricht, die äußerste Verlegenheit ihrer vorgesetzten Behörden mit pflichtmäßigem Eifer zu teilen, in welchem Falle man aber auch nicht wird unterlassen können, derlei Dominien nicht nur auf das empfindlichste zu bestrafen, sondern überdies noch ihre dienstwidrige Unfolgsamkeit anzuzeigen.“

Um sich einen Einblick in die Herrschaften zu verschaffen, mußte über Verlangen der französischen Intendanz ein Ausweis über die Volksmenge jeder Gemeinde, ihres Viehstandes und den Ertrag der einjährigen Fechsung geliefert werden.

## Die Herrschaft Idria wies aus :

| Gemeinde           | Volksmenge | Viehstand |                 | Zentner an                      |                                |                                |                                |                                 |                                 | Ertrag der Fehsung in Zentner an |       | Hafer in Schauffeln             |                                 |
|--------------------|------------|-----------|-----------------|---------------------------------|--------------------------------|--------------------------------|--------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|----------------------------------|-------|---------------------------------|---------------------------------|
|                    |            | Pferde    | Ochsen und Kühe | Weizen                          |                                | Korn                           |                                | Gerste                          |                                 | Heu                              | Stroh | Anbau                           | Fehsung                         |
|                    |            |           |                 | Anbau                           | Fehsung                        | Anbau                          | Fehsung                        | Anbau                           | Fehsung                         |                                  |       |                                 |                                 |
| Idria . . . . .    | 4255       | 17        | 172             | —                               | —                              | —                              | —                              | —                               | —                               | 300                              | —     | —                               | —                               |
| Jeličen vrh .      | 362        | 7         | 188             | 1 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>   | 4 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | —                              | —                              | 10 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 23 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 2240                             | 1280  | 107 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 234                             |
| Unter Idria        | 374        | —         | 38              | —                               | —                              | —                              | —                              | —                               | —                               | 100                              | —     | —                               | —                               |
| Unter-Kanomla . .  | 389        | 4         | 185             | 46 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>  | 161                            | 10                             | 28                             | 47 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 96                              | 2260                             | 1300  | 92 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 210 <sup>1</sup> / <sub>3</sub> |
| Mitter-Kanomla . . | 483        | 1         | 196             | 10 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 21                             | 9 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 20 <sup>1</sup> / <sub>3</sub> | 63                              | 136 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 2250                             | 1290  | 102                             | 204                             |
| Karnitze . .       | 159        | —         | ?               | 10 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 15                             | 5 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 4 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>  | 38 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 56                              | 1400                             | 800   | 58 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 127 <sup>1</sup> / <sub>3</sub> |
| Ober-Kanomla . .   | 270        | —         | 116             | 14                              | 48                             | 1 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>  | 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 28                              | 56                              | 1490                             | 820   | 63 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 126                             |
| Voisko . . . .     | 506        | 4         | 167             | 12 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>  | 35 <sup>3</sup> / <sub>4</sub> | 7 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 19 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 30 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>  | 61 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 2200                             | 1000  | 150                             | 216                             |
| Tschekounik        | 263        | 2         | 105             | 18 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>  | 30 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 1 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>  | 9 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>   | 19                              | 1050                             | 600   | 58 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>  | 114                             |
| Summa .            | 7061       | 35        | 1167            | 114 <sup>1</sup> / <sub>4</sub> | 316                            | 36 <sup>1</sup> / <sub>4</sub> | 79 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 227 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 448 <sup>3</sup> / <sub>4</sub> | 13290                            | 7090  | 632 <sup>3</sup> / <sub>4</sub> | 1232                            |

· Es wurde beigefügt, daß diese Fehsung für die bäuerliche Bevölkerung nicht hinreicht und daß sich der Jahresbedarf an Getreide für die Werksangehörigen auf 28—30.000 Metzen stellt.

Die Seitenortschaften blieben wie bereits erwähnt, vom französischen Militär verschont, so auch Idria. Der französische Brigade-General Bartolletti in Adelsberg erklärte, er werde für jeden Soldaten der auf Seitenortschaften angehalten und nach Adelsberg eingebracht wird, die schon bei den Österreichern festgesetzte Taglia von 24 fl. per Mann bezahlen. Tatsächlich erhielt die Herrschaft Idria für die Einlieferung eines französischen Soldaten vom 112. Regiment diesen Betrag ausbezahlt.

(Fortsetzung folgt.)



# Oekologische Studien an Höhlentieren.

I. Mitteilung von Dr. phil. Franz MEGUŠAR, Assistent an der biologischen Versuchsanstalt in Wien.

(Ausgeführt mit Subvention der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Mit 8 Textfiguren. — Allgemeine Ergebnisse in Kürze vorgetragen in der Sitzung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien vom 2. Mai 1913.)

## Inhaltsverzeichnis.

|   |          |
|---|----------|
| I. Vorwort . . . . .  | Seite 63 |
| II. Zweck . . . . .   | 64       |
| III. Allgemeine Technik und Methodik . . . . .  | 67       |
| A. Bestimmung der physikalischen und chemischen Faktoren . . . . .  | 67       |
| B. Sonstige Beobachtungsmethoden . . . . .  | 68       |
| C. Fang, provisorische Unterbringung und Transport der Höhlentiere . . . . .                                      | 69       |
| IV. Ergebnisse im Herbst . . . . .  | 71       |
| A. Meteorologische Verhältnisse in- und außerhalb der Höhle . . . . .   | 71       |
| B. Kohlensäuregehalt in der Höhlenluft und im Freien . . . . .  | 73       |
| C. Die untersuchten Höhlen und verwandten Örtlichkeiten, ihre allgemeine Physiognomie, ihre Bewohner etc. . . . . | 74       |
| Innerkrain.   |          |
| a) Erzherzog Johann Grotte . . . . .  | 74       |
| b) Am Ende der Kaiser Ferdinand Grotte, beim sog. Heuschöber . . . . .  | 74       |
| c) Schlichte an der Südbahnstrecke bei Adelsberg . . . . .  | 76       |
| d) Črna jama bei Groß Otok . . . . .  | 76       |
| e) Kronprinz Rudolfsöhle bei Divača . . . . .   | 76       |
| f) Schlichte an der Südbahnstrecke bei Divača . . . . .   | 78       |
| Oberkrain.  |          |
| g) Ajdovska jama in der Wochein . . . . .   | 78       |
| h) Eine Höhle auf dem Berge Junčena in der Wochein . . . . .  | 80       |
| i) Častiljiva jama bei Lipnica (Umgebung von Radmannsdorf) . . . . .  | 80       |
| D. Zusammenfassung sonstiger Ergebnisse . . . . .   | 82       |
| a) Verhalten der Höhlentiere zu den äußeren Faktoren (Licht, Temperatur, mechanischer Druck) . . . . .            | 82       |
| b) Fang und Transportmethoden . . . . .   | 82       |
| c) Allgemeines über die Lebensgewohnheiten der Höhlentiere . . . . .  | 82       |
| d) Verbreitung der Höhlentiere . . . . .  | 83       |
| E. Vortübergehende Beobachtungen über die Färbung der Höhlentiere . . . . .                                       | 83       |

## I. Vorwort.

Schon seit geraumer Zeit befaße ich mich mit oekologischen Studien an Höhlentieren, jedoch war es mir bis in die letzte Zeit nicht möglich, dieselben in jener exakten Weise zu pflegen, die eigentlich notwendig ist, um an die Lösung biologischer Fragen von allgemeiner Bedeutung mit Aussicht auf wirklichen Erfolg herantreten zu können. Erst durch Unterstützung der hohen kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien bin ich in die Lage versetzt worden, mit erfolgversprechenden technischen Mitteln ans Werk zu gehen, wofür ich gleich eingangs meinen tiefgefühlten Dank zum Ausdruck bringen möchte. Mit grosser

Dankbarkeit erinnere ich mich aber auch gleichzeitig der ausgiebigen Unterstützungen seitens des hohen k. k. Ackerbauministeriums, der löblichen k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik, der Biologischen Versuchsanstalt in Wien, der meteorologischen Station in Laibach sowie der Hilfeleistungen aller jener Institutionen und sonstiger Persönlichkeiten, welche die Realisierung meiner Bestrebungen gefördert hatten.

Das, was ich hier vorbringe und worüber ich bei späteren Gelegenheiten kurz berichten werde, bezieht sich auf die Ergebnisse der in den einzelnen Jahreszeiten gemachten Beobachtungen im Höhlengebiet von Krain.

Ausführlichere Mitteilungen unter dem Titel „Oekologie der Höhlentiere“ werde ich nach Abschluss meiner Exkursionen im Sommer 1913 an der Hand photographischer Aufnahmen von den in den Kreis meiner Forschungen einbezogenen Höhlen, lebender Tiere und womöglich ihrer Entwicklungs-Zustände etc. unter Berücksichtigung der gesamten einschlägigen Literatur machen.

Belegexemplare von den einzelnen Tierarten, bestimmt nach vorausgegangener Beratung mit namhaften Systematikern und versehen mit genauer Angabe des Fundortes und dem Zeitpunkte der Erbeutung, werden in erster Linie, entsprechend dem Wunsche des hohen k. k. Ackerbauministeriums für das projektierte Speleologische Museum zur Verfügung gestellt. Das übrige, leicht entbehrliche Material wird an andere Museen und sonstige wissenschaftliche Forschungsinstitute kostenlos abgegeben werden.

## II. Zweck.

Auf Grund einiger experimenteller Untersuchungen über das Verhalten der Organismen zu den äusseren Faktoren und über die Vererbung von künstlich induzierten Eigenschaften sind einzelne Forscher zu der Ansicht gekommen, es sei durch das Experiment endgiltig entschieden worden, daß die Merkmale der Arten vorwiegend durch äussere Einflüsse veränderlich sind und die durch physikalische und chemische Agentien hervorgerufenen Veränderungen die Eigenschaft der Erblichkeit erhalten können.

Zweifelsohne spielen sich vor unseren Augen Vorgänge an Organismen ab, welche für eine weitgehende Plastizität der Formen gegenüber äusseren Einflüssen sprechen und eine Artwandlung auf solchem Wege vermuten lassen, jedoch von einem einwandfreien experimentellen Nachweis der Tatsache der Veränderlichkeit eines Artmerkmals und der Vererbung neuerworbener Charaktere kann zur Zeit nicht gesprochen werden.

Ich kann im Rahmen einer vorläufigen Mitteilung die diesbezüglichen Versuche nicht einer eingehenden Erörterung unterziehen, will aber, um den Hauptzweck meiner oekologischen Studien an Höhlentieren zu begründen, in aller Kürze auf die Unzulässigkeit der aus dem gegenwärtig

vorliegenden, auf experimentellem Wege gewonnenen Tatsachenmaterial gezogenen Schlussfolgerungen hinweisen.<sup>1</sup>

1. Die bisherigen positiven Ergebnisse über die Ursachen der am Organismus sich abspielenden Erscheinungen und über die Vererbung erworbener Eigenschaften resultieren aus Versuchen, die an Tierarten mit starker individueller Verschiedenheit angestellt worden waren und beziehen sich fast durchgehends auf Merkmale, welche an den betreffenden Tierarten trotz Gleichartigkeit der Bedingungen in verschiedener Weise zutage treten. Im Hinblick auf diesen Umstand und unsere Erfahrungen über die Vererbung einzelner Merkmale bei einer und derselben Tierart könnten jedoch die in Frage kommenden, angeblich neu erworbenen Charaktere ebensogut bereits in den zu Versuchen verwendeten Individuen tiefbegründet gewesen sein und demnach ohne einen äusseren Anstoss in Erscheinung getreten sein. Dieser Eventualität ist aber von einigen Forschern gar nicht, von andern in ganz unzureichendem Masse Rechnung getragen worden. Es fehlt zur Zeit an unbedingt notwendigen Vorversuchen, an sorgfältiger Analyse des Konstanten und des Labilen.

2. Sämtliche zur Zeit an Tieren künstlich hervorgerufenen Veränderungen sind für die untersuchten Arten von unwesentlicher Bedeutung. Dieselben äussern sich der Hauptsache nach in der Vermehrung oder Verminderung des bereits Vorhandenen, im Hervortreten des Seltenen oder Zurücktreten des Häufigen oder im Erscheinen des Latenten und sind im Allgemeinen mehr quantitativer Natur. Auch ist in vielen Fällen noch sehr fraglich, ob überhaupt eine quantitative Veränderung vorliege, wie z. B. bei Farbveränderungen; denn hier könnte ebensogut eine Verdeckung der einen und ein deutlicheres Hervortreten der anderen Pigmentart bei sonst sich ganz gleich bleibender Quantität der betreffenden Pigmente stattgefunden haben. Wo qualitative Veränderungen erzielt wurden, beziehen sich dieselben auf Merkmale, welche entweder einer Varietät oder Rasse der betreffenden Art zukommen, und ist somit weder etwas Neues ins Leben gerufen, noch eine für die betreffende Art charakteristische Eigenschaft experimentell verändert worden.

3. Man hat bisher an Tieren, speziell in morphologischer Hinsicht, durch Anwendung abnormer Einflüsse nichts dauernd Lebensfähiges geschaffen. Alles, was man hervorzubringen vermochte, ist in der Regel etwas Apoplasmatisches und hat somit mit der eigentlichen lebendigen Substanz nichts zu tun.

<sup>1</sup> Diese Frage habe in meinen an der 85. Versammlung Deutscher Naturforscher und Ärzte zu Wien abgehaltenen Vorträgen: „Über den Einfluss äusserer Faktoren und über Vererbung bei Krustaceen, Insekten, Mollusken und Amphibien“ und „Voraussetzungen für eine annähernde Exaktheit des Experimentes in Anpassungs- und Vererbungsfragen“ eingehender behandelt. Vgl. Verhandlungen der Ges. Deutsch. Naturf. und Ärzte. 2. Teil, 1. Hälfte, Leipzig, 1914.

4. Albinos und einige Höhlentiere, bei welchen letzteren Augen und Pigmentzellen fehlen, erfahren trotz langer Haltung am Licht keine Veränderungen in Bezug auf ihre Färbung. Ebenso wenig bilden augenlose Höhlentiere und Tiere mit weitgehender Rückbildung der Augen und der Pigmentzellen die betreffenden Organe aus. Hingegen sind Höhlentiere, bei welchen die gerade erwähnten Organe nicht gar weit rückgebildet sind, gegen abnormale d. h. den natürlichen konträre Bedingungen äusserst empfindlich. Sie erhalten in kurzer Zeit ein farbiges Kleid und differenzieren die Augen auf, ein Umstand, der deutlich dafür spricht, dass es nicht so einfach ist, wie sich manche experimentelle Zoologen der Gegenwart vorstellen, die lebendige Substanz in ihrem Wesen abzuändern; denn die Natur konnte trotz unermesslicher Zeiträume die Ausbleichung bei Höhlentieren nicht einmal soweit fixieren, dass sie wenigstens im individuellen Leben die sog. Höhlenfärbung bei Haltung am Licht beibehalten hätten.

5. Durch den im Punkt 1 hervorgehobenen Umstand und dadurch, dass bei keinem der Experimente, wo eine Aenderung dieses oder jenes Merkmales beobachtet und dessen Vererbung konstatiert wurde, die äusseren Einflüsse während der ganzen Versuchsdauer qualitativ und quantitativ nur annähernd genau bestimmt und aufgezeichnet worden waren, verlieren sämtliche Versuche in jener Richtung den Anspruch auf wirkliche Exaktheit und demnach auch jene theoretische und praktische Bedeutung, welche ihnen gegenwärtig von einigen Forschern beigemessen wird.

Diese und andere Beweggründe veranlassten mich, nach den Objekten zu suchen, an welchen die Fragen nach den Ursachen der an den Organismen sich abspielenden Erscheinungen und nach den Entstehungsursachen der Arten und Rassen eindeutiger gelöst werden könnte und ich entschloss mich für Höhlentiere.

Im Gegensatz zu den oberirdisch lebenden Tieren, bei welchen die einzelnen Individuen einer Art in der Regel in verschiedenen Farben erscheinen, zeichnen sich die einzelnen Individuen der Höhlentierformen und Formen, welche mit ihnen ähnliche Oertlichkeiten bewohnen, insbesondere in Bezug auf Färbung entweder durch eine Gleichartigkeit und Dürsterheit oder durch völligen Pigmentmangel aus.

Diese, möglicherweise nur scheinbare Einfachheit der Höhlentiere gegenüber den oberirdisch lebenden lässt die Verwendung derselben für die Entscheidung unserer Fragen besonders günstig erscheinen.

Ein gründliches Studium in der geplanten Richtung setzt sich jedoch eine genaue Kenntnis der Lebensweise der Höhlentiere voraus. Letztere ist jedoch bisher nur vorübergehend studiert worden, so dass wir zur Zeit nur über einzelne biologische Momente der Höhlentiere unterrichtet sind. Zur einer halbwegs genauen Feststellung aller Lebensmomente eines Tieres ist aber ausser Haltung und Beobachtung der Tiere in der Gefangenschaft vor allem auch ein, auf alle Jahreszeiten ausgedehntes und

möglichst kontinuierliches Studium in der Natur selbst erforderlich. Dies zu tun ist bei Höhlentieren umso notwendiger, da dieselben ziemlich selten sind und in grosser Verborgenheit leben.

Da schon aus dem Vergleiche der natürlichen Physiognomien der Umgebung mit den äusseren Merkmalen der Tiere die Ursachen für diese oder jene Erscheinung erschlossen werden könnten und die derart gewonnenen Ergebnisse geradezu berufen sind, eine Kontrolle unserer experimentellen Ergebnisse, speziell der Ergebnisse über Anpassungsursachen zu üben, entschloss ich mich, dem Studium der physikalischen und chemischen Faktoren, denen die Höhlentiere in der Natur ausgesetzt sind, eine besondere Aufmerksamkeit zu schenken.

### III. Allgemeine Technik und Methodik.

#### A. Bestimmung der physikalischen und chemischen Faktoren.

Im Laufe gegenwärtiger Untersuchungen will ich vorläufig den Wirkungsrad einiger jener physikalischen und chemischen Faktoren ermitteln, welche sich bei den bisherigen biologischen Experimenten mit Tieren im Allgemeinen als die einflussreichsten erwiesen haben. Diese sind: Temperatur, Feuchtigkeit, Luftdruck, Lichtintensität und Kohlensäure.

Die Temperatur, Feuchtigkeit und der Luftdruck werden mittelst Richard'scher<sup>2</sup> Autographen unter Zuhilfenahme der notwendigen Normalinstrumente bestimmt.

Die Einstellung der Thermographen erfolgt mittelst des in Zehntel geteilten Normalthermometers, die der Hygrographen mit Hilfe des Psychrometers und der Jelinek'schen<sup>3</sup> Psychrometertafeln, während der Barograph nach dem sogenannten Stationsbarometer eingestellt wird.

Sämtliche Apparate wurden vor der definitiven Aufstellung zunächst an der k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik in Wien und dann an der k. k. meteorologischen Station in Laibach auf ihren richtigen Gang geprüft.

Die Lichtintensität wird unmittelbar am Eingang in die Höhle und ausserhalb derselben mittelst des kurz vor dem Gebrauch hergestellten Bunsen-Eder-Papiers mit Zuhilfenahme des v. Wiesner'schen<sup>4</sup> Isolators (Modell Vouk<sup>5</sup>) und des Samec-Jenčič'schen<sup>6</sup> selbstregistrierenden Photometers bestimmt.

Zwecks Feststellung, ob ein wirksames Licht in die vom Eingange der Höhlen entferntesten Teile einfällt, werden möglichst lichtempfindliche

<sup>2</sup> Vgl. Perntner J. M., Jelineks Anleitung zur Ausführung meteorologischer Beobachtungen. Wien, 1905, pp. 51, 60, 77.

<sup>3</sup> Perntner J. M., Jelineks Psychrometertafeln. Leipzig, 1911.

<sup>4</sup> Vgl. Wiesner J. v., Der Lichtgenuss der Pflanzen. Leipzig, 1907, p. 14, 15.

<sup>5</sup> Vouk V., Die Methoden zur Bestimmung der chemischen Lichtintensität für biologische Zwecke. Handbuch der biochemischen Arbeitsmethoden. Halle a. S.

photographische Platten in den verschiedensten Teilen der Höhlen in luftdicht verschlossenen Gefäßen exponiert und daneben Kontrollplatten, d. h. photographische Platten gelegt, welche sonst in gleicher Weise untergebracht werden wie die Exponierten, nur dass sie vor Lichtwirkung vollständig geschützt werden.

Der Kohlen säuregehalt in der Höhlenluft wird nach der Pettenkoffer'schen<sup>7</sup> Methode bei Verwendung von 10 Liter Luft bestimmt.

Zwecks Feststellung der Beziehungen zwischen den physikalischen und chemischen Verhältnissen in und denen ausserhalb der Höhle werden die selbstregistrierenden Apparate beiderorts in Tätigkeit gehalten und die Bestimmungen des Kohlen säuregehaltes in der Luft gleichfalls beiderorts vorgenommen.

### B. Sonstige Beobachtungsmethoden.

Da ein kontinuierliches Beobachten der Lebensgewohnheiten der Tiere in der Natur selbst im Allgemeinen ungemein erschwert, ja in den



Fig. 1.

meisten Fällen geradezu unmöglich ist, greife ich zu der alten, besonders von Reaumur, Rössel von Rosenhof u. anderen begründeten Arbeitsmethode, nämlich zu der Züchtung der Tiere in der Gefangenschaft und verwerte dabei auch meine Erfahrungen, die ich mir im Laufe der

1912, p. 184. Derselbe, ein verbesserter neuer Wiesner'scher Isolator zur Bestimmung der chemischen Lichtintensität für biologische Zwecke. Zeitschrift für biologische Technik und Methodik. Leipzig, 1913, p. 90–92.

<sup>6</sup> Samec M.-Jenčič A., Ueber ein selbstregistrierendes Photometer. Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Math. naturw. Kl. Bd. CXIX, Abt. II a, p. 1–6. November 1910.

<sup>7</sup> Vgl. Medicus L., Kurze Anleitung zur Massanalyse. Tübingen, 1911, p. 174 do 177.

zehnjährigen Tätigkeit auf dem Gebiete der Zuchttechnik der niederen Tiere selbst gesammelt hatte.<sup>8</sup>

Die Zuchtversuche mit Höhlentieren werden, ausser auf dem natürlichen Standorte, selbst in Räumen geführt, wo annäherungsweise ähnliche Bedingungen herrschen, wie in den Höhlen. (Schächte, Keller, Stollen etz.)

Die erbeuteten Tiere werden hier grösstenteils in den spezifischen Anforderungen der Tiere entsprechenden gläsernen Behältern gehalten. Ausser der Glaswannen kommen hauptsächlich runde, niedrige und breite Gläser (Fig. 1), die ich vor einigen Jahren an der Biologischen Versuchsanstalt in Wien einführte und sich für die Haltung kleinerer Land- wie Wassertiere sehr praktisch erwiesen haben, in Verwendung. Die Behälter, wo Wassertiere gehalten werden, werden mit auf dünnen Holzstäbchen ruhenden Glasplatten bedeckt, während Behälter mit Landtieren mit Drahtnetz oder Organtin zugebunden werden.

Ebenso wird bei der innern Einrichtung der Behälter den speziellen Bedürfnissen der einzelnen Tierarten möglichst entsprochen, indem ihnen Gegenstände geboten werden, auf, in und unter welchen sich die Tiere in der Natur am liebsten aufhalten.

Bei Tierarten, wo beispielsweise die Eiablage oder sonstige, in grosser Verborgenheit sich abspielende biologische Momente bei obiger Einrichtung schwer zu kontrollieren sind, wird an Stelle des natürlichen Substrates bei Landtieren schwarzes Fließ-Papier angewendet, wodurch die Auffindung der Eier kleinster Tiere ermöglicht wird.

Nachdem schwer zu erwarten ist, dass die Fortpflanzungszeit vieler Höhlentierarten in der Natur selbst wird ermittelt werden können, werden an den zu verschiedenen Jahreszeiten gefangenen Tieren Längenmässungen durchgeführt und daraus, wenn auch nicht genau, aber doch annäherungsweise auf die Fortpflanzungszeit geschlossen.

Die Beobachtungen werden grösstenteils mittelst roten Lichtes angestellt; denn ein solches Licht scheint nach meinen bisherigen Erfahrungen die Höhlentiere von allen Lichtsorten am allerwenigsten zu beunruhigen.

<sup>8</sup> Vgl. meine diesbezüglichen Aufsätze in der Zeitschrift für biologische Technik und Methodik. Band I. Leipzig, 1910 in Przi Bram's Bericht über die 5-jährige Tätigkeit der Biologischen Versuchsanstalt in Wien unter „Das lebende Material und seine Pflege“ (Tiere des Süsswassers, wirbellose Tiere des Landes und Futterzuchten), ferner den unter meiner Mitarbeiterschaft mit Kammerer verfassten und daselbst veröffentlichten Aufsatz „Spezielle Listen der bisher kultivierten Tiere“ und endlich meinen letzten, in der nämlichen Zeitschrift Band II. 1912 veröffentlichten Aufsatz „Über die Beschaffung, Haltung und Züchtung jener Tiere und Pflanzen, welche bei Führung zoologischer Experimente, insbesondere mit wirbellosen und niederen Wirbeltieren des Binnenlandes und der Binnenwässer als Futtermittel am häufigsten benötigt werden.“

### C. Fang, provisorische Unterbringung und Transport der Höhlentiere.

Da es sich mir unter Anderem auch darum handelt, eine grössere Anzahl lebensfähiger Tiere zu erhalten, und da die Höhlentiere im allgemeinen, insbesondere gegen plötzliche und grosse Temperaturschwankungen<sup>9</sup> und Druck äusserst empfindlich sind, sind besondere Massregeln sowohl inbezug auf das Einfangen als auch inbezug auf die erste Unterbringung und Transport der gefangenen Tiere erforderlich.

Behufs Erbeutung einer grösseren Anzahl von Höhlentieren und zwecks gleichzeitiger Feststellung ihrer beliebtesten Nahrung werden verschiedene, jedoch gesondert aufgestellte animalische und vegetarische Ködermittel angewendet.

Die Ködermittel werden bei Landtieren entweder frei oder in vollständig offenen und liegenden Gefässen (Gläser, Holz- und Blechschachteln etc.) ausgesetzt, bei Wassertieren dagegen werden die betreffenden Ködermittel innerhalb eines Fangnetzbeutels an einem Bindfaden befestigt

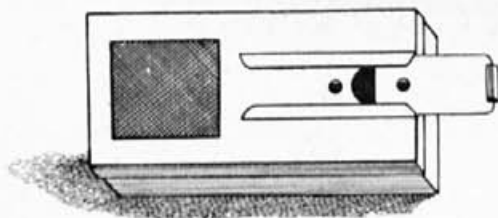


Fig. 2.

(strömendes Wasser) oder in Töpfen und ähnlichen in den Grund versenkten Gefässen untergebracht. Bei Anwendung der Gefässe werden Moos oder kleine Badeschwämmchen benützt, damit die Tiere von Licht aufgeschreckt nicht auseinanderstieben, sondern sich im Moos verstecken.

Das Einfangen der meisten freiruhenden oder sich gerade bewegenden, grösseren Landtiere wird mittelst eines cylindrischen, langen und breiten sogenannten Konservierungsglases mit Zuhilfenahme eines feinen Pinsels bewerkstelligt, indem die Öffnung des Glases vor das einzufangende Tier gesetzt und dasselbe mittelst des Pinsels in das Glas gejagt wird. Unansehnliche Tiere werden mittelst eines feinen, mit Wasser nassgemachten Pinsels leicht berührt und in das Sammelgefäss übertragen.

In Spalten steckende Tiere werden entweder mit den Fingern oder mit der Pincette behutsam herausgeholt oder nötigenfalls durch Wasser einspritzen herausbefördert.

Wassertiere, welche in grösseren Tiefen und in stark bewegtem Wasser leben, werden mittelst Fangnetzen gefangen, bei Tieren jedoch,

<sup>9</sup> Hamann Otto, Europäische Höhlenfauna. Jena, 1896, p. 9—10.



welche seichtes Wasser bewohnen, wird unter anderem folgende Fangmethode angewendet. Man versenkt ein Trinkglas oder Einsiedeglas horizontal in einiger Entfernung vom zu erbeutenden Tier ins Wasser, führt mit dem Glas eine schnelle Bewegung nach rückwärts und unmittelbar darauf gegen das Tier und hebt das auf diese Weise hineingeschwemmte Tier rasch aus dem Wasser.

Zur provisorischen Unterbringung der Höhlenlandtiere werden allerhand feindurchlöchernte Holz- und Blechschachteln und ähnliche Behälter benützt. Zweckdienlich und handlich erweist sich dafür die in Figur 2 dargestellte Sammelblechschachteltype, welche ich vor einigen Jahren an der Biologischen Versuchsanstalt in Wien einführte.

Die provisorischen Behälter werden mit angefeuchteten leichteren Moosbestandteilen oder mit nassen Fließpapier ausgefüllt.

Im Wasser lebende Höhlentiere werden in entsprechend großen Blechkannen und ähnlichen Gefäßen untergebracht, wobei das Wasser dem natürlichen Standorte der betreffenden Tiere entnommen wird.

Beim Transport der Höhlentiere werden im Allgemeinen Massregeln beobachtet, welche ich bisher stets mit Erfolg angewendet habe. Diese bestehen in Folgendem:

1. Die Tiere werden möglichst vor plötzlichem Temperaturwechsel und vor allzu hohen Temperaturen geschützt.

Allmählich wechselnde Temperaturen zwischen  $0^{\circ}$ — $20^{\circ}$  C gefährden das Leben der Höhlentiere in der Regel nicht.

Die Einhaltung dieser Temperaturgrenzen wird entweder durch Anwendung kühlender Mittel (Eis, naße Tücher) oder durch vorübergehende Unterbringung derselben in Schächten, Gemüsekellern etc. erzielt.

2. Landtieren wird ununterbrochen hohe Feuchtigkeit (ca. 80 %) zugeführt, was durch Umhüllung der betreffenden Behälter mit feuchtgemachten Tüchern erreicht werden kann.

3. Bei Wassertieren wird für genügenden Sauerstoff gesorgt, indem für ihre Unterbringung einerseits breite Gefäße mit niedrigem Wasserstand gewählt werden, andererseits das betreffende Wasser zeitweise durch Luft oder Wasserzufuhr aufgefrischt wird.

#### IV. Ergebnisse im Herbst, in der Zeit vom 27. September bis 3. November 1912.

##### A. Meteorologische Verhältnisse in- und aussershalb der Höhle.

Die Bestimmungen des Temperatur-, Feuchtigkeit- und Luftdruckstandes wurden vorläufig im ungefähr zweiten Drittel der Erzherzog Johann-Grotte und in unmittelbarer Nähe des Einganges der Adelsberger Hauptgrotte vorgenommen.

Die Temperatur<sup>10</sup> und der Feuchtigkeitsgehalt<sup>11</sup> in der Höhlenluft sind trotz großer Schwankungen ausserhalb der Höhle fast konstant. Während die Temperatur in der Höhle ca. 8° C beträgt, bewegt sich die relative Feuchtigkeit zwischen 94—95 %.

Vergleiche hiezu nachstehende Figuren (Fig. 3—6), welche kopierte Teile der Originalkurven für Temperatur und Feuchtigkeit darstellen:

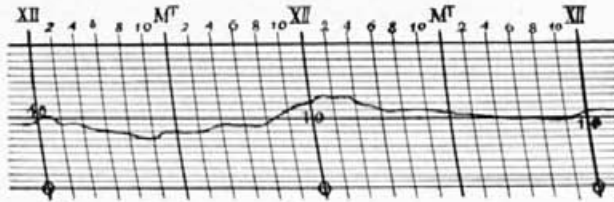


Fig. 3. Temperatur ausserhalb der Höhle.

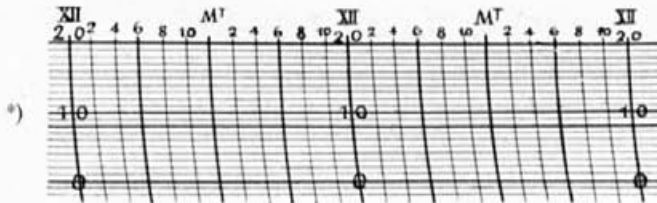


Fig. 4. Temperatur in der Höhle.

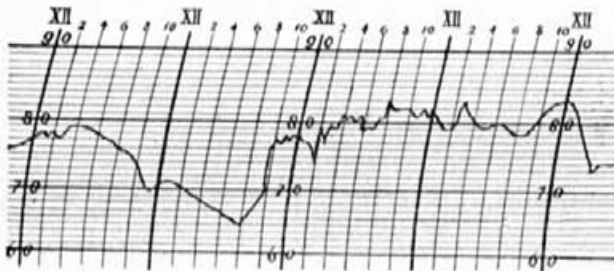


Fig. 5. Feuchtigkeit ausserhalb der Höhle.

Der Luftdruck in der Höhle hält annäherungsweise gleichen Schritt mit dem ausserhalb der Höhle (Fig. 7 und 8).

Die geringe Differenz, welche ich zwischen den Luftdruckverhältnissen in und ausserhalb der Höhle erhielt, ist wahrscheinlich auf die Aufstel-

<sup>10</sup> Vgl. hiezu Schmidl's Höhlenkunde, 1854 und die diesbezüglichen Angaben Hamann's in: Hamann Otto, Europäische Höhlenfauna. 1896.

<sup>11</sup> Die relative Feuchtigkeit belief sich in der ersten Woche meiner Beobachtungen viel niedriger als die hier vorgebrachte Kurve es anzeigt.

\*) Verlauf der Kurve.

lung der Barographen in verschiedenen Höhen zurückzuführen. Später vorzunehmende barometrische Höhenmessungen an den betreffenden Orten, wo die Apparate stehen, werden uns wahrscheinlich eine Aufklärung in dieser Beziehung geben können.

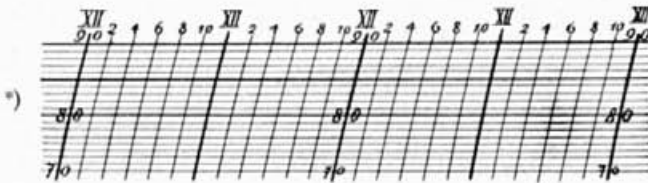


Fig. 6. Feuchtigkeit in der Höhle.

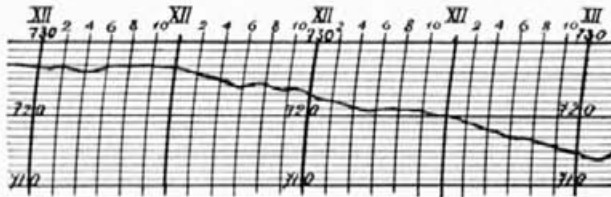


Fig. 7. Luftdruck ausserhalb der Höhle.

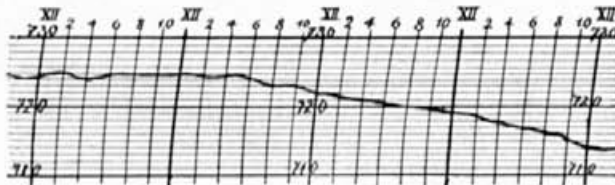


Fig. 8. Luftdruck in der Höhle.

### B. Kohlensäuregehalt in der Höhlenluft und im Freien.

Der durchschnittliche Kohlensäuregehalt der Luft in der Erzherzog-Johann-Grotte belief sich auf 1·31 Vol. und ausserhalb der Höhle, nahe dem Eingang in die Adelsberger Grotte, auf 0·85 Vol. pro Mille.

Da nach den bisherigen genauen Untersuchungen<sup>12</sup> des Kohlensäuregehaltes der Luft im Freien auf etwa 0·3—0·4 Vol. pro Mille angegeben wird, ist wahrscheinlich mein dafür gefundener Wert unrichtig. Worin der Fehler zu suchen sei, werde ich bei später vorzunehmenden Bestimmungen zu ermitteln trachten.

<sup>12</sup> Vgl. Pfeffer W., Pflanzenphysiologie 1. Bd. Leipzig, 1897, p. 313.

## C. Die untersuchten Höhlen und verwandten Örtlichkeiten,

| Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten  | Vorgefundene Bewohner            | Datum der Erbeutung | Zahl der erbeuteten Exemplare |    |
|---|----------------------------------|---------------------|-------------------------------|----|
| <b>Inner-Krain.</b>   |                                  |                     |                               |    |
| <p>a) <b>Erzherzog Johann Grotte</b><br/>           bildet einen östlichen, in der Nähe des „großen Kalvaria“ gelegenen Seitenarm der Adelsberger Hauptgrotte.<br/>           Sie ist im allgemeinen durch einen niedrigen, stollenartigen, vielfach verzweigten und blind endigenden Gang ausgezeichnet. Nur in ihrem Endverlauf sind hügelartige Erhebungen und talarartige Senkungen zu bemerken. Ausgedehnte Hallen sind selten.<br/>           Die Erzherzog Johann Grotte gehört zu den echten Tropfsteinhöhlen. Die bald in Glänzend- oder Mattweiss, bald in verschiedenen Tönungen von Rostbraun, bald in mannigfach kombinierten Farben erscheinende, auf den ersten Blick monotone, bei näherer Betrachtung jedoch durch abwechslungsreiche Vielartigkeit in der Gestaltung der Stalagmiten und Stalaktiten ausgezeichnete Tropfsteinscenerie wird nur an wenigen Stellen durch Einschiebung von aus mächtigen Steinblöcken bestehenden Kalksteintrümmern und durch mehr oder weniger mit Eisenverbindungen imprägnierten Erdgrund unterbrochen.<br/>           Bis auf einige Stellen am Anfange, ungefähr in der Mitte und am Ende, ist das Terrain der Grotte ziemlich trocken. Die Nässe ist größtenteils auf die linke Seite der Höhle beschränkt. Hier kommt es zur Entstehung größerer und kleinerer Lachen, welche unter anderem durch das ständig von der Decke und den Seitenwänden herabrieselnde Wasser gespeist werden. Der Boden solcher Lachen besteht in der Regel aus Kalksinter oder aus verschiedenen großen, regellos herumliegenden mannigfach geformten, einzelnen oder mehreren fest miteinander verbundenen Bruchstücken von Tropfsteinen. Nicht selten lagert darauf eine mächtige rostfarbige Lehmschichte.</p> <p>b) <b>Am Ende d. Kaiser Ferdinands-Grotte, beim sog. Heuschober</b><br/>           befindet sich linksseits des Weges eine nischenartige Höhlung mit zahlreichen kleinen und größeren Lachen, deren Boden in der Regel aus Kalksinter besteht. Nur hier und da ist der Boden dieser Lachen mit einer verschiedenen mächtigen braunen bis braunschwarzen, mulmartigen Bodenschichte bedeckt. Ein natürliches Licht scheint nicht hierher zu dringen, wohl aber empfängt die erwähnte Höhlung zeitweise elektrisches Licht.</p> | Laemostenus Schreibersi (Küster) | 29./X.              | 1                             |    |
|   | Leproderus Hohenwartii (Schmidt) | 28./X.              | 17                            |    |
|   |                                  |                     | 29./X.                        | 28 |
|   | Bathyscia Khevenhülleri (Miller) | 29./X.              | 1                             |    |
|   | Bathyscia byssina (Schiödtte)    | 29./X.              | 19                            |    |
|   | Phora aptina (Schin. et Egg.)    | 29./X.              | 12                            |    |
|   | Lipura stillicidii (Schiödtte)   | 29./X.              | 45                            |    |
|   | Campodea erebophila (Ham.)       | 29./X.              | 5                             |    |
|   | Stalita taenaria (Schiödtte)     | 29./X.<br>1./XI.    | 1<br>2                        |    |
|   | Tithanetes albus (Schiödtte)     | 29./X.              | 38                            |    |
| Gammarus puteanus (Koch et Gervais)   | 29./X.<br>3./XI.                 | 12<br>15            |                               |    |

\*) Anmerkung. Die Messungen wurden mittels eines gewöhnl. Messzirkels an der Hand eines in Millimeter getheilten Maßstabes an konservierten Tieren durchgeführt. Die Zehntel sind schätzungsweise gewonnen worden. Die eingeklammerten Werte beziehen sich auf Kopf-, Thorax- und

## ihre allgemeine Physiognomie, ihre Bewohner etc.)\*

| Längenmasse in Millimetern  | Spezifischer Aufenthaltsort   | Nahrung und sonstige Bemerkungen  |
|---|---|---|
| (28, 3, 87)   | mäßig feuchte Stellen mit Erdgrund, unter Steinen   | animalisches Aas  |
| (14, 18, 46), (15, 18, 45)  | Grübchen, großer sehr feuchter Stalagmiten oder Spalten, welche durch das unvollkommene Aneinanderwachsen zweier oder mehrerer, nebeneinanderstehender Stalagmiten oder Stalaktiten entstehen | animalisches Aas. Stellt sich bei Berührung häufig tod. Da um diese Zeit vielfach weiche und lichtgefärbte Exemplare auftreten, fällt wahrscheinlich in diese Zeit die Entwicklung von der Puppe zum Imago. In der Ruhelage drückt er die Beine an den Leib |
| (11, 14, 4), (12, 14, 41), (12, 15, 39), (12, 15, 46), (12, 16, 48), (12, 16, 48), (12, 18, 42), (12, 2, 42), (12, 16, 44), (13, 15, 4), (13, 15, 41), (13, 15, 42), (13, 17, 48), (13, 17, 48), (13, 18, 47), (13, 19, 45)<br>28 | sehr nasse Stellen mit Erdgrund und Steinen   | animalisches Aas  |
| 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18  | "   | "   |
| 4, 4, 42, 42  | mäßig feuchte Stalagmiten, nahe am Erdgrund   | läuft behend auf Tropfsteinen, macht selten von Flügeln Gebrauch. Häufig macht sie Sprungartige Bewegungen. Vielfach ? mit legereifen Eiern   |
| 12, 12, 23, 14, 25, 26, 32, 42, 43  | sehr feuchte Stellen, auf Stalagmiten nahe dem Erdgrund oder am Erdgrund selbst   | animalisches Aas. Ist häufig auf der Wasseroberfläche anzutreffen und bewegt sich hier, indem es sich kipfelartig krümmt und gleich darauf streckt  |
| 12, 57, 78  | mäßig feuchte Stalagmiten nahe dem Erdgrund in Spalten  | kommt zum animalischen Aas, ob es frißt oder dabei kleinere Tiere wie Milben, Lipura etc. fängt, ist fraglich, wirft die Abdominalanhänge leicht ab   |
| 58  | "   | lebende Tiere (Leptoderus, Camptodea, Phora etc.)   |
| 62, 78  | "   | "   |
| 78, 112   | sehr feuchte Stellen auf Stalagmiten und am Erdgrund  | animalisches Aas. Kriecht freiwillig ins Wasser, wenn Futter darin liegt  |
| 10, 17  | Lachen mit vegetabilischem Bodensatz u. kalksinterigem Grund  | lebende Tiere (kleine Würmer etc.) und faulige Vegetabilien, neigt zum Kannibalismus  |
| 11, 12, 15, 16, 20, 22  | "   | "   |

Abdomenlängen. Wo die Länge nur durch eine Zahl ausgedrückt ist, bedeutet dieselbe die Länge des betreffenden Tieres vom vorderen Kopfe bis zum Abdominalende mit Ausschluß der Anhänge.

| Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten  | Vorgefundene Bewohner   | Datum der Erbeutung                             | Zahl der erbeuteten Exemplare                |
|---|---|---|--|
| <p>c) Schächte an d. Südbahnstrecke bei Adelsberg *)<br/>stellen größere oder kleinere, viereckige, mit gut angepassten Eisen- oder Holzdeckeln bedeckte Gruben vor, deren Boden und Seitenwände entweder ausgemauert oder ausgemauert sind. Am Boden solcher Schächte ist zuweilen eine dünne Schichte von feuchten Erdrich, untermischt mit Laub, Stroh und sonstigen vegetabilischen Abfällen zu bemerken. In die Gruben gelangt, besonders durch die Spalten der Holzdeckel etwas Licht hinein.</p>   | <p>Troglophilus neglectus (Kraus)</p> <p>Brachydesmus subterraneus (Heller)</p> <p>Tegenaria derhamii [Scop.]</p> | <p>28./X.</p> <p>-</p> <p>-</p>                 | <p>15</p> <p>1</p> <p>3</p>                  |
| <p>d) Črna jama bei Groß-Otok liegt nordwestlich von Adelsberg und ist vom Orte Groß-Otok aus in etwa dreiviertel Stunden zu erreichen.<br/>Der mitten eines dichten Buschwerkes versenkte Eingang der Höhle ist halbkreisförmig, oberhalb desselben erhebt sich ein mächtiger Felsen.<br/>Der anfänglich stollenartige, breite Gang fällt ziemlich steil nach abwärts und teilt sich bald in 2 Arme, welche in vielfach zerklüftete Hohlräume von größerer oder geringerer Ausdehnung führen. Die meisten Hohlräume werden ständig von Poikfluß mit Wasser versorgt, so daß es an verschiedenen Orten zur Entstehung ziemlich ausgedehnter Tümpel kommt. Einer der näher erforchten Tümpel zeigt folgendes Aussehen:<br/>Der betreffende Tümpel ist allseits von vom Wasser ausgerodeten und zerklüfteten Kalkfelsen begrenzt. Oberhalb des Beckens erhebt sich eine bald mit kleinen Stalaktiten, bald mit Schlamm bedeckte, stellenweise den Wasserspiegel berührende Felswand. Der Boden des Beckens ist größtenteils schlammig und zeichnet sich durch unregelmäßige Hebungen und Senkungen aus. Nahe dem Ufer ist das Wasser fast überall ziemlich seicht und weist erst gegen die Mitte zu größere Tiefen auf.</p> | <p>Proteus anguineus (Laur.)</p> <p>Leuciscus spec.?</p> <p>Planaria cavatica (Fries)</p>                         | <p>Ende Oktober</p> <p>2./XI.</p> <p>2./XI.</p> | <p>7</p> <p>2</p> <p>1</p>                   |
| <p>e) Kronprinz Rudolf-Höhle bei Divača ist etwa eine Viertelstunde vom Orte Divača entfernt und liegt rechterseits der gegen Triest zu laufenden Südbahnstrecke. Der künstlich hergestellte Eingang wird mittelst eines stark in die Tiefe gehenden Serpentinweges erreicht. Oberhalb des künstlichen Höhleneinganges befindet sich eine halbkreisförmige natürliche Öffnung, durch welche die erste große, vorwiegend von Kalksteinfelsen begrenzte Halle d. Höhle etwas Licht empfängt.</p>  | <p>Columba livia (Briss)</p> <p>Quedius mesomelinus (Marach.)</p> <p>Bathyscia Khevenhülleri (Miller)</p>         | <p>-</p> <p>18./X.</p> <p>-</p> <p>1./XI.</p>   | <p>-</p> <p>1</p> <p>circa 100</p> <p>40</p> |

\*) Anmerkung. Die Grottenolme sind von Luka Vilhar in der genannten Grotte gefangen worden. Unter den vielen Exemplaren befand sich ein Tier mit starker Pigmententwicklung und ein

| Längenmasse in Millimetern   | Spezifischer Aufenthaltsort  | Nahrung und sonstige Bemerkungen  |
|--|--|---|
| (29, 48 12), (13, 17, 61), (12, 19, 58)  | ziemlich feuchte Stellen mit Erdgrund, an Holzbalken, Steinwänden und in Fugen             | animalisches u. vegetabilisches Aas<br>Tagsüber ruhen die Tiere, indem sie die Femora der Sprungbeine schief, fast bis zum Kopfe reichend u. die Fühler nach vorne stellen.           |
| 14   | -  | faulige Vegetabilien zuweilen auch animalisches Aas   |
| 5, 8   | -  | lebende Tiere (Troglophilus, Brachydesmus etc.)<br>spinnst ein kleines, längliches u. lochartiges Netz.<br>Vielfach auch frei vorgefunden.  |
| 5 Exempl. à ca. 240<br>2 Exempl. à ca. 160                                       | Vgl. Rubrik Bezeichnung u. allg. Physiognomie d. Höhle                                     | in Schlamm lebende Würmer, Asseln u. andere kleinere Wassertiere  |
| 30, 50   | -  |   |
| 6  | Unterseite der auf seichten Stellen liegenden Steine, Ansammlungen von angeschwemmtem Laub | Nahrungsaufnahme bisher nicht beobachtet. Wahrscheinlich lebt sie analog den oberirdisch lebenden Planarien von kleineren Wassertieren.   |
| -  | ziemlich trockene Felswände und Spalten  | die Nahrungsaufnahme selbst nicht beobachtet. Nach Lennis <sup>*)</sup> lebt sie von Sämereien.   |
| (11, 18, 68)   | ziemlich feuchte Stellen mit morschem Holz und unter Steinen                               | lebende Tiere und animalisches Aas  |
| 2, 2, 21, 22, 22, 22, 23, 23, 23, 24, 24, 24, 24, 25, 25, 25, 25, 25, 25, 26, 26 | besonders feuchte Stalagmiten und feuchter Erdgrund  | animalisches Aas<br>Aus dem Auftreten vieler lichtgefärbten u. gleichzeitig weicher Exemplare ist zu schließen, daß sich um diese Zeit die Verwandlung der Puppe zum Käfer vollzieht. |
| 22, 24, 24, 26, 26, 27   |  |   |

Exemplar, das sich durch auffallende Dicke und Kürze auszeichnete. Der genannte Grottenolmfänger bezeichnet die pigmentierten Exemplare mit dem Namen „Forellenolm“.

\*) Lennis, Synopsis der Tierkunde, Hannover, 1883, p. 437.

| Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten   | Vorgefundene Bewohner   | Datum der Erbeutung                                       | Zahl der erbeuteten Exemplare |    |
|--|---|---|-------------------------------|----|
| <p>Die Höhle ist im allgemeinen trocken und gehört zu den echten Tropfsteinhöhlen mit gewaltigen Höhen und Tiefenverhältnissen. Nasse Stellen sind nur am Anfange und am Ende der Grotte zu beobachten.</p>  | Phora aptina (Schin. et Egg.)   | 18. X.  | cca. 20                       |    |
|  | Brachydesmus subterraneus (Heller)  | -   | 26                            |    |
|  | Stalita taenaria Schiödtei (Thorell)  | -   | 14                            |    |
|  | Stalita (spec.?)  | -   | 1                             |    |
|  | Tithaneles albus (Schiödtei)  | -   | 11                            |    |
|  | Tithaneles albus (Schiödtei)  | 18. X.  | 40                            |    |
| <p>f) Schächte an d. Südbahnstrecke bei Divača</p>   | Monolista coeca (Gerstäcker)  | -   | 5                             |    |
| <p>sind jenen bei Adelsberg (Vgl. p. 76) ähnlich gebaut, nur sind sie in der Regel tiefer, besitzen keinen auszementierten Boden und sind in der Regel mit schweren, stellenweise durchlöchernten Holzdeckeln bedeckt. Sie sind sehr feucht und führen oft allerlei Vegetabilien, wie Stroh, Laubblätter und Holzstücke. In die Schächte dringt etwas Tageslicht hinein.</p> | Troglophilus neglectus (Krauss)   | 18. X.  | cca. 150                      |    |
|  |   | 23. X.  | 15                            |    |
|  | Brachydesmus subterraneus (Heller)  | 18. X.  | 1                             |    |
|  | Campylea planospira (Lam.)  | 23. X.  | 6                             |    |
|  | Gryllomorpha dalmatinus   | 22. X.  | 1                             |    |
|  | Scutigera coleoptrata (L.)  | 23. X.  | 1                             |    |
|  | <p><b>Ober-Krain.</b></p>   | Tegenaria derhamii Scep.                                  | 23. X.                        | 4  |
|  | <p>g) Ajdovska jama in Wochein</p>  | Rhinolophus hipposiderus (Bonap) = hipposiderus (Bechst.) | 24. X.                        | 1  |
|  | <p>liegt auf einem kleinen Berge namens „Babna gora“, rechterhand nahe der Straße welche vom Wocheiner-Feistritz nach Češnjica führt.</p> | Clansilia spec.?  | 24. X.                        | 15 |
|  | <p>Der Eingang ist halbkreisförmig.</p>   | Campylea planospira (Lam.)                                | 12. X.                        | 13 |
| <p>Die Höhle verläuft zunächst stollenartig, dann verengt sie sich und endet mit einer Art natürlicher Nische. Die Wände sind aus Kalkstein, an manchen Stellen bildet sich Kalktuff.</p>  | Quedius mesomelinus (Marsch.)   | -   | 1                             |    |
| <p>Der Boden der Höhle ist mit Schutt bedeckt.</p>   | Triphosa dubitata (L.)  | -   | 2                             |    |
| <p>Die Höhle ist sehr feucht.</p>  | Scoliopteryx libatryx (L.)  | -   | 1                             |    |
|  | Troglophilus neglectus (Krauss)   | 12. X.  | 7                             |    |
|  |   | 24. X.  | 8                             |    |
|  | Scorpio spec.?  | -   | 1                             |    |



| Längenmasse in Millimetern   | Spezifischer Aufenthaltsort   | Nahrung und sonstige Bemerkungen  |
|--|---|---|
| 43, 45   | Vgl. p. 75  | Vgl. p. 75  |
| 5, 6, 65, 75, 75, 85, 9, 10, 10, 105, 115, 115, 12, 125, 125, 135, 135   | sehr feuchte Stellen, wo organische Körper verwesen, auch unter Steinen                   | vegetabilisches Aas, zuweilen auch animalisches   |
| 6, 11, 135   |   |   |
| 52   | Vgl. p. 75  | Vgl. p. 75  |
| 21, 22, 23, 25   | zwischen nahe beieinander stehenden Stalagmiten und Stalaktiten u. in Höhlungen derselben | lebende Tiere (Bathyscia, Brachydesmus etc.). Spinnnetze flaches Netz.  |
| 6, 65, 7, 7, 7, 7, 8, 85, 9, 95, 10  | Vgl. p. 75  | Vgl. p. 75  |
| 38, 4, 21  | wie bei Brachydesmus  | animal. Aas, scheint auch morsches Holz zu fressen  |
| (12, 2, 6), (12, 28, 62, [12*]), (13, 18, 62), (13, 32, 78), (14, 28, 78), (14, 24, 74), (15, 25, 8), (16, 28, 86), (18, 28, 8), (27, 39, 112), (28, 45, 142, [10]), (29, 46, 124), (29, 49, 12), (3, 5, 168, [9]), (2, 6, 11, [9]), (12, 28, 7, [11]) | Vgl. p. 77  | Vgl. p. 77<br>Ein ♂ trug im Momente der Erbeutung an der Unterseite des Legestachels nahe an der Wurzel desselben ein Spermatopter. In der Ruhelage hält das Tier die Fühler nach vorne gestreckt, zieht die Beine an den Leib, wobei die Femora der Sprungbeine unter einem spitzen Winkel bis zum Kopfe hinreichen. |
| 18   | Vgl. p. 77  | Vgl. p. 77  |
| 8, 9, 95, 17, 20, 25   | "   | "   |
| (2, 32, 12, [115])   | ziemlich trockene Stellen unter Holzbalken oder zwischen Steinen                          | animalisches u. vegetabilisches Aas   |
| 23   | "   | Nahrungsaufnahme nicht beobachtet, scheint sich einiger besonders der hinteren Extremitäten auch als Tastorganen zu bedienen.   |
| 7, 6, 3  | "   | Vgl. p. 77  |
| 30   | frei oder in Spalten trockener Kalkfelsen   | lebende Insekten. Hängt auf Felsen nahe dem Boden und ist im Begriffe Winterschlaf zu schlafen. Auf Berührung breitet er die Hautfalten aus, kann aber nicht fliegen.   |
| 78, 8, 8, 81, 82, 82, 82, 83, 85, 88, 9, 9, 9, 92  | mit Algen bewachsene Kalksteinwände beim Eingange der Höhle u. morsches Holz              | Vegetabilien  |
| 8, 86, 97, 10, 169, 17, 175, 178, 19, 19, 205, 208, 212  | "   | vegetabilisches u. animalisches Aas   |
| (1, 18, 55)  | sehr feuchte Stellen unter Steinen  | animalisches Aas, auch lebende Tiere  |
| 15, 155  | trockene Kalksteinwände   | nicht beobachtet  |
| 18   |   |   |
| (1, 2, 69), (11, 2, 78), (12, 2, 75), (28, 42, 15, [88])   | auf ziemlich feuchten Stellen auf Felswänden u. in ihren Spalten                          | Vgl. p. 77  |
| (1, 2, 52), (12, 2, 63, [1]), (13, 22, 61), (15, 25, 6), (22, 25, 61)  |   | Ein ♂ enthält legerere Eier u. stieß dieselben im Momente der Konservierung aus.  |
| 298  | "   | befand sich in der Nacht auf der Jagd nach Troglöphilus   |

\*) In eckigen Klammern sind Werte für die Länge des Legestachels.

| Bezeichnung und allgemeine Physiologie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten   | Vorgefundene Bewohner                                      | Datum der Erbeutung                 | Zahl der erbeuteten Exemplare |
|---|--|-------------------------------------|-------------------------------|
| <b>h) Eine Höhle auf dem Berge Junčena.</b>   |  |                                     |                               |
| Der Berg Junčena liegt rechterseits nahe an der von Wocheiner-Feistritz nach dem Orte Češnjica führenden Straße und in unmittelbarer Umgebung des genannten Ortes.  | Rhinolophus hipposiderus (Bonap.) = hipposiderus (Bechst.) | 24./X.                              | 2                             |
| Die Höhle befindet sich nahe dem Gipfel des genannten Berges und beginnt mit einem lochartigen Eingang. Letzterer führt einige Meter weit stollenartig zunächst in einen ziemlich ausgedehnten domartigen Raum, der von zerklüfteten Kalkfelsen begrenzt wird. Auf den Felswänden kriecht ein fleckenartiger braunschwarz gefärbter Pilz mit bleichen und rosafarbenen Endspitzen. Von den domartigen Raum aus gehen zwei Arme aus, von welchen der linke bald blind endigt, der rechte sich aber allmählich verengt und weiter unpassierbar ist. | Laemnostenus Scherbersi (Küster)                           | 12./X.<br>24./X.                    | 1<br>2                        |
|   | Troglophilus neglectus (Krauss)                            | 12./X.                              | 6                             |
| Der Boden der Höhle ist sehr schlammig und führt allerlei organische Reste.   | Troglophilus cavicola (Keller)                             | 24./X.                              | 1                             |
| <b>i) Častitljiva jama</b>  |  |                                     |                               |
| liegt oberhalb des Ursprunges des Lipnica-Baches nahe am Fuße eines der Jelovca-Gebirgskette angehörigen, Rhododendron reichen Berges. Den Eingang bildet ein mehrere Meter hoher und schmaler Spalt.   | Rhinolophus hipposiderus (Bonap.) = hipposiderus (Bechst.) | 5./X.<br>Dec.                       | 3<br>1                        |
|   | Laemnostenus Schreibersi (Küster)                          | 5./X.                               | 4                             |
| Die Höhle verläuft stollenartig und zerfällt in einen Hauptgang und in drei rechterseits verlaufende Seitengänge. Während der mittlere Seitengang fast in senkrechter Richtung nach oben verläuft, behalten die anderen zwei Seitengänge mehr oder weniger eine horizontale Lage.   | Oryotus Mielitzi (Reitter)                                 | 25./X.                              | 1                             |
|   | Aphaobius Müllneri (Ferd. Schmidt)                         | 12./X.                              | 29                            |
| Die Höhle ist bis auf den Hauptgang und den ersten Seitengang ziemlich teucht. Am Ende des letzten Armes fröpfelt ununterbrochen Wasser von der Decke herab, welches sich zu kleinen Pfützchen ansammelt.   | Ceratophyllus unipectinatus (Tasch.)                       | 5./X.                               | 1                             |
|   | Nycteribia Schmidlei (Schin. et Egg.)                      | -                                   | 2                             |
| Stellenweise sind Anfänge einer Tropfsteinbildung zu bemerken. Im Übrigen stellen die Wände vielfach zerklüftete Kalkfelsen dar. Häufig tritt an den Wänden Kalktuf auf. Der mittlere Seitengang ist durch Gehängeschutt charakterisiert.   | Phora aptina (Schin. et Egg.)                              | -                                   | 1                             |
|   | Triphosa dubitata (L.)                                     | 25./X.                              | 7                             |
| Der Boden der Höhle ist im Großen und Ganzen mit Schutt bedeckt, nur an manchen Stellen sind eisenschlämige kalkhaltige Steine (minderwertige Eisen-erze) und durch Eisenverbindungen rot gefärbte Erde zu sehen.   | Troglophilus neglectus (Krauss)                            | -                                   | 3                             |
|   | Tritomorus scutellatus (Frauenfeld)                        | 12./X.<br>10./X.<br>25./X.          | 1<br>3<br>5                   |
| Stellenweise sind Anfänge einer Tropfsteinbildung zu bemerken. Im Übrigen stellen die Wände vielfach zerklüftete Kalkfelsen dar. Häufig tritt an den Wänden Kalktuf auf. Der mittlere Seitengang ist durch Gehängeschutt charakterisiert.   | Campodea erebophila (Ham.)                                 | 12./X.<br>10./X.<br>25./X.          | 1<br>1<br>2                   |
|   | Craspedosoma spec.?  | 12./X.                              | 4                             |
| Der Boden der Höhle ist im Großen und Ganzen mit Schutt bedeckt, nur an manchen Stellen sind eisenschlämige kalkhaltige Steine (minderwertige Eisen-erze) und durch Eisenverbindungen rot gefärbte Erde zu sehen.   | Ischyropsalis Müllneri (Ham.)                              | 5./X.<br>12./X.<br>25./X.           | 8<br>7<br>3                   |
|   | Monolistra coeca (Gorslacker)                              | 5./X.<br>10./X.<br>12./X.<br>25./X. | 2<br>4<br>5<br>8              |
| Der Boden der Höhle ist im Großen und Ganzen mit Schutt bedeckt, nur an manchen Stellen sind eisenschlämige kalkhaltige Steine (minderwertige Eisen-erze) und durch Eisenverbindungen rot gefärbte Erde zu sehen.   | Niphargus orcinus *) (Juseph? **)                          | 25./X.<br>6./XII.                   | 1<br>4                        |

\*) Nach Schäferna's brieflicher Mitteilung.

\*\*) Zugeschiebt erhalten.

| Längenmasse in Millimetern   | Spezifischer Aufenthaltsort                                       | Nahrung und sonstige Bemerkungen   |
|--|---|--|
| 29, 30   | Vgl. p. 79  | Vgl. p. 79   |
| (32, 33, 8)<br>(29, 3, 78), (29, 2, 85)  | auf mäßig feuchten Stellen unter Steinen                          | animalisches Aas   |
| (18, 26, 7), (2, 34, 10, [35]),<br>(28, 42, 138), (27, 41, 112),<br>(28, 39, 108), (29, 41, 128)   | Vgl. p. 79  | Vgl. p. 79   |
| (12, 28, 76), (2, 32, 85), (2,<br>39, 128), (21, 4, 16), (22,<br>39, 12), (22, 41, 13), (22, 45,<br>138), (26, 47, 158, [72]), (3,<br>41, 152) | -   | -  |
| 28, 58, 19, [8]  | -   | -  |
| 30, 29, 30<br>33   | -   | -  |
| (25, 35, 85), (27, 29, 8), (28,<br>3, 83), (28, 3, 82)<br>23   | Vgl. p. 80 sub h  | Vgl. p. 80 sub h   |
| 21, 21, 21, 21, 21, 22, 22,<br>22, 22, 23, 23, 24, 24, 24,<br>25, 26, 26, 26, 28<br>22   | mäßig feuchte Stellen unter Steinen                               | animalisches Aas   |
| 22, 24   | sehr feuchte Stellen auf Gehängeschutt                            | animalisches Aas   |
| 3<br>42, 6   | parasitisch auf <i>Rhinolophus hipposcrepis</i>                   |  |
| 142, 142, 142, 142, 142, 143,<br>143, 143, 144, 145, 145<br>(12, 22, 58), (25, 38, 112),<br>(26, 46, 11, [8])                                  | mäßig feuchte Stellen, auf Steinen nahe dem Boden auf Kalkfelsen  | Vgl. p. 75<br>1 Pärchen in Kopula vorgefunden  |
| 35<br>25, 29, 28<br>38, 3, 32<br>7<br>42<br>58, 5<br>138, 85   | Vgl. p. 79  | Vgl. p. 79   |
| 46, 49, 55, 54, 58<br>4, 46, 5, 58, 6<br>48, 6   | auf sehr feuchten Stellen unter Steinen                           | animalisches Aas. Bewegt sich springend  |
| 52, 5<br>42<br>42, 5, 36, 38, 38<br>52, 45, 42<br>34<br>34, 25   | -   | animalisches Aas   |
|  | auf mäßig feuchten Stellen in Spalten oder auf Kalkfelsen         | animalisches Aas<br>lebende Insekten; Weibchen mit legerreifen Eiern (15 mm) im Durchmesser und ein Tier im Häutungszustand vorgefunden. Scheint sich der Extremitäten, besonders des zweiten Paares als Tastorgane zu bedienen. |
|  | sehr feuchte Stellen, auf Erdgrund unter Steinen                  | animalisches Aas   |
|  | in kleinen Pflützchen unter Steinen und auf fauligen Vegetabilien | lebende Tiere (kleine weiße Würmchen)  |

#### D. Zusammenfassung sonstiger Ergebnisse.

a) Verhalten der Höhlentiere zu den äußeren Faktoren (Licht, Temperatur, mechanischer Druck).

Gegen weißes elektrisches Licht sind sämtliche bisher beobachteten Tiere sehr empfindlich. Sie ergreifen im Momente der Beleuchtung die Flucht und behalten dabei die zuerst genommene Richtung bei. Bei *Laemnostenus* in der „Ajdovska und Častiljiva jama“ machte ich stets die Beobachtung, daß sich das Tier, bevor es eine bestimmte Richtung ergreift, einigemale vorher umgedreht hatte.

Gegen Druck sind die meisten Höhlentiere, außer Käfer, sehr empfindlich.

Die große Hinfälligkeit der Höhlentiere bei höheren als in der Höhle zu beobachtenden Temperaturen ist eine längst bekannte Tatsache, jedoch ist die Empfindlichkeit gegenüber diesem Faktor bei verschiedenen Höhlentieren sehr verschieden.

Von den Coleopteren ist *Laemnostenus* am wenigsten, *Leptoderus* am meisten von der Höhlen resp. niedrigen Temperatur abhängig. Außergewöhnlich empfindlich gegenüber höheren Temperaturen sind *Tithanetes* und *Campedeia* (Vgl. Hamann 1896, p. 10).

b) Fang- und Transportmethoden.

Zu stark übelriechende und dem Zerfalle nahestehende animalische Ködermittel werden von den aasfressenden Höhlentieren im allgemeinen gemieden, ganz frische nur selten besucht. Am günstigsten sind solche animalische Köder, welche nur einen schwachen Übelgeruch aufweisen. An vollständig verwesenen animalischen Ködern sind mehrmals tote Höhlentiere vorgefunden worden.

Die bisher angewendeten, im Abschnitt „Allgemeine Technik und Methodik“ angeführten Fang- und Transportmethoden haben sich gut bewährt; denn es gelang mir bei strenger Einhaltung derselben die meisten der erbeuteten Tierformen in größerer Anzahl lebend nach Wien zu befördern, sie hier am Leben zu erhalten und unter andern auch die empfindlichsten von ihnen in sehr warmen Räumen lebend zu demonstrieren, ohne dabei die Lebensfähigkeit der betreffenden Tiere zu gefährden. (Vorführung der meisten Höhlentiere gelegentlich meines, in der am 8. Jänner 1913 tagenden allgemeinen Versammlung abgehaltenen Vortrages über die Oekologie der Höhlentiere in der k. k. Zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien). Auch der Versand lebender Troglöphilen auf größere Entfernungen ist gelungen. An das Institut für experimentelle Spelaeobiologie in Rouen (Frankreich) geschickte Höhlenheuschrecken (ca. 100) sind laut brieflicher Mitteilung vom Direktor des genannten Institutes, H. Gadean de Kerville in dem erwünschten Zustand angekommen.

c) Allgemeines über die Lebensgewohnheiten der Höhlentiere.

Die meisten Höhlentiere werden erst gegen die Nachmittagsstunden und gegen die Nacht zu munter und suchen ihre Nahrung, tagsüber ruhen sie entweder in den gewohnten Schlupfwinkeln oder sie sitzen frei auf ihren spezifischen Unterlagen, wobei manche von ihnen eine ganz charakteristische Stellung, die sogenannte Schlafstellung einnehmen. (Vgl. p. 77.)

d) Verbreitung der Höhlentiere.

Tierleben wurde in den äußersten Teilen der Höhlen, auch in ihren blindgeschlossenen Enden vorgefunden, entgegengesetzt den Hamann'schen<sup>13</sup> Angaben, nach welchen das Tierleben in den äußersten Enden der Erzherzog Johann-Grotte zu vermissen wäre.

E. Über die Färbung der Höhlentiere.

In der Regel sind nur die Höhlentierformen einer bestimmten Gruppe in der Färbung einander ähnlich, so zum Beispiel sind alle Höhlenkäferarten rötlich bis gelblichbraun, alle Krusterarten weiß oder gelblich getönt. Es gibt aber auch diesbezügliche Ähnlichkeiten bei Tieren verschiedener Tiergruppen. So zeigen die im Halbfinstern gemeinschaftlich lebenden Tiere wie *Campylea*, *Troglophilus*, *Gryllomorphus*, *Scutigera* und andere einander ähnliches Kolorit: Alle sind bräunlich marmoriert und in der Regel grünlich nuanciert. Die grünliche Nuancierung ist besonders stark bei *Campylea*, *Troglophilus* und *Tegenaria derhamii* Scop. zu beobachten.

Bei echten Höhlenkäferarten und bei *Stalita* konnten bisher keine farbigen Pigmentzellen nachgewiesen werden, und es scheint, daß bei den ersteren die bald dunklere bald lichtere rötlichbraune Färbung und zwar die gelblich braune Färbung des Kopfes, der Brust und der Extremitäten bei *Stalita* einerseits von der Dicke der Chitindecke, andererseits von dem jeweiligen Erhärtungszustand abhängt. Ganz dunkle Färbung bei *Leptoderus* und anderen echten Höhlenkäfern, welche zuweilen zu beobachten ist, dürfte im allgemeinen auf das Absterben der Chitinhaut bei Lebzeiten der betreffenden Tiere zurückzuführen sein.

Einzelne Tausendfüßler und Crustaceen zeigen hie und da dem Substrat, auf welchem sie sich in der Regel aufhalten, ähnliche Färbung: manche *Brochydesmus*-Individuen sind bräunlich schwarz, *Tithanetes* und *Monotistra* rostbraun etc., was einer Vitalfärbung gleichkommt.

<sup>13</sup> Hamann Otto, Europäische Höhlenfauna. Jena, 1896, p. 5.

## Slovstvo.\*)

*Murko dr. M., Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912.* (Nr. XXX der Berichte der Phonogramm-Archivs-Kommission der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Aus dem Anzeiger der philos.-histor. Kl. der kais. Akad. der Wissenschaften separat abgedruckt.) Wien 1912. Str. 17. 16<sup>0</sup>.

S pomočjo balkanske komisije cesarske akademije znanosti je prof. Murko v počitnicah 1912 raziskoval narodno epiko bosanskih muslimanov. Da bi dosegel kolikor mogoče zanesljive uspehe, se je posluževal tudi fonografa. Pri tem ga je vodila želja, da bi nekatere pesmi sprejel v celoti. Vendar to ni bilo mogoče, ker je lahko sprejel na 1 ploščo le 20—30 desetercev. Ker mu je nedostajalo plošč, je omejil svoje nade le na zanesljiv material glede prednašanja, števila zlogov, ritma in razmerja do besednega akcenta, dialekta in event. tudi drugih jezikovnih opazovanj. Delal je od 10. avgusta do 2. septembra in je dosegel lepe rezultate, posebno ker so mu šli mohamedanci, ki sicer glede fonografiranja niso posebno prostrežljivi, neverjetno rade volje na roko. Sicer pa je bilo delo zelo utrudljivo. Fonograf mu je dokaz, da pevci samoglasnike in po cele zloge in besede zamolče na koncu verzov, da šteje verz mnogokrat več ali manj nego 10 zlogov, da ni vedno cezura za četrtim zlogom, akcent je drugačen nego v navadnem govoru, dialekt je mešan itd. Najinteresantnejše pa je dejstvo, da pevec nikoli dvakrat ne poje enako. To se dosedaj še ni opazilo. Prof. Murko je pustil istega pevca trikrat zapored peti in je opazil, da ni niti prve besede enako pel. Da, celo najrazličnejše permutacije, izpuščanje verzov je opazil poročevalec in prišel do prepričanja, da se nekatere pesmi v gotovem oziru ustvarjajo kar iznova. Gotovo je, da so se vse naše epske pesmi, ki so natisnjene, pele, oziroma diktirale le enkrat. Iz tega sledi pa tudi dejstvo, da ne velja pri petju narodnih pesmi pravilo, da se mora tekst, preden se fonografira, napisati in da ga pevec ne sme izpreminjati. — Poleg epskih pesmi je fonografiral tudi lirsko-epske, ki so krajše in se imenujejo ravne pjesme (pjesma u ravan); s tem je označeno počasno prednašanje. — Raziskovalec je sprejel le začetke pesmi in je volil večkrat eno in isto pesem, da sta se lahko primerjala prednašanje in tekst različnih pevcev. Število verzov pa je bilo zelo majhno, ker je predigra in spremljanje s tamburo vzelo precej časa. Tudi moti dejstvo, da je treba menjavati plošče; pri tem se marsikateri pevec zmoti, ne more naprej, ponavlja in se popravlja. Tako je tudi težko dobiti pravi pojem o prednašanju cele pesmi. — V celem je fonografiral 46 krat; pelo je 20 pevcev, med temi pet krščanskih. Muslimanski pevci so peli po večini s spremljevanjem tambure ali

\* Z letošnjim letnikom je preuredilo uredništvo slovstveni del Carniole tako, da bo prinašal na prvem mestu referate o važnejših delih in razpravah, tičočih se Kranjske, na drugem mestu pa bibliografski seznam razprav, člankov in sestankov, ki so posredno ali pa neposredno z raziskavanjem naše dežele v zvezi. Skušali bomo po možnosti doseči popoln seznam, zato prosimo vse avtorje, da vpošljejo uredništvu Carniole separatne odtiske njihovih domoznanskih del ali naj nam jih pa vsaj naznanijo po dopisnici, z natančno označbo revije oziroma časopisa, kjer so izšli.

tamburice z dvema kovinastima strunama. Narečje je bilo štokavsko-ikavsko, katero govore mohamedanci in katoliki v severozapadni Bosni; pravoslavni pa se poslužujejo je-kavskega dialekta. — Zanimivo je tudi, da je Murko zasledil v teh krajih izgovarjavo trdega l (l), kar se je opazilo dozdaj v narečju mohamedancev okoli Bara in Podgorice, v zgornji dolini Drine in na južnem Ogrskem.

*Dr. R. Molé.*

### ***Steklasa Ivan, Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem.***

Med župnijami ljubljanske škofije ima Šent Rupert doslej gotovo najobsežnejši in najnatančnejši opis. Blizu 340 strani v osmerki obsega lična knjiga, s katero je postavil marljivi slovenski zgodovinar Steklasa svojemu rojstnemu kraju trajen spomenik. Stara župnija Šent Rupert, ki obstoji vsaj že izza 11 stoletja (pisatelj bi rad potisnil njen začetek v 9. stoletje) pa ima tudi toliko zgodovine za seboj, da se izplača o njej pisati. Z veliko temeljitostjo je tu obdelano vse gradivo, ki ga je pisatelj nabral v domačem župnem arhivu, v Novem mestu in Ljubljani. Listino za listino, enakomerno obdeluje; mnogokrat jih podaja celo v izvorniku s slovenskim prevodom. Tu čitamo o raznih pravadah za cerkvena zemljišča, za desetino, za dediščino in posojila. Posamezna poglavja segajo daleč preko mej šentrupertske župnije n. pr. ko razpravlja o mejah nekdanje Savinjske marke in njenih mejnih grofih ali o razširjanju protestantstva na Dolenjskem. Zelo zanimiv je tudi obširen opis stare božje poti sv. Frančiška Ksaverija na Veseli gori, kjer čitamo o ustanovitvi cerkve in njenih dobrotnikih, o raznih pobožnostih ki so se pri njej vršile, o bratovščinah, odpustkih, romarskih procesijah, o službi božji in važnejših ustanovah in je dostavljen celo natančen inventar o nepremičnem in premičnem imetku cerkve, ko je bila božja pot na Veseli gori l. 1782 odpravljena. Kakor je potrebno, da se zlasti pri sestavi lokalne zgodovine vsi viri kolikor mogoče natančno izčrpajo, ker utegnejo biti njih poedine drobtine, ki osvetljujejo verske, družabne ali gospodarske razmere, vendar je pri obdelovanju gradiva treba ločiti med tem, kaj je bolj in kaj je manj važno. Prvo mora pisatelj primerno poudariti, drugo k večjemu mimogrede omeniti. Tako postane pripoved mnogo zanimivejša in živahnjša. Način, kakor pisatelj po vrsti obdeluje razne listine, pa nehote utruja čitatelja; tudi pri tem trpi pregledni sestav. Ako bi bil posamezne dobe in osebe, ki so bile za razvoj župnije pomenljive bolj poudaril, bi knjiga le pridobila. — V koliko se posamezni krajevni podatki: opis cerkvenih stavb in njih začetka, kulturnih razmer v župniji, šentrupertske občine, v koliko se vse to strinja z zgodovinsko resnico je mogoče presojati le domačinu. Ne dvomim, da je pisatelj vse, kar nam podaja, vestno preiskal in le zanesljive stvari zabeležil. Dostaviti pa hočem na tem mestu par opazk, ki so splošne važnosti.

Z Žunkovičevo strujo trdi tudi Steklasa, „da so bili prvotni prebivalci (po naših krajih) Slovani, a ne Iliri niti Kelti. To je prav verjetno; saj vendar ni mogoče, da bi se za časa preseljevanja narodov moglo naseliti po naših krajih toliko novih prebivalcev Slovencev, da bi bile vse dežele gosto zasedene“ (str. 9.). Najprej je treba pripomniti, da slovenske dežele niso bile gosto zasedene, nasprotno kaže vse, da je bilo prebivalstvo zlasti na Kranjskem zelo redko. Tisti, ki trde da so že bili pred ljudskim preseljevanjem tu Slovani, pa nam morajo razložiti, kako da omenjajo vsi rimski in grški pisatelji prihod Slovanov koncem 6. stoletja kot nastop novega nepoznanega ljudstva, in zakaj so se po njihovem prihodu verske in kulturne razmere v Noriku in Panoniji popolnoma izpremenile. Mesto živahnega verskega življenja z razvito cerkveno organizacijo je nastopilo v 7. in 8. stoletju paganstvo, ki je popolnoma uničilo krščansko kulturo. Vsega tega teorija slovan-

skega autohtonstva doslej še ni pojasnila. — Opirajoč se na legendo trdi pisatelj (str. 11.): „Sv. Mohor in Fortunat sta oznanjevala novo vero po Kranjskem že okoli leta 51 po Kristusu.“ Zgodovinsko dognano je le, da sta bila sv. Mohor in Fortunat mučenika akvilejske cerkve, kar pričajo stari martirologiji. Sta li v Noriku in Panoniji oznanovale krščanstvo in celo že v prvem stoletju, kakor meni Steklasa, je pa zelo neverjetno. Legenda o njunem apostolstvu je nastala še le v 12. stoletju. Zato tudi ni resnično, da bi imela Emona že okoli l. 50 po Krist. škofa, kakor trdi de Rubeis. Edini emonski škof, ki ga zgodovinski viri navajajo, je bil Maksim, ki pa ni „za cesarja Decija pobegnil v Liburnijo in tam kot mučenik umrl l. 252 po Kr.“ (str. 11.). Emonski škof Maksim se navaja več kot sto let pozneje v aktih akvilejskega cerkvenega zbora (l. 381.): je li umrl kot mučenik je pa do cela negotovo. Dijakon Pelagij, ki je baje umrl leta 284 pa nima z našo Emono nič opraviti. — S Huberjem (Geschichte der Einführung und Verbreitung des Christenthums in Südostdeutschland) trdi Steklasa, da kaže patrocinij sv. Ruperta na delovanje solnograških misijonarjev in da je morala cerkev nastati že pred letom 811, ko je bil solnograški vpliv omejen na pokrajine severno od Drave (str. 19.). Kaj je na tem resnice? Mogoče je že, da so delovali solnograški misijonarji tudi južno od Drave, toda patrociniji sv. Ruperta tega ne dokazujejo. Če vpoštevamo, da so v srednjem veku patroni, ki so zidali cerkve, tudi določali kateremu svetniku naj je posvečena, da je ustanovitev šentrupertske župnije brez dvoma v zvezi z blaženo Hemo. grofico koroško, ali njeno rodbino in da se je patrocinij sv. Ruperta prav v tistem času po Koroškem zelo razširjal, zato je umljivo, zakaj je bila tudi novoustanovljena cerkev v Savinjski marki temu svetniku posvečena. Akvilejski patriarhi pa gotovo niso proti temu ugovarjali, kakor meni Huber, ker patrociniji v tistem času itak niso imeli nikakih posledic za cerkveno jurisdikcijo. Na zanesljiva zgodovinska tla pridemo glede župnije šentrupertske še le z l. 1163, ko je bil „plenum capitulum apud Crilog in ecclesia S. Ruperti.“ Steklasa je to manj primerno poslovenil kot „veliko kapiteljsko posvetovanje.“ Bil je pač cerkveni zbor kranjske arhidijakonije ali dekanije. Vse kar navaja pisatelj o zgodovini župnije pred tem letom so več ali manj verjetna domnevanja, ki nimajo zgodovinske podlage. — Zdelo se mi je potrebno na te točke posebno opozoriti, ker so se o njih zanesla med nas kriva mnenja, ki se potom zgodovinskih spisov vedno bolj širijo in podedujejo od pisatelja do pisatelja. Ako mi je Steklasova knjiga dala za to povod, s tem ni rečeno, da je njegovo delo površno ali nezanesljivo, nasprotno moramo pohvaliti marljivo vestnost, s katero je pisatelj nabral in obdelal obsežno arhivalno gradivo.

Dr. Jos. Gruden.

**Bučar dr. Fr.,** *Povijest reformacije i protireformacije u Medjumurju i susjednoj Hrvatskoj.* (Varaždin, tiskom St. Pl. Platzera, 1913. — Str. 137. Cena K 1'50.

Prof. Bučar v Zagrebu nam je dobro znan kot kulturno-zgodovinski pisatelj; zlasti je proučeval protestantsko dobo slovenske in hrvatske prošlosti. Pri „Matici Hrvatski“ je pred par leti izdal „Povijest hrv. protest. književnosti“, pa tudi v naši „Carnioli“ je že pisal. Pričujoča študija razpravlja o protestantizmu v Medjumurju, ki je bilo eno izmed centrov jugoslovanskega protestantizma, in to vsled zaščitništva Jurija Zrinskega. Bučar je o tem pred dvema letoma napisal razpravo v varaždinskih „Naših Pravica“, a sedaj jo je izdal posebe, razširjeno in popolnjeno. V svrhu te svoje študije je pisatelj pregledal v Varaždinu frančiškansko knjižnico in knjižnico čazmanskega kapitlja ter mestni arhiv; nadalje je bil v Nedelišču, kjer je Juraj Zrinski ustanovil protestantsko tiskarno, v Čakovcu in Legradu, kjer je v župnišču



boksit je naplavljeni neraztopni zaostanek po v prejšnjih geoloških dobah raztopljenem apnencu in dolomitu. Raztopljivi karbonat kalcija in magnezija je voda odnesla v morje, neraztopno primes pa je odložila že na kopnem, kjer je bila prilika za to; ondi jo sedaj nahajamo in zovemo boksit.

Boksit ni samostojna rudnina, nego je različno sestavljena zmes sporogelita in nekolicnih primesnin. Zatorej se ne more govoriti o čistem ali o nečistem boksitu, nego le spričo tehniške porabnosti o dobrem ali o slabem boksitu. F. S.

*Tučan Fr., Zur Bauxitfrage. Zentrallblatt für Mineralogie, Geologie und Palaeontologie. 1913. S. 65—68. Stuttgart, 1913.*

Dittler in Doelter sta proučevala boksit in izjavila o njem tole mnenje: Boksit ni kamenina (Gesteinsart) nego rudnina (Mineral). V prirodi imamo dva kristalovana glinična hidrata: diaspor in hidrargilit (gibsit) in pa amorfní glinični hidrat: boksit. Ti trije hidrati tvarjajo z limonitom, rdečim železoveem in kaolinom (glino) kamenine: alumolite, in sicer kristaloidne in koloidne alumolite. Koloidni alumoliti so tiste kamenine, ki jim je pretežna sestavina boksit.

Cornu in Lazarevič (Kolloidzeitschr. 1909) smatra boksit za enakšno (homogeno) in isotropno tvarino, ne pa za mehansko zmes.

Vsem tem nazorom nasproti zagovarja Tučan zaključke, ki so vznikli iz Kišpatičevega in Tučanovega proučevanja (gl. naše poročilo o razpravi: Kišpatić, Bauxite d. kroat. Karstes u. ihre Entstehung). F. S.

*Tučan Fr., Terra rossa, deren Natur und Entstehung. Neues Jahrb. f. Mineralogie, Geologie und Palaeontologie. Beilage - Band XXXIV. S. 401—430. Stuttgart 1912.*

Kraška rdeča prst (terra rossa) je značilna posebnost kraškega sveta. Že mnogi znanstveniki so razmotrovali vprašanje, kaj je njeno bistvo, in kako je nastala. Nekateri so mnenja, da je kraška rdeča prst neraztopni zaostanek za apnencem in dolomitom. Izpodnebna voda namreč raztaplja apnenc in dolomit in odnaša raztopljeno snov ( $\text{CaCO}_3$  in  $\text{MgCO}_3$ ) v morje, neraztopne primese pa ostanejo na mestu, kjer so se izločile in tvorijo kraško rdečo prst. Ob priliki jih voda od ondod odnese, pa spotoma tu ali tam odloži in tvori iz njih večje naplavine rdeče prsti. Tako mnenje je prvi izrekel dunajski mineralog Zippe (1853) in soglašali so: Lipold (1858, naš rojak s Spodnjega Štajerja), Tietze (1873), Neumayr (1875), Fuchs (1875), Taramelli (1880), Lorenz (1881), Leiningen (1911). Nasprotna mnenja pa so izražali: Stache (1886), E. Kramer (1889, naš rojak), Walther (1893), Vinassa de Regny (1904) in so izpodbijali misel, da izvira rdeča prst od apnenca ali od dolomita. Oboji veččaki so opirali svoje mnenje na geološko in kemijsko preiskavo rdeče prsti.

Predstojnik mineraloškega muzeja v Zagrebu, dr. Fr. Tučan se je lotil spornega vprašanja s tretje strani. Popolnoma pravilno smatra Tučan rdečo prst za kamenino. Novejše kameninoslovje (petrologija) pa je doseglo blesteče uspehe s tem, da je za proučevanje kamenin uvedlo poleg geološke in kemijske preiskave podrobno mineraloško izsledovanje s pomočjo mikroskopa. Ta način preiskovanja je Tučan vzel v službo vprašanja o bistvu in postanku kraške rdeče prsti. Poiskal je, katere rudnine jo tvorijo, dočim so poprej le bolj njeno kemijsko snov na sploh imeli v mislih. Nova metoda je Tučanu res izpopolnila tisto podlago dejstev, ki jo potrebuje induktivno postopanje za veljaven sklep. S svojo srečno mislijo je Tučan dovedel polstoletno vprašanje do uspešne odločitve. In ta odločitev se glasi v prid Zippejevemu naziranju.

Tučan je pogodil pravo pot menda zato, ker se je že poprej bavil s proučevanjem karbonatnih kamenin hrvatskega Krasa. Kamenine imajo vobče navadno poleg svoje bistvene snovi kolikor toliko — rekel bi slučajno — primešanih ne-bistvenih (akeosornih) primesi. Tudi apnenec in dolomit jih imata. Tučan je vzel kose teh kamenin in jih je raztopil v kislinah. Tedaj je navadno zaostalo nekaj malega predrobnega prahu rumenkaste ali rdeče barve. Ta zaostanek tvorijo neraztopne primesi. Že na oko je zaostanek podoben kraški rdeči prsti. Zatorej je Tučan proučil petrografsko in kemijsko zaostanek in kraško rdečo prst.

Pokazal se je, da je zaostanek po apnencu in istotako po dolomitu sestavljen iz mičkenih drobcev kremenca, blestnika (sljude), živeca, rdečega železovca in drobcev še več drugih, skupaj nad 25 rudnin, med njimi je tudi nekoliko glinaste snovi. Ta je v zmesi edina nekristalizovana, torej amorfna, in sicer koloïdna (med gele spadajoča) rudnina. Glinasta snov tvori male kosme, ki so rumenkasto ali rdeče barvani od primešanega železovega oksida in hidroksida. Po svoji kemijski sestavi je ta glinasta rudnina gel aluminijevega hidroksida ( $Al_2O_3 \cdot H_2O$ ), in je amorfna modifikacija iste snovi, ki tvori, če je kristaloidno izobražena, rudnino diaspor; zatorej ji je prof. Kišpatić nadel ime sporogelit. V zaostanku po apnencu in dolomitu je sporogelit pretežna tvarina. Sporogelit in vse druge akcesorne rudnine so prvotne (avtogenske) primesi v apnencu in dolomitu.

Spoznavši rudninsko sestavo neraztopnega zaostanka po apnencu in dolomitu, je proučil Tučan rudninsko sestavo kraške rdeče prsti. Pokazalo se je, da je rdeča prst sestavljena prav iz tistih rudnin kakor neraztopni zaostanek. Drobci rudnin so istotako mičkani (merijo večji del le 0.01–0.2 mm) med njimi prevladuje glini podobni sporogelit in tvori z adsorbiranim železovim oksidom in hidroksidom v rdeči prsti poglavitno snov. Analiza rdeče prsti iz Županjca npr. izkazuje 70 % sporogelita in 22 % železovega hidroksida.

Kemijska analiza nadalje izkazuje, da kraška rdeča prst ni aluminijev silikat ali glinično kremični gel (Cornu), tudi ne rdeča brna (roter Letten, Weinschenk), in ne glinastokremenova snov (Rosenbusch), nego kraška rdeča prst je poglavitno sporogelit z adsorbiranim gelom železovega hidroksida, ki ji daje rdečo barvo; primešanih je še nekaj drugih koloïdnih snovi in pa omenjene kristaloidne rudnine.

Naposled primerja Tučan uspeh svoje preiskave s tem, kar je dognal prof. Kišpatić o boksitih hrvatskega Krasa in pride do spoznatka, da je kraška rdeča prst po vseh svojih fizikalnih, kemijskih in mineraloških svojstvih isto, kar boksit. Boksit je starejša, v prejšnjih geoloških dobah nastala kraška rdeča prst, in kraška rdeča prst je mlajši, recentni boksit. F. S.

*Ulmansky Dr. S., Untersuchungen über das Wild- und Hausschwein im Laibacher Moor und über einige von diesen Schweinen abstammende rezente Rassen. Mitteilungen d. landwirtschaftl. Lehrkanzeln d. k. k. Hochschule f. Bodenkultur in Wien. Wien, 1913. Mit 6 Tabellen und 4 Tafeln; 58 Seiten.*

Vorliegende Studie beschäftigt sich mit den Knochenresten des Schweines, welche gelegentlich der Entdeckung der Pfahlbauten am Laibacher Moore in den Jahren 1875—1877 ebendasselbst ausgegraben wurden.

Die vorgefundenen Knochenreste zerfallen nach Angaben des Autors in zwei deutlich geschiedene Gruppen: in die Gruppe einer wilden und die einer gezähmten Form.

Der Verfasser unterzieht nun zuerst die Knochenreste des Laibacher Pfahlbauwildschweines einem eingehenden Vergleiche mit dem in den Schweizer Pfahlbauten vorgefundenen Wildschweine, welches von Rütimeyer beschrieben und mit dem Namen *Sus scrofa ferus antiquus* zum Unterschiede vom noch lebenden Wildschweine „*recens*“ bezeichnet worden war. Ebenso wird das Laibacher Pfahlbauwildschwein mit den Wildschweinen aus den Torfmooren Schonens, einer weit nördlich gelegenen Gegend, verglichen. Aus diesem Vergleiche ergeben sich folgende Resultate: das Laibacher Pfahlbauwildschwein stimmt wohl mit dem aus der Schweiz, nicht aber mit jenem Schonens in den wichtigsten Kennzeichen überein. Es existierten demnach bereits im Neolithikum im Norden und Süden Europas zwei getrennte Typen von Wildschweinen.

Es ergibt sich nunmehr die Frage nach dem Verhältnisse des jetzt in Europa lebenden Wildschweines *Sus scrofa ferus recens* zum „*antiquus*“ der Pfahlbauten, welcher letzteren Typus bekanntlich Rütimeyer nur als eine excessiv ausgebildete Form des ersteren deutete. Schon Pira stellte jedoch ganz spezifische Differenzen zwischen beiden Formen fest und auch der Verfasser bestätigt eine vollkommene Selbstständigkeit der „*antiquus*“ gegenüber der „*recens*“-Form. Von einer engeren verwandtschaftlichen Verbindung beider Typen ist somit keine Rede und der Autor prüft hiernach die nächste in Betracht kommende Form: das asiatische wilde Rindenschwein „*Sus vittatus*“ von diesem Gesichtspunkte aus. Auch hier resultiert eine spezifische Verschiedenheit des „*antiquus*“ und „*vittatus*“ Schweines zugleich aber die interessante Entdeckung, daß sich das südeuropäische Pfahlbauschwein in einigen Merkmalen an die europäische, in anderen wieder an die asiatische Wildform anlehnt, daß es jedoch in den wichtigsten Kennzeichen eine vermittelnde Stellung zwischen beiden einnimmt. Den Gedanken, daß somit das Pfahlbauschwein eventuell ein Kreuzungsprodukt zwischen „*scrofa*“ u. „*vittatus*“ darstellen könnte, weist der Verfasser im Hinblick auf die große Konstanz der Merkmale des Pfahlbauschweines entschieden zurück. Bekanntlich ist die Variationsbreite von bastardierten Rassen eine enorm große im Vergleiche mit den reinen Formen.

Es erübrigt somit eine einzige Form, die auf die nähere Verwandtschaft und eventuelle Abstammung vom Pfahlbauwildschweine zu untersuchen wäre, nämlich das vom Verfasser bereits 1911 beschriebene und vom europäischen „*scrofa*“-Typus geschiedene bosnische „Šiška“-Schwein. Dieses Schwein weist gegenüber dem europäischen dieselben Unterschiede auf, welche auch für das Pfahlbauwildschwein charakteristisch sind, stimmt jedoch zugleich mit unserem „*antiquus*“ soweit überein, daß der Verfasser das bosnische Wildschwein als den „noch jetzt lebenden Nachkommen dieses steinzeitlichen Wildschweines“ betrachtet.

Für das Pfahlbauwildschwein, welches nach obigen Darlegungen nicht dem „*scrofa*“-Typus zuzuzählen ist, verlangt der Verfasser den abgekürzten Namen *Sus ferus antiquus*.

Der zweite Teil der Abhandlung ist dem zahmen Schwein der Laibacher Pfahlbauten gewidmet, welches seinem Zeitgenossen in der Schweiz, dem von Rütimeyer beschriebenen Torfschweine, *Sus palustris*, gleichkommt. Es sei gleich hier betont, daß die Autoren das zahme Torfschwein nicht als den gezähmten Abkömmling des wilden Pfahlbauschweines betrachten, sondern sie bringen dasselbe mit den verschiedensten anderen Schweinetypen in direkte oder indirekte — durch Kreuzung bedingte — verwandtschaftliche Beziehungen.

Der Verfasser nimmt auch in dieser Hinsicht eine Sonderstellung ein, — am nächsten kommt ihm darin Strobel — indem er das Torfschwein als eine Form

„sui generis“ betrachtet und sie als den direkten gezähmten Nachkommen des Pfahlbauwildschweines hinstellt. Also nicht nur der „scrofa-“ und „vittatus-“ sondern auch der dritte neu aufgestellte „antiquus-“ Typus ist zum Ausgangspunkte von gezähmten Formen geworden.

Zum Schlusse seiner meritorischen Ausführungen sucht der Verfasser den Beweis zu erbringen, daß das gezähmte Torfschwein im heutigen Gurktalerschweine noch weiter lebt, daß es aber auch weiter östlich, jedoch gekreuzt mit der „Šiška“, anzutreffen ist.

Die Studie ist mit großer Sorgfalt ausgeführt und mit zahlreichen Maßtabellen und Abbildungen versehen.

Ob sich jedoch alle vom Verfasser nach reiflicher Überlegung gezogenen Schlüsse als stichhältig erweisen werden, darüber wird erst eine sachliche Diskussion zwischen den beteiligten Fachmännern entscheiden müssen. *Dr. P. Grošelj.*

\* \* \*

**Die Carbonari** im Gefängnisse auf dem Laibacher Schloßberge. Laibacher Zeitung, 1913, Nr. 178.

**Einige Zeugen** aus Laibachs alter Zeit. Laib. Zeit. 1913, Nr. 100—103, 105, 107, 113, 115, 117, 122, 123, 130.

**Grebenc Otto**, Ein Beitrag zur Folkloristik Krains. Laib. Zeit. 1913, Nr. 56.

**Gregorič dr. Vinko**, Das Sanitätswesen in Laibach vor hundert Jahren (Vortrag). Laib. Zeit. 1913, Nr. 137—143.

**Hegemann dr. O.**, Zauber u. Hexenwesen in Krain. Laib. Zeit. 1913, Nr. 75—77.

**Koštiál Ivan**, Sorodstvene razmere Jugoslovanov. Veda 1913, stran: 572—596.

**Lesar dr. Jos.**, Žiga Lamberg — Tomaž Hren. Dom in svet 1913, 446—453.

**Lončar dr. Dragotin**, † Milan Pajk. Veda 1913, 415—417.

**Mal dr. Jos.**, Grb in barve dežele Kranjske. Čas 1913, 419—431.

**Ogrin dr. Fr.**, Die Zigeunerfrage. Laib. Zeit. 1913, Nr. 163, 164.

**Pettauer Leopold**, Vor hundert Jahren (Österreich erklärt Frankreich den Krieg). Laib. Zeit. 1913, Nr. 181.

**Pintar Luka**, O krajevnih imenih VI—XVI. Ljub. zvon 1913, štev. 1 do 10, 12.

**Pirnat Max**, Bernekens Denkmal des hl. Johannes v. Nepomuk in Krainburg. Laib. Zeit. 1913, Nr. 269.

**Prijatelj dr. Iv.**, Ustanovitev Bleiweisovih Novic (Gradivo). Veda 1913: 59, 161, 271.

**Stelè dr. Fr.**, Valvasor. Kulturna skica. Čas 1913: 25—36.

**Stehlík dr. Oto**, Kar. Havlíček Borovský in Slovenci. Veda 1913: 256, 412.

**Steska Viktor**, Zdravnik dr. Marko Grbec (1658—1718). Dom in svet 1913, štev. 5—9.

**Weisbach Dr. A.**, Die Slovenen. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Bd. XXXIII J. 1903. S. 234—251. (Navedena antropološka razprava o Slovencih je izšla sicer že pred 10 leti, toda ker je le malo poznana jo navajamo v našem bibliografskem seznamu).

**Zois M. Freih. v.**, Heimatschutz u. Denkmalpflege in Laibach. Laib. Zeit. 1913. Nr.: 68, 70, 71.

— Denkmalschutzfragen in Laibach. Laib. Zeit. 1913, Nr. 208.

— Aus einem vergessenen Lande (Möttling u. die Windische Mark). Laib. Zeit. 1913, Nr. 210, 214.

— Gedanken über Denkmalpflege. Laib. Zeit. 1913, Nr. 233.

### *Berichte der Gesellschaft für Höhlenforschung in Laibach.*

**Kunaver P.-Pick K.** Josef Nagel und sein Manuskript über die Höhlen in Krain aus dem Jahre 1748. Laib. Zeit. 1913, Nr. 258—286. 1914, Nr. 47, 58, 60.

— Die Höhlen in den Bergen ober Ortenegg. Laib. Zeit. 1913, Nr. 109, 110, 152.

— Die Höhlen in den Bergen ober Ortenegg, Podpeč und Großlaschitz. Laib. Zeit. 1913, Nr. 167.

— Die Höhlen von Pleh. Laib. Zeit. 1913, Nr. ?

— Die Žiglovica bei hohem Wasserstande. Laib. Zeit. 1913, Nr. 209.

— Höhlenforschungen auf dem Reifnitzer Hochplateau. Laib. Zeit. 1913, Nr. 215.

— Höhlenforschungen auf der Velika gora. L. Z., 1913, Nr. 217.

— Die Höhle Golešička in Mompadermo. Laib. Zeit. 1913, Nr. 254.

**Bučar Julij**, Velika divja rasa. Lovec 1913, št. 1—12. (Opis temelji predvsem na opazovanju življenja velike divje race na Kranjskem.)

**Franke Ivan**, Šarena postrv (*trutta iridea*) in rdeča postrv (*salmo fontinalis*) na Kranjskem. Lovec, 1913. št. 7—12.

**Izvestja** društva za pospeševanje obdelovanja Ljubljanskega barja. 1913. Sestavil ing. chem. J. Turk.

**Nachweis der Moore** in Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol u. Mähren. Im Auftrage des k. k. Ackerbauminister. herausgegeben v. der k. k. landwirtschaftl.-chem. Versuchstation in Wien, 1911. Kommissionsverlag v. Wilh. Frick (vide pag. 107).

**Perko I.**, *Proteus anguineus*. Laib. Zeit. 1913, Nr. 282.

**Pirnat Makso**, Notar Jožef Sterger, znamenit lovec in lovski pisatelj. Lovec 1913, št. 3. in 4.

**Quecksilber** Berg- und Hüttenwerk in Idria. Laib. Zeit. 1913, Nr. 78.

**Sajovic dr. Gvidon**, Kače na Kranjskem. Pedagoški letopis Slov. šol. matice I. 1913: 103—124.

— Zmije obecna a písečná v Krajíně v boji o bytí. Čas (izhaja v Pragi), 1914, číslo 44. Hlídko Času 12 (Přirodni vědy). (Članek razpravlja o življenskem boju med gadom in modrasom na Kranjskem.)

— Die Bekämpfung der Giftschlangen in Krain 1913. Laib. Zeit. 1914, Nr. 68 und 69.

**Strgar V.**, Das Bergwerk Idria (Vortrag). Laib. Zeit. 1913, Nr. 119, 120.

## Zapiski.

*Zanimiv zvon.* V podružnici sv. Roka v Hrastu v Viniški fari visi mal zvon, ki je visok 26 cm in širok 35 cm, in ima tale zanimiv napis z letnico 1374.



Kaj bi pomenil ta napis, to bo pač težko raztolmačiti. To bi bil torej, kolikor je meni znano, peti zvon, čigar napisa ni mogoče razbrati. O štirih takih sem sporočil v Zgod. Zbor. l. 1890 str. 156., kjer so v prilogi tudi ponatisnjeni trije napisi. Zanimiv je zvon tudi še zato, ker ima letnico z arabskimi številkami in ne z rimskimi, kakor je bilo tedaj v navadi. H. Boeckeler: „Beiträge zur Glockenkunde“ V. 72. piše, da so rabili pri napisih do začetka 15. veka navadno le rimske številke in šele kasneje arabske. — To je edini zvon podružnice v Hrastu. Gospod župnik J. Kōnig na Vinici misli v kratkem nove in večje zvonove naročiti. Obljubil je, da te zanimive starine ne bo dal preliti, ampak da bo zvon ali pridržal zato, da se zvoni ž njim zadnjo uro in ob času hude ure, ker imajo ljudje do njegovega zvonjenja ob času nevihte veliko zaupanja, ali pa ga bo poslal škof. muzeju.

I. Šašelj.

*Star zvonec iz edine pravoslavne cerkve na Kranjskem.* V nekdanji mali cerkvi sv. Jurija na Bojancih v občini Adlešiči, katero so pred več leti razširili in ki je edina pravoslavna cerkev na Kranjskem ter spada pod župnijo Marindol, je visel do pred nekaj leti zanimiv zvonec, ki je visok 18 cm in širok 15 cm ter tehta 2 kg 40 dkg. Napisa nima nobenega in tudi ne letnice in je nekoliko počen. Zdaj tudi nima kemblja. O njem je izvedela na mojo prošnjo gđe. učiteljica na Bojancih Zvonka Porenta od Bojančanov tele zanimive podatke: „Zvonec je bil v kapelici, ki so jo postavili prvi Bojančani, ki se tu naselili in sicer štiri družine: Kordič, Mirosavac, Radojčič in Vrlinič. Od teh je rodbina Mirosavac že izumrla. Prišli so od Novega Bazara ob reki Bojani sem in zato so dali selu ime „Bojanci“. Star je zvonec 380 let. To je, kakor trdijo, popolnoma natančna letnica. Vlit je bil, kakor vedo povedati, v Stari Srbiji. Prinesli so ga pri preselitvi seboj.“ — Zvonec sem kupil od Bojančanov in ga podaril škof. muzeju, da se ta zanimiva starina ne izgubi kam drugam.

I. Šašelj.

*Bratovščina sv. R. T. na Homcu iz l. 1661.* Enu kratku Semerkaine to Bratoushne Rimske na Hemzi per Divizi Marij u Menguski Farri, red Stimí odpustki, katir so dani tem Bratam in Sestram.

U temi Sehistimu leitu, kar je u tim svetim Rimi postaulen k enimu Namestniku Boshimu na Semli, inu k enimu Pasteriu Duhounimu ufiga volniga Karshanstua gospud gospud Alexander, letiga yemina ta Sedmi Papesh u tim en thausent Sheststu, inu Shestdesetim leitu po Chriftushouim Roiftvi na S: Thomasha Apostlna Dan, je u Rimi unkaí fertiguvana ta Duhouna Frajast Divize Mariae Roistva Na Hemzi v leti vishi.

Onu je naprei pershlu kaku te Andohtliui, inu Bodabojezhi ludie na Hemzi Bratje inu Sestre Roistva Divize Mariae u ti Farri Menguski (katera u Duhounih

ryzeh schlishi pod Aquilejo) shele, inu pogeruieio, de bi mogli perdrusheni biti u Rimi, eni teh ymenitnishih, inu poglavitich Bratoushin, kir se tamkei snaideio, debi tayftih Frajasti Duhounih, inu odpustkou mogli daleshni gratat. Na tu so gori ufeti, inu perpifsani h'ti Bratoushni zartaniga Svetiga Reshniga Telefsa, kyr se u Rimi snaide, u ti vishi, koker je ferordnanu, inu postaulenu od nyh Suetusti gospuda gospuda Clementa tega osmiga, inu tud poterienu od Paulusa Papesha.

Namuzh de ta poprej ymennuana Bratoushna Svetiga Reshniga Telefsa u Rimi yma sa se, inu sa te, kyr so k ny perpifsani Bratie, inu Sestre, koker so sedai na Hemzi Roistva Divize Mariae, de gospud Faimafhter Menguski yma oblaft gori useti, inu sapifsat u Bratouske bukue Divize Mariae te Duhoune, inu Deshelske Perfhone sa Brate, inu Sestre, inu de se ymajo ordentlich oficiiy zehmastri, inu klizhary, kateri bodeio postauleni od gospud Faimastra, inu teh drusih Bratou, de bodeio gledali, na tu kar bodeio ubogeiy me dali k'leti Bratoushini, de se od tega kupi, kar bode potreba k zyru tega shimarniga Altarja, Krisha, vola, suez, inu suetich Masch, inu drugiga oprauila Duhouniga sa te shiue, inu mertve brate.

Popolnama odpustik pa dasesheio od usseh soyh grehou ti kyr se bodeio spouedali, na ta dan, kyr so sapifsani, v glihi vishi kader doma obyfhieio leto Cirku na S: Telefsa Dan, od pervich, do drusih Vezhernizh spovedani, inu obhajani, vez tudi na nech, puhhledini zhafs, tudi kyr u serzi (aku dergazhi nemoreio) reko Jesus, Maria pred spoudnikam. Sedim leit pak odpuftka inu sedim terdih postou so ledik, kadar se spouedo, inu obhajeio na Boshizni Dan, tudi SS: Petra inu Paula Dan, inu SS: Simona, inu Judesha Apostelnou Dan, inu na osmi Dan S: Telefsa.

Visako prvo nedelo pak ufsakiga Mestza, kyr spreimeio s' procefsio (usaj okuli zerkve) Svetu Reshne Tellu try leita yma odpuftka, inu try terde pofte v glihi vishi na veliki zetertik, Ty pak (kyr savolo Bolesni na bodeio mogli tu do-pernefti) Doma bodeio to dosegli, kyr bodo molili, u glihi vishi na ta prvi Dan po Svoy Boleshni, keder v leto Cirkou prideio, inu se spouedo, ter obhaiaio, to preimeio. Kaderkuli pak zefs ufse leitu (slasti na mali Shimarni Dan, inu na ta Dan kyr je S: Elisabeth Diviza Maria Doma obyfkala, inu na to zheterto Nedelo po veliki Nozhi, inu na to quaterno Nedelo Spomlad, inu Jelsen) se bodeio spovedali, inu obhajali, ter leto Boshio velho, inu Schimarni bratoushki Altar Doma obifkali, dueistu Dni odpuftka bodeio dosegli.

Ti pa kyr enkrat u' Meiszu leta Altar Shimarni Doma obyfhieio inu k' zhafti tega Terpleina Chriftusoviga 5 ozhanashou inu 5 Ave Mary molio spravo grevengo zefs Suoye grehe 100 Dni doshefseio odpuftka.

Ta Mafsnik kijr grede eniga bounika obhajaj, stemi urad kyr ga spreimeio 5. leit, inu 5 terdih poftou dofseseio, ta pak kyr ne more Snimi yeti, kadar molli sa taiftiga bounika 1. ozhenash, inu 1. Ave Marijo stu Dni odpuftka dobi.

Katirokul Nedelo pak eden leta Altar Doma obyfhie, inu tudi ufsak Petek v' zelimu poftu molli 5. ozhenashou, inu 5. Ave Mary, inu to vero: vezh tudi keder bolnike Doma obyfhie, tudei taifte, kyr so v yezhi, kyr Myr sturi v mei temi, kir se kregajo 100 Dni preime odpuftka.

Tudi ta kyr te mertve spreimi h' pokopalishu, ta pak kir namore de le molli sa taisteh verno Dusho.

Vezh tudi, ta kir letu Malho, Pridgo, vezernizo, obeduoye zerkounu opravilu schlishi na to Nedelo pred pepeunizo, inu na ofmi Dan usseh Svetnikou sa ufsaku posebi yma 5. leit. inu 5 terdih poftou.

Lete odpufteke so dani per letem Altarju Schimarnim Bratam, inu Shestram na vezhne zhafse, v faj de se dershi letu, kar je poftaulenu.

Haec omnia ex originali Bulla sunt extracta et in Carniolicum transmūtata fideliter. anno Domini 1661. 26. Septembris, ex copia autem rescriptum Anno 1739. 16<sup>ta</sup> Aprilis. iterum ex originali et copia descriptam anno 1777. 9<sup>na</sup> Aprilis.

Fuit autem illo tempore Parochus Monspurgi Ottavio Amigoni.

Anton Mrkun.

**Imenoslovne črtice.** (Dodatek.) V letnikih 1911. in 1912. sem objavil v tem-le časopisu nekaj imenoslovnih črtic o slovenskih krajevnih imenih. Nekatera teh izvajanj niso bila povse pripoznana od tovarišev na tem poprišču. Glej „Planinski Vestnik, l. 1912. in „Ljublj. Zvon“ l. 1913.). Drage volje priznavam, da so razlage „Ukance“, „Volščenik“ in „Balščičarjev“ krive. Vsak človek se lahko zmoti. Druga imena so netačno tolmačena in jih mislim v naslednjem popraviti, pri največjem številu pa vstrajam pri svojem nazoru.

Principijalne važnosti je vprašanje, je li vsak oblik, ki rabi ljudstvu, vže zaradi tega tudi vreden, da se vsprejme v književni jezik? G. Pintar piše, „da naj se pisava kar le mogoče prilaga izreku, se mi vidi zelo opravičeno pravilo“. — Po njegovem mnenju je tedaj treba pisati „Ribnica, Bistrca, Bilčova ves“. Moje mnenje je dijametralno navsprotno. Tu stoji mnenje proti mnenju, on brani svoje, jaz svoje. Na str. 182. L. Z. za l. 1913. citira sam izrek *Vondrákov* (v slov. slovnici), da je nastavek *-ica* skoro povsem vsopodrinil nastavek *-ica*. Ako velja to za vso slovanščino, velja tudi za slovenščino. Ta končnica *-ica*, ki je tvorila vzmanjševalnice od debel na *-b*, se je morala umakniti vže v najstarejših časih razvoju posamičnih slovanskih narečij nastavku *-ica*, ker je ogromna večina besed ženskega spola na *-ā*, ki ima pomanjševalni nastavek *-ica* in so se prilagodila tudi debela na *b* obrazvanju z nastavkom *-ica*. To je zgodovinsko dejstvo, ki se ne da zatajiti. Ako je tedaj v slovenščini v nekterih besedah, ki nimajo naglašene samoglasnika v nastavku *-ica*, postal *i* polovični glasnik *ɪ*, je to sekundarna prikazen, ki je provzročena po ekspiratornem naglašanju, ktero je vsprejela večina slovanskih narečij. To ekspiratorno naglašanje, skuplja vso silo visokega glasu na zlogu, ki ima visoki naglasek, tako da ne ostane nič glasu za ostale samoglasnike v drugih zlogih. Kjer pa ni to ekspiratorno naglašanje preotelo maha, tam se naglasek lepo deli po vseh zlogih, ali vsaj niso vsi drugi zlogi brezglasni, ki nimajo visokega naglaska. N. pr. v srbsčini: *advokát, ácál, alámánka* (sablja), *bácám, bákálm* (branjarim) itd. Ako pišemo *mesarica, kramarica* itd. in priznavamo, da je tu *-ica* nastavek, vendar ne bomo mislili, da je pri besedah *kúharca, brájnarca, žgájnarca* itd. nastavek *-ica*, ker ni nobenega vzroka, zakaj bi imele besede, ki so izvedene iz prvotnih samostalnikov jednakega končaja: *mesár, kúhar*, različne nastavke. Ako pa je izgovor zaradi naglaska različen, to ni prvotno razlikovanje nastavkov, nego je *ísti* nastavek, ki je vzgubil svoj polni glas zaradi naglaska, ki je pomaknjen na kak zlog, pred njim stoječi. Tega mnenja je bil tudi g. Pintar še l. 1910., ko je v „Ljub. Zvonu“ pisal: „Če pa sedanji »Gemeindelexikon« navaja poleg „*Reßnig*“ (m.) tudi slov. obliko *Resenca* (f., t. j. **Resnica**) itd. in pa *Bistrca, Lipnca* (t. j. **Bistrica, Lipnica**)“ itd., ne vem, zakaj je svoje mnenje sedaj predrugačil; je-li dospel do drugačnega prepričanja ali pa iz kljubovalnosti, da bi mogel vzpodbiti moje nazore? Isto velja tudi za nastavek *-ina*. Jaz mislim, da je nastavek istoveten v onih krajevnih imenih, ki imajo *i* naglašen in v onih, kjer se je pomaknil naglasek na zlog pred nastavkom *-ina* stoječi. Če pišemo in izgovarjamo *Krtina, Fužina* itd., zakaj ne bi pisali tudi



*Prččina, Ajdovščina* itd. Tudi pri tem nastavku je bil g. Pintar drugega mnenja, ko je razlagal *Zatično* iz *Sčtičina*; zdaj pa pobija mojo zahtevo, da naj se vpotrebijo v knjigi polne oblike, ne pa okrhane, katerim je vzrok nemarno izgovarjanje ljudstva.

Kar se tiče oblike *Bilčova vas*, me vse govorjenje ne more prepričati. Res je, da se o čuje tudi za šumniki v svojilnih pridevnikih ne samo na Koroškem, nego tudi na Gorenjskem. N. pr. *Alešovec, Črešnovar, hrušovec* itd. Kaj pa to dokazuje? Morebiti pravilnost teh oblik? Nikakor ne, te oblike so analožne tvorbe po pretežni množini onih svojilnih pridevnikov, obrazovanih od *debel*, ki se ne končajo na šumnike. Pravilne so vendar le oblike: *Aleševce, Črešnjevce, hruševce* in takisto tudi *Bilčeva ves*. Pri tej priliki bodi povedano, da izvaja g. Pintar *Bilčevo ves* preko *Bilčove vesi*, češ, da je samostalniku „byl.cj.“ pristopil nastavek *-iov*. Ne; *Bilčova ves* je nastala iz *Bilčeva ves* po analogiji drugih krajevnih imen, ki so imela svojilni pridevnik izveden iz *debel*, ki se niso končala na sičnike ali šumnike. Navzlic temu ostaneta vtorej *Bilčeva ves* in *Pleševnik* pravilni književni obliki.

Kar se tiče krajevnih imen na *-ica*, se moti g. Pintar, ako tvrdi, da je prvotno zemljepisno ime *Vrbovec* ali *Golavec*; *Vrbovec* je zemljišče, posajeno z vrbo in *Golavec* zemljišče nasajeno z goljem in pomen zemljepisni je stoprv sekundaren, t. j. apelativno ime je preneseno na geografsko.

Ako pa postavimo načelo g. Pintarja za pravilo, potem so tudi nastavki *-bnik*, *-bnica*, različni od nastavkov, ki stoje na koncu besed, naglašeni na enem zlogov, ki stoji pred nastavkom. *Hmeljnik* ima tedaj drug nastavek, nego *Kámenik*, ker ljudstvo izgovarja drugo ime *Kámbnk, Kámlyk*. Drug nastavek ima *Melika*, drug zopet *Vrhnika*, ker to ime izgovarja ljudstvo *Vrhńka*.

In če to pravilo primenimo tudi na apelativa, potem bomo pisali ne „*petélin*“ nego „*petéln*“, ne „*črvojedina*“ nego „*črvojedna*“, ne „*podčepina*“ nego „*podčepna*“, ne „*zoberina*“ nego *zebrna*, ne „*slovenščina*“ nego „*slovenšna*“. Pravilo, ki velja za zemljepisna imena, ni različno od pravila, veljavnega za apelativa. Pisati moramo vsa imena ali po narodni govorici, ali pa vsa po književni obliki. Hočemo li pisati *babńk* m. *babnik* (*babnjak*), ker ljudstvo *i* nenaglašeno izgovarja kakor „*b*“? Kam pridemo potem z našim književnim jezikom. In kaj potem, če prodre načelo gosp. Pintarja, da so pravilne vse oblike svojilnega pridevnika: *slepčev, slepcev, slepčov, slepcov*? Ko postane to pravilo občno, tedaj pride zlati čas za slovenski književni jezik. Namesto jednega književnega jezika bodo pisatelji uvajali svoje dijalektne oblike, in sicer vsak one, ki so vlastni njegovemu rojstvenemu mestu tako, da nastane nabroj književnih oblik za isto besedo.

Kar se tiče nastavka *-ica* v krajevnih imenih, priznava sam g. Pintar, da se je glasila *Brńca* (*Brńica*) v starih listinah nemški poleg *Farnutz, Fornuz* tudi *Furnitz* (danes *Fürnitz*). Ni li to dokaz, da je bila prvotna oblika *Bńnica*, in da je potem postala *Brńca*, in da so nemška imena nastala v oni dobi, ko je prvotna oblika začela prehajati v drugotno. Isto nam svedoče tudi imena „*Gleinitz*“ in „*Wodeschitz*“. *Feistriz* (*Bistrica*), *Reifnitz* (*Ribnica*), *Soderschitz* (*Sodražica*). Si li upa kdo trditi, da so stoprv Nemci vtaknili *i*, in da ga ni ljudstvo nekdanje čisto izgovarjalo? Sem spada tudi ime znane božje poti in ženske kaznilnice na koncu železnice, ki vodi iz Gradca v Köflach (pr. *Koblje-Kobilje*) blizu poslednjega trga: *Lankowitz* iz *Ląkovica*.

Ako tedaj zahtevam, da naj se pišo dotična imena z „*i*“, ni to nobeno novotarstvo, nego je „*restitutio in integrum*“. Ne prihajajte mi z izgovorom, da se ljudstvo s tako pisavo moti. Vsak Gorenjec, ki čita ime gorskega velikana *Triglava*, dobro ve, kako goro imamo v mislih, če prav jo on imenuje „*Terglou*“. Nihče se

ni priložil, da ne razume, ako pišemo *Ribnica, Kamenik, Vrhnika, Bistrica*, če prav morebiti sam izgovarja *Ribnca, Kamnck, Vrhvanka, Bistrca*. Pripoveduje se, da je nek kmetič na Gorenjskem nekje plačeval davke in ga je davkar poklical po imenu *Golob!* Oglasil se je dotičnik. „Ste vi *Golob?*“ „Sem ja *Govof.*“ „Jaz ne kličem *Govofa*, nego *Goloba.*“ „Pa vsaj pravim *Govof.*“ Na Dolenjskem je vas *Polhovica*, ki se glasi pri ljudstvu „*Pavhouca*“. Neki Dolenjec je rekel Hrvatcu, naj imenuje to vas. „*Puhovica*“, je odgovoril Hrvat. „Ne *Puhovica, Puhavca* se imenuje.“ „Pa kažem ti *Puhovica.*“ — *Iblane* kakor imenujejo domačini *Ljubljano*, nihče ne pogreša v knjigi. Oziri na slovanske brate priporočajo, da se ne bi oddaljevali od njih s krajšimi oblikami in estetski oziri upravičujejo željo, da naj vsaj v knjigi ostane polni samoglasnik: *Vrhnika, Ribnica, Kámenik*.

Sedaj preidimo na pojedinosti. V *Carniole* letniku 1911. na str. 343., sem zahteval oblik *Bodešice* za vas, ki se navadno piše *Bodešce* in sem pristavil, da to pisavo podpira tudi nemško ime „*Wodesich*“. G. *Pintar* pravi, ako ne vemo imenu prave etimologije, naj ostane ljudska oblika. Etimologijo imamo v besedi *bódež*, m., ki pomenja poleg mnogih drugih predmetov tudi rastlino *anonis spinosa*, die gemeine Hauhechel. Ta nadležni plevel na pašnikih se nahaja v obilici v okolici imenovane vasi. Za to je pravilno ime *Bodežice* (ne *Bodešice*), kar s tem popravljam. Čim je *i* izpal, je seveda nastala v ljudskih ustih oblika *Bodešce*.

Na str. 74. *Ljub. Zvona* za leto 1913. piše doslovno g. *Pintar* (razpravljajoč v *Carnioli*): „Krajevna imena obrazuje samo končnica *-ica*, ki pomenja kraj, kjer se kaj nahaja, ali kraj, ki je koga svojina, n. pr. *Glinica*, kraj, kjer je glina“ itd. Ta trditvev je popolnoma napačna, na celem izmišljena in brez podlage“ itd. Potem razlaga, da se nastavek *-ica* pritika na pridevnike, obrazovane iz samostalnikov z nastavkom *-ic*, torej: *glinic-ica = glinica*. To je čisto prav. Toda kje sem jaz trdil, da se izvaja iz samega imena z nastavkom *-ica* lokalno ime? Jaz sem samo trdil, da je *glinica* kraj, kjer se nahaja glina in nič več. Jedino kar sem zakrivil, je to, da nisem povedal, kako nastaje iz debla celo ime; tega pa zato nisem storil, ker sem mislil, da veščaki vedo, kako je treba te besede umeti, za nevesčake pa je irelevantno, ker sem govoril samo o nastavku, ne pa tudi o postanku besede. In zato siplje gromovnik svoje strele na mojo grešno glavo.

Na str. 153. istega letnika pravi sam, da zgodovinska ortografija zahteva oblike: *Laurica, Pišnica* itd., da pa on proučeni govoriči daje prednost. Jaz sem vže povedal, kako mislim o tem proučenem pravorečju. *Lésice* izvajam iz besede „*lesa*“, ki pomenja: „steno napravljeno iz protja, navadno pa vrnila; pletenje za premoščenje močvirja; iz viher pleten koš za sir; pletenje na vozu.“ *Hürde* pomenja: ein von Zweigen, Ruten oder Draht geflochtenes, viereckiges Ding, wie auch eine solche bewegliche Wand; Obst auf Hürden backen; besonders die Flechtzäume, welche auf dem Felde für die Schafe aneinander gesetzt werden (Schafhürden); zuweilen ein durch Hürden eingeschlossener Platz“ (*Henistius*. DW. II. 439. b). Po tej razlagi si smemo misliti, da so bile nekdanj manjše lese na onem mestu postavljene, kjer leži sedaj vas s tem imenom. Morebiti so bili begunjski graščinski pašniki, kjer so v lese zatvarjali živino, posebno ovce. — Po pravilu se nastavek *-ica* rabi pri samostalnikih na *-a*, tedaj pomanjševalna oblika *Lesica*.

Prav na tistem mestu pravi, da je etimologija (izvor besede) za potok *Pišnico* nejasen. „*Piš*“ m. f. pomenja nevihto. Hud veter buči, razsaja in šumi. Tudi hudournik je taka šumeča voda in je tedaj za *Pišnico* prav primerno ime „*pišn-ica*“.

Ako imajo imena: *Goriče, Melviče, Sušoviče, Pertiče, Običe, Tibiče* nastavek *-iče*, ne vem, zakaj ne bi isti nastavek imela imena z naglaskom pred nastavkovim

zlogom, torej: *Voláviče* itd., Vsaj ne smemo za različne nastavke smatrati, ki tvore imena na isti način, pa naj imajo naglasek na kateremkoli zlogu.

Tem imenom smemo prištevati tudi nebrojna krajevna imena z nastavkoma *-ica*, *-iče* (poslednji nastal iz nom. masc.) v sorodnih slovanskih jezikih, posebno v srbskohrvatskem in češkem. Iz teh dejstev more vsak povzeti, kako utemeljeno je pravilo o dvojnosti nastavkov ob različnosti naglašene in nenaglašene nastavka, kakor da bi bila dva nastavka *-ica* in *-lca*, in ne jedenjedini prvotni *-ica*, ki se menja zaradi naglaska besede v ustih priprostega ljudstva. Za *Veliče* navaja g. Pintar sam na str. 201. slično ime gorenještajerskih krajev z imenom *Wölz*, ki se je nazivalo l. 1007.: *Ueliza*, l. 1196.: *Welize*.

Treba bi bilo po vrsti, da bi govoril o *Braslovcah*. *Braslovče* izvaja pokojni Štrekelj v Marib. Časopisu III. zvezku na str. 44. iz *Bratislavьcь + ѡanъ*. Poleg te nedvojbeno možne razlage pa je isto tako možna tu patronimska, vsaj je *Bra(tti)slav* osebno ime, posebno ako vpoštevamo slovenska krajevna imena: *Adlešiči* (ki pa so morebiti srbskega postanka); *Godič* (Mikl. ON.); r: *Mirjatiči* 146, č. *Domažilice* in *Domažlice* (31). *Trebnice* (65) *Chvalovice*, *Chvalovici* (starejša oblika); 67. in nebroj srbskih krajevnih imen na *iči*. Pa tudi bi se dalo ime izvajati iz *Bra(tti)slavьkь + ѡ = Bratislavьcь* kakor imajo *Moravče* (n. pl.) tudi analožno oblike *Moravče* n. sg. (g. *Moravčega*).

Jaz sem o *Pajštvarču* dejal, da naj se glasi *Pajštvarič*. G. Pintar pravi, da Carniolinemu modrovavcu ne smemo slediti, ki misli **na** kak (o kakem) patronymicu napravljenem s sufiksom *-itъ* (itjъ) in pravi, da je oče *Pajštvarč* pridevnik napravljen z nastavkom *-iski*, potemtakem prehaja po mehčanju *sk* v *šč* v *Pajštvaršč* in po izrinjem *š-u* v *Pajštvarč*. To je umetna prireditve oblike, ki je povsem neutemeljena in grešna. Znano je, da Gorenjci in njih severni, vzhodni in zapadni sosedje skupino *šč* pretvarjajo v *š*, tako govore: *platiše* m. *platišče*, *kršen* m. *krščen*, *planšar* (mesto *planščar* ali *planiščar*) na *doriš* (= na dvorišču). Nikdar pa ne srečaš oblikov kakor *platiče*, *krčen*, *plančar* itd. itd.; in je torej izključeno, da bi iz *pajstvarьskь + ѡ* nastal *pajstvaršč* in potem *pajstvarč*, nego po splošnem pravilu bi se moral izpahniti *č* ne pa *š*. On pravi sicer, da je oblika *pajštvaršč* pretvrda in da je zato *š* izpahnjjen. Prosim, naj navede še kakšen drug primer. Če ne ve drugega, je to za ta slučaj prirejeno pravilo, ki se ne more vzdržati ob splošnem pravilu, da se *šč* vsprominja v *š*. *Pajštvarč* je tedaj morebiti res patronymcum, *pajštvarič*, ali pa z nastavkom *-ъ* napravljen iz *pajstvarьkь + ѡ* kakor *Komarča vas* iz *Komarьkь + ѡ* itd. Sicer pa tudi ni dognano, da mora biti beseda „*pajštva*“ iz „*badstube*“ izvedena, ker rabi Bavarcem v istem smislu tudi „*baustube*“ (*Schm. Fromm*. B. WB. I. 187).

Navidez trdna, za g. Pintarja pa nekoliko dvomljiva se vidi razlaga *Kočne* (Winkel = *koł + ѡcь + ina*), češ, da mu ne gre v glavo, da bi se sufiks *-ina* obešal deminutivskim samostalnikom, in ne more najti primernih vzgledov za tako izvajanje. Posebno se mu zdi „*ponesrečeno*“<sup>1</sup> to izvajanje zaradi tega, ker bi moral nastavek *-ina* imeti naglasek. Kar se tiče izvajanj iz pomanjševalnih samostalnikov z nastavkom *-ina* mu lahko postrežem. V stari slovenščini imamo besedo: *konь* m. initium (primeri: *konьcь* in: začeti), pomanjševalnica je *konьcь*, m. finis in *kom-*

<sup>1</sup> „*Ponesrečiti se*“ je krparski prevod iz nemškega glagola *verunglücken*, ki je pa nepreihoden in zavtorej v slovenščini ne more imeti preteklega trpnega deležnika. Dotičnik, ki je prvi to obliko vpotrebil, ni vedel, da je nemški pretekli deležnik aktivnega in pasivnega pomena: *ich habe geschlagen: tepel sem*; *ich bin geschlagen worden: bil sem tepen*. Ako vže hočemo vsako nemško besedo prevesti,

*čina*, v istem značenju. V stari slovenščini nahajamo *grъnъ*, m. lebes (vrč): pomanjš. *grъnъць* m. in srbskohrv. *grnčina* augm. velik vrč. V st. sl. *jarъць*, s. hrv. *járčina*, augm. srbrhrv. *mágar*, pomanjš. *mágarac*, augm. *magárčina*. (asinus) itd. To so menda sami samostalniki, in lahko bi navel še več, pa mislim, da vže to zadošča, da se pomislek g. *Pintarja* odstrani. Kar se pa tiče naglaska, se je lahko premaknil na zlog pred nastavkom po primeru takih besed, kakršne so: *črvojedina*, *ájdovščina* (ajdovski), *jedtnščina*, *drúščina* itd.

Slednjič mu tudi ni prav, da sem zahteval, naj se piše *Moraviče*, ne *Moravče*. Na str. 251. navaja, da so se oglasili nekateri čitatelji, ki so trdili, da se govori: „v *Moravč*, na *Moravčem*, z *Moravčega*“. To meni, pa tudi g. *Pintarju* ni bilo znano, in zato je sedaj opozval svojo razlago, da so *Moravče* pravzaprav *Moravčane*. Tako tudi jaz po tej izjavi čitateljev svojo razlago opozivam. Kar pa je na strani 252. napisal, da je podstava *Morall* zložena iz *mar*. (stvn. mare, srvn. *maere*, o čemer se rado mnogo govori, kar je znano, slavno, oglašeno, znamenito, silno, miło, vredno), in „*all*“ = star, da je tedaj *maroll* = slavni starec, pa kaže, da ne ve, da tvori *már* vedno samo drugi del zloženih osebnih imen, nikdar pa prvega dela besede, in da *all* nikdar ne more pomenjati *starca*. — Ako je podstava *Morall*, le-ta ni nič drugega, nego *Mároll* = m. meierhold, t. j. človek, ki je stal pod oblastjo pristavniškega sodišča. Ako se je naglasek premestil na zadnji zlog, je *a* mogel otemneti v *o*, dočim se je naglašeni *o* vspromenil v *a*, in z nastavkom *i* je nastal pridevnik *Morálč* in zemljišče njegovo *Moralče*. Tako se dadé morebiti razlagati tudi mnoga druga krajevna imena n. pr. *Braslovče* iz *Braslavski* (*Bratíslavec*) + *č*.

Kar se tiče *Pristalnika*, bi lahko navel, da se v gorenjščini pretekli deležnik na *-al* 5. glagolske vrste izgovarja *-ov*: *poslal*: poslov, *postlal*: postlov itd. V *Hilšerjevi* ulici v *Ljubljani* stanuje neki *Štembal*, neki inženjer pa se piše po gorenjski izreki *Štembov*. Takih primerov bi lahko še več naštel, ki bi upravičevali izvajanje imenovanega imena iz preteklega opisnega deležnika na *-al*, vendar popravljam rajše svoje mnenje, da je ime izvedeno iz „*pristave*“, da je vtorej: „*Pristavnik*“ prava oblika.

Na str. 153. in 154. govori o *Balsčičarjih* in pravi, da se iz imena *Bala* tvori prisvojitilni pridevnik *batski* in ne *batški*. To bi smeli pričakovati. Vendar nahajamo n. pr. *farški* (od *far*, *farja*), poleg *pastirski*, (od *pastir*, *pastirja*); *nemški* (od *Nemec*, *Nemca*) in *slovenski* (od *Slovenec*, *-nca*); *nebeški* (od *nebo*, *nebes-a*) in *ruski* (od Rus-): *turški* (od *Tur-k*, *Turka*), hrvs. *tur-ski*. Zato je mogel po analogiji nastati *batški* (m. *batski*) od *Bala*, *Bale*. Priznavam, da sem bil z *Balsčičarji* zašel na krivo pot in da je *Batškar* pravilna oblika.

Videli smo, da tudi g. *Pintar* včasih kimlje, kakor *bonus Homerus* in ne samo drugi smrtniki.

Poleg teh netačnosti, ki sem jih navel v tem spisu, naj na kratko omenim še o nekaterih drugih neuspelih krajevnih razlagah njegovih.

1. Tako je skušal v 25. letniku *Arch. sl. Phil.* na str. 161. razložiti besedo srbskih *Kraševljanov* v vztočni *Ogrski* „*Kelneraj*“, s tem, da jo je poistovetil s *Kolmorajmom* (*Köln am Rhein*), na kar ga je navel malo poprej od dr. sv. *Mohorja* izdani potopis *Kelmorajn*, kterege je spisal sedanji tržaški škof dr. *Andrej Karlin*. Ta bi se reklo *verunglücken*, *ponesrečeli* in prošli deležnik: *ponesrečel*. *Domač* izraz pa je: *uspelí* *gelingen*, *neuspelí* *nicht* *gelingen*. Tedaj: *izvajanje se mi ne zdi uspelo*. Pa naši patentirani filologi ne misle samostojno, nego si dade krojiti pravila po časnikarskih dosetkah in jih za pristno slovenščino vpišo v jezikovni zaklad.

pesnica slove tako-le: „sajdan (сѣдѣнь = danes) jèsmo, sutra (jutri) nèsmo, do godine (leta) Bog zna dèsmo (kje smo = bodemo); na nebu je slava, raj, a na zemlji *Kelneraj*, a što ćemo mi u raj, tamo piće (pijače) ne davaju.“ Smisel te pesni je: življenje je kratko, v nebesih ne dobodemo pijače, zato hodimo v *Kelneraj*. *Kelneraj* je nemška beseda: *Kellnerai*, ki pomenja na južnem Ogrskem (v Banatu in v Sremu, pa tudi v Srbiji) to, kar Nemci drugod imenujejo „die Schwemm“ t. j. prostor, kjer se pijača toči in gostje stoje pijó v navsprotju z izbo, kjer gospoda okoli mize sedi. To je prevel g. Pintar, — „Was im Jenseits ist der Himmel, Ist auf Erden *Köln am Rhein*.“ Najpreje bi bilo treba dokazati, so li Srbi iz vstočne Ogrske vobče kdaj hodili na Nemško romat, kar se nikdar ne da dokazati. Nadrobil je mnogo zanimivih podatkov, ki pa, žal, niso v nikakšnem stiku z dotično besedo.

2. Glasovita pravda v *Archivu* f. sl. Phil. (v XXVI. in XVII. zvezku), ktere so se udeležili g. *Pintar*, prof. *Scheinigg* in *P. Lessiack*, zanetil pa jo je *Baudouin de Courtenay*, ki je ime Celovškega mesta razlagal iz glagola *coilēti*, flere, plakati, je glede na razlago nemškega imena, katero je g. *Pintar* povskusil, popolnoma neuspela, razlaga slovenskega imena pa tudi ni zadovoljiva.

3. V 12. št. *Ljublj. Zvona* za l. 1912. je poskušal g. *Pintar* imena slovenskih sel: *Kazaze*, *Kasaze*, *Kozaze*, *Kozese*, *Koseze* izvajati iz imena, katero so si Slovani izposodili iz nemščine za poznamenovanje plemenitnika, namreč iz besede: *Кѣнези*, sl. *knez*. (srvn. *Kunninc*). Tem slovenskim krajevnim imenom namreč često odgovarja v nemščini poznamenovanje: „*Edling, Edlingen*“, t. j. „plemenito selo“. Opira se na dejstvo, da sta v poljščini dve besedi: *кѣнези* in *кѣига* izpremenili omehčani *n* (nj) neposredno za soglasnikom *k*-om v *s*: *ksiądz* (ksjondz) in *księga* (ksjenga). Ti dve besedi pa sta celo v poljščini nenormalni in njih postanja še nihče ni povoljno protolmačil. Poleg tega imata obe besedi za *s*-om še nosnik (*q* [on], *ç* [en]); zatorej ni *n* v poljskih besedah povsem izginil, nego je ostal v besedi *ksiądz* prvotni nosnik; v besedi *księga* se je vsilil celo neorganski nosnik v besedo. — Kar pa velja za poljščino v izjemah, ne velja tudi za slovenščino in nobene pravice nimamo, da bi smeli za slovenščino podmnevatí isti vzrok za promeno *n*-a v *s*, kakršen je povzročil v poljščini to promeno. Sicer pa rabi v poljščini oblika *ksiądz* brez izjeme v navadnem pomenu (princeps) in pa tudi v krajevnih imenih. Veliko čudo pa bi bilo, da bi v slovenščini v pravem pomenu brez izjeme rabil samo oblik *knez*, in mnogokrat tudi v krajevnih imenih, izvedenih iz tega imena; v nekaterih krajevnih imenih pa bi se bil vspromenil brez vsakega vidnega vzroka v *s* (2). Creadat Iudaeus Apella. — Druga težava, ki se ne da z nikakšnimi umetnimi sredstvi razložiti, pa je vokal *a* ali *o* za začetnim soglasnikom *k*-om v zlogu *kaz-*, *koz-*, *kos-*. Slovenščina rajše izpahuje samoglasnike, ne pa da bi jih vtikala brez povoda. Gosp. pisatelj P. si je pomagal tako, da je naglasek pomaknil na poluglasnik „*ɔ*“ v zlogu *kv*, in da čita *kɔnezi* mesto *kvnezi*, in pravi, da se je promenil radi naglaska „*ɔ*“ v *o* odnosno *a*. Tako nasilno sredstvo se ne da upravičiti. V vseh slovanskih jezikih se poluglasnik *ɔ* več ne izgovarja in v vseh jezikih je naglasek na *nasalnem samoglasniku ç* (ja, a, e, ia); kakšna revolucija naj bi v slovenščini prisilila naglasek, da bi se bil s polnoglasnega vokala preselil na nečujni poluglasnik? Tudi to je neverojetno, in zato jaz a priori odklanjam to razlago, češ, da sta po možnosti dokazana prehod *n*-a v *s* in preselitev naglaska.

Ako je skupina gori imenovanih krajevnih imen izvedena iz kake tuje besede, je ta beseda *morebiti*: *kotsasz kotsaß*. V Grimmovem *D. W. V.* na str. 1898. čitamo približno (vskrajšano) tole: *kothsasz, kothsaß* (novovisokonemški *kotsaß*) m. stano-

valec in imetnik *kota* (*kóte*, f, ali *kóten*, f.), homo casatus. Navadnejše je ime *kossate* ali *kossaete*, oblika, ki je prilagojena ustom iz *kótsáte*, *kotsáte* (nizon. *kotséte*). srl. *colsatus colsetus*. Vskrajšano *koste*, *kotse*, *kotze*. To ime pomenja isto kar *kóter*, *kóther*, *kóttler* (Grimm V. na str. 1888.) srl. *cotarius*, *coterellus*, slv. *kotar*, človek, ki stanuje v kotu, (tudi *kajžar*, ki stanuje v *kajži*, hišici.) To ime je rabilo v zelo različnem pomenu v različnih dobah. Prvotno je značilo posestnika *koče* (*kąšta*) ali *kajže*, dočim je bil pravi kmet posestnik grunta (*Hufe*) polovičnega ali celega in se je imenoval *Bauer* (poljedelec); *kočar* je tedaj posestnik *stanu* (stanovanja), ki je tvoril glavni del njegove imovine. Vendar so vže v starodavni dobi bila spojena s kočami tudi posamezna mala zemljišča in se morajo ti kočarji smatrati za *dvorjake* (*Hofelinge*). Posebno pri *velikih kotarjih* je bilo pravilo, da je bil stan spojen s zemljiščem. V *Bremenu* so se zvali kotarji oni *svobodnjaki*, ki niso imeli v svoji vlasti celega dvora, nego samo nekaj oral zemlje in so se poleg tega pečali še s kakim rokodelstvom. Bili so torej *mali kmetje*, *svobodnjaki* ne pa *tlačani*. To ime poznajo severni in srednji Nemci (*kotsete*, *kotsaz* in *kóter*, *kóther* itd.). Poslednje ime pa poznajo tudi *Flamani* (*keuter*, *kaoter*, *katter*, tako se imenuje kmet, ki ima samo jednega konja). *Holandci*, (*koter*, *keuter* = boer), *Švedci v Finski*, (*kåtur*, *katur*, *kytter*), *Finci*, (*koturí*), *Škoti*, (*cotter*, *cottar*, „one, who inhabite a col or cottage, dependant on a Farm“, oni, ki stanuje v koči ali kajži, zavisni o kaki pristavi, dobru, ki se daje v najem); *Gaelci*, (*coitier*).

Ni dvojbe, da bi se dala imena *kázaze*, *kóseze*, *kosése* lažje izvajati iz *kotsáza* nego iz *kłnęzh-a*. Morebiti je podstava slovenskemu imenu kontaminacija iz novon. oblike *kotsafe* in nizon. *kotsete*, tako da je *s* (*z*) ostal iz prvega imena, *e* (*š*) pa prišel iz drugega. Po tej etimologiji bi se dal razlagati *s* (*z*), vokal *o* (*a*) in naglasek na prvem zlogu, ker je nemška beseda na prvem zlogu naglašena. Vendar ne tajim, da je tudi ta etimologija dvomna in sicer zaradi tega, ker je to ime bilo znano samo v severni in srednji Nemčiji. Mogoče je pa vendar le, da je to ime prišlo z velikimi posestniki, ki so prihajali iz različnih pokrajin nemške države v slovenske zemlje in so torej mogli prihajati tudi iz severnih nemških dežel. Z velikimi posestniki pa je prišla tudi beseda v Slovence. Imena *kossata* nas vspominjajo še sedaj osebna imena *košat* (cossatus), *kosak* (*k* mesto *t*), *košak* (istotako). *Košan* (cossano). Če pa nahajamo taka krajevna imena tudi v območju srbskohrvaškega jezika in se je *košatstvo* razširilo tudi pri naših zapadnih sosedih Furlanah, pač ne bi bilo presmelo, ako bi trdili, da je tudi pri nas ta uredba vladala.

Kar se tiče nemških imen: *Edling*, *Edlingen*, ki včasih nastopajo poleg slovenskih: *Kázaze*, *kóseze*, *kosése* itd., si razlagam to iz dejstva, da so graščaki sela nazivali po gospodarjih, ki so bili plemenitaši, tedaj „*Edling*, *Edlingen*“; kmetje pa, ki so bili, kakor smo videli celo svobodnjaki, so pisali sela po svojem imenu: *kotsaze*.

Še jedenkrat ponavljam, da ni moja razlaga apodiktna; toliko pa lahko pravim, da je izvajanje gori imenovanih krajevnih imen iz besede za *kneza*, nemožna in neverojetna.

Na straneh 547.—549. *Ljublj. Zvona* za l. 1913. razpravlja g. Pintar o besedi *osoj* (senčna stran, osenčje) nastale iz *otisoj*; potem ko je izpal polglasnik *ɮ*, se izpahuje še *t* in nastaje *osoj*. Njemu se zdi ta razlaga nekoliko somljiva\*) in precej neverjetno se mu zdi, da bi predlog *od* (*otɮ*) kar tako meni nič in tebi nič odmetaval svoj konsonantni del, marveč misli, da je glagol *osqđiti* poleg *otisođiti* popel-

\*) *Somnētli* dvojititi. Pravilna je torej v slovenščini oblika *somljiv* iz *somjiv*.

noma samostojna oblika. Kako si to misli, sicer ne pravi, a najbrže je hotel povedati, da je glagol *osoditi* sestavljen iz predloga *o-* (oziroma *ob-*) *ot* + *soditi* pa iz predloga *ot* (od) *m*, *soditi*. Pravi da je res v stari slovenščini beseda „*osoije*“, ki pomenja to kar nova slovenska *osoje* in *prisoije* solnčnata stran; vendar domneva, da stoji *osoije* mesto *osoje*, kraj le malo osolnčen in da se je zvršila kontaminacija (družitev različnih tvarin v jedno, novo tvorbo) iz *o-a* in *q-a*, ter da stoji v krajevnih imenih *pri-* mesto *pré-* in tako tudi v besedi *prisoije*.

Kar se tiče odpadanja zobnikov opozarjam, da odpadata *t* in *d* pred *n-om* n. p. *kręnoti*; *kręlati*; *vęnoti*; hrv. *voditi* (novsl. *voditi* sušiti). sbhr. *prekinuli*: *kydati*, *metati* itd. itd. *d* oziroma *t* odpada v nastavku *dlo* (iz *tlo* nastalem) n. pr. *gr* + *dlo* iz *gr* + *dlo*, *oralo* iz *oradlo* (*d* se je ohranil v severnih slov. jezikih. Tako izpadata zobnika tudi v preteklem opisnem deležniku: *plet* (n. *plett*); *jěl* (n. *jědt*), *jam*: nsl. *jem* iz *jadm*, *damb* iz *dadmb* itd. Tudi v nedoločniku odpadata *t* in *d* pred nastavkom *-ti* pri glagolih prve vrste *pasti* iz *padsti*, *plesti* iz *pletsti*. Dalje nam nude primer slovenske besede *gosposki* (gospod), *soseska* (sosed), *rasem* (rast), *bogastvo* (bogat) itd. Ako je mogoča razlika za *osoditi* in *ot* + *soditi*, ne velja pa to za druge glagole: n. pr. *oš* + *it*: *ot* + *šit* *ošeci* = *ot* + *šeci*, *ochoditi* = *ot* + *choditi*, *okryven* = *ot* + *kr* + *ven* (kryti) *kqst* iz *kand* + *st* lit. *kāndu* grizem) *probasz* (bad = bod) *vbzmešę*, męt-. Tukaj se ne more vsklicavati, kakor pri gori imenovanih glagolih na različno tvorbo. (Miklosch V. G. I. 227).

Pri *osojah* je treba tudi uvaževati, da je razlika v pomenu med *senčno stranjo* in med *slabo osolnčeno*. Gorenji primeri so tako jasni, da odpadata zobnika tudi pred *s-om*, tako da je vse nadalnje modrovanje brez pomena. Če odpadata zobnika pri glagolskih deblih in samostalniških, zakaj bi bilo to somnjivo za predlog *ot* (od)?

V isti številki *Lj. Zv.* na strani 19. piše g. *Pintar*: Dan na dan lahko opazujemo, kako je sedanja slovenščina ukopana in vgreznjena v moderne imperfektivarske nauke, zato se ne bomo čudili prevodu, ki je iz „eben als ich diesen Brief schließe, kommt ihr Vater zu mir“ napravil: Ravno, ko končujem to pismo, *pri* *haja* Vaš oče k meni. Jaz bi rekel: „Ravno ko sem bil na tem, da pismo končam, je *prišel* Vaš oče k meni; tudi *pride* bi mi ne bil neugoden nad *prihaja* se je pa moja izneslovenelost kajpada morala spotekniti. Pa kaj zato? Samo da je nedovršnikovanju ustrezno — slovenstvo je rešeno.“

Takšen je gnevni izliv proti imperfektivarstvu, ki je v tem slučaju tako nedolžno, kakor na novo rojeno dete. Pa kaj zato, da se le prismođi zaušnica nedovršnikovanju — slovenstvo je rešeno. Imperfektivarji uče, da rabi nedovršnik in *jedino* nedovršnik kedar se opisuje dejanje, ki se vrši v trenutku govorjenja, ako se vedno, torej tudi v sedanosti vrši, potem za prošlost v živahnem pripovedovanju in za opis namerjenega dejanja; nikdar pa ne rabi nedovršnik niti za preteklo dejanje (razen v omenjenem slučaju) niti za prihodnost. Za imperfekt se pravi: sem *vršil*, za perfekt: sem *zvršil*, za prihodnost *bom vršil* (trajno) *zvršim* (trenotno). Pa naši slovenski pisatelji, in izvzeti niso niti patentirani, za nauk slovenščine v višjih razredih srednjih šol usposobljeni in včasih tudi univerzitetški profesorji, so tako prepojeni z nemštvom, da je današnja slovenščina — brez prenapenjanja se sme reči — samo veren odsev nemške frazeologije, nemškega besednega reda, načina zloženek in skladbe; nič ni slovenskega, razen besedi, pa še tiste se često nadomeščajo s hrvaškimi, češkimi, ruskimi, ne našemu jeziku v oblik prilagojenimi besedami, tako da je naš jezik podoben svraki s pavovim perjem. Seveda potem ni čudo, ako je češki prevajalec tega stavka od besede do besede prevel ves stavek in tudi

nemški nedovršnik (ki rabi za sedanjost, prošlost in prihodnost) *prichází*, kar je potem slovenski prevodilec posnel.

Pa tudi prevod g. Pintarja ni dosti boljši. „Ravno (eben), ko sem bil na tem (als ich daran war), da pismo končam (den Brief zu enden)“! Slovensko bi se reklo: Prav (baš) sem končaval pismo —. Pa tudi *pride* (priljubljeni dovršnik), ni tu umesten, ker perfektivni glagoli rabi za prošlost samo, ako je pripovedovanje živahno, kar se v tem slučaju ne sme tvrditi. Zato je jedini pravi oblik: *prišel je*.

Usojam si tukaj pripomniti, da to, kar pravi g. Pintar na str. 79. Lj. Zv. za leto 1913. v opazki, da stoji *Krstnik* namesto *Krsnik* ali *Krésnik*, ni tačno izraženo. Res je, da se god tega svetnika obhaja o Kresu in da je treba njegovo ime izvajati iz te besede, torej: *Krésnikъ* (Krésnik), in ako naglasek preide na končni zlog *Krsnikъ* (Krsnik) V *Krstniku* pa ni morebiti parazitski vrinjen *t*, nego je ime izvedeno iz besede *krst* (*krstъ*), v glagolu *krstiti* *βαπτίζω*, taufen, in je prevod latinskega imena *Baptista* in nemškega *der Täufer*.

Sedaj še nekaj besedi g. župniku *Šašlju*, ki je objavil v 4. zvezku *Carniole* za leto 1912. na strani 292. nekoliko „poprakov“. Kar se tiče *dražice-lažice*, priznavam odkritosrčno svojo zmoto. Hvaležen sem gosp. župniku za pouk; samo naj bi bil vže v izdaji svojih *Bisernic* (kakor tudi sam priznava) take prislovice raztolmačil, kakor sta to storila *Vuk* in *Daničić* v svojih izdajah „*Srbskih poslović*“.

Kar pa se tiče ostalih poprakov, mi je žal, da jih ne morem vsprejeti in sicer iz razlogov, ktere navedem pri posameznih tačkah.

12, pravi „*lenila se*“ je po mojem mnenju „*legnila se*“. Ako bi bilo to pravilno, potem bi se smelo reči tudi *divnila, minila, nanila, odbenila* i. t. d., mesto *doignila, mignila, nagnila, odbegnila* itd. Potem pa je še stvarno neumevno *legnila se jabuka zelena*. Kako si misli g. župnik, da je legnila jabuka? Tako kakor legne človek ali žival? Kako more leči drevo, tega ne umejem. Ako legne, se ne more nikdar več vzravhati. Potem pa tudi ves smisel pesmi zahteva, da se drevo samo *giblje*: ne od *vetra* ne od *sunca jarka*, več *od tuge lijepe djevojke!*

16, *guste glase šalje*, „gost je tu za pogost, kakor časen za počasen.“ Niti je *gost* to, kar *pogost*, niti *časen* to, kar *počasen*; *gost* pomenja „dicht“, *pogost* pa „häufig“, *časen* pomenja „zeitig“, *počasen* pa „langsam“. Sicer pa Srbi in Hrvatje nikdar ne pošiljaje gostih ali pogostih glasov, nego *česte* ali *počeste* glasove. Zato ostajem pri svojem mnenju, da je *guste* krivo in da je treba pisati *puste* glase, to je: žalostne glase (*šalje*).

36, *ošter mešter kujem*. „Mešter je isto kar belokr. meštrija to je orodje.“ *Mešter* pomenja to, kar nysl. *mojster, meštrija* pa das „*Werkzeug des Meisters*“. *orodje* in oni, ki *upotreblja orodje*, pa nista eno ter isto. Sicer pa pričajo vrstice: *Na koga ga kuješ, Na belega bana, Biži biži beli ban*, da se govori tu o kovanju *orožja* ne pa *orodja*. *Na koga ga kuješ? na belega bana?* ne pomenja drugega, nego da kuje nekdo orožje, (t. j. *meč*) da bi bana probol. Čemu neki bi ban pred rokodelskim orodjem bežal?

98, bo morda prav: „*Al' na delo doli u livadi, u livadi trava diteljina*.“ Vsak človek pravi: grem *na* travnik, *na* vrt, *na* polje, torej bo bolje *na* livadi, ne *u* livadi. V vrt hode ljudje samo tedaj, ako imajo v mislih ograjeno zemljišče, ne pa zemljišča samega. Tako tudi *na goro* (srbh. *u goru*, v gozd).

317. *vrlec*. — Gosp. župnik se čudi, kako je mogel priti do Belih Kranjcev *vrlec*? Dokazal sem, da so bili Beli Kranjci v ozkih stikih s hrvaškimi Kajkavci, Čakavci in Štokavci. Ker pa poznajo to besedo hrvatski Kajkavci, ki stanuju onkraj črnožoltih mej, naj bo g. župnik uverjen, da je beseda lahko prišla do Belih



Kranjcev od hrvaških Kajkavcev, do teh pa iz Nemčije. Veče čudo je, da so hrvaški Kajkavci to besedo vsposodili iz nemščine, kakor bi bilo čudno, ako bi bila do Belih Kranjcev prišla od drugih Kranjcev, ki so vedno bili v najožjem dotiku z Nemci. Sicer so pa tudi Beli Kranjci mnogo krošnjariji po Bavarskem in drugih nemških deželah. Odkodi so pa Beli Kranjci mnogoštevilne druge nemške besede dobili, ako ne iz Nemčije?

*R. Perušek.*

**Barja na Kranjskem.** Po naročilu c. kr. poljedelskega ministerstva na Dunaju preiskuje c. kr. kmetijsko-kemično preizkuševališče na Dunaju vsa barja v avstrijskih kronovinah. Prvo tozadevno poročilo (*Nachweis der Moore in Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol und Mähren*). Im Auftrage des k. k. Ackerbauministeriums herausgegeben von der k. k. landwirtschaftlich-chemischen Versuchsstation in Wien, 1911) obsega izpod peresa inženirja Rud. Miklauza tudi popis kranjskih barij. Miklauz je našel na Kranjskem šest barij, ki merijo



Rezanje šote na Ljubljanskem barju v okolici Bevk pri Vrhniki.

10.24377 *ha*. Največje je Ljubljansko barje v obsegu 10.200 *ha*. V monarhiji ga prekašajo po velikosti le še barja ob Dnjestru v Galiciji (11.000 *ha*). Leži 288 *m* nad morjem. Po svojem značaju je Ljubljansko barje večji del nizko barje. Nizka barja nastanejo pri vodi, ki ima v sebi veliko apnenca, visoka barja tam, kjer je v vodi raztopljenega malo apnenca. Le nekatera mesta so imela značaj visokih barij pa so istega že izgubila. Globočina barja znaša do 6 *m* in več, povprečno pa le 2,5–3 *m*. Barje je večji del osušeno in obdelano, obsega travnike, polja, pašnike in šele na zadnjem mestu šotišča. Šotišča merijo 1400 *ha*. Šota, ki služi za kurivo, se reže na 10 mestih, Nareže se je letno okoli 130.000 *q*. V Babni gorici se pri-

pravlja iz šote stelja. Leta 1900 je stanovalo na Barju približno 14.000 ljudi. Barje pripada 32. katastralnim občinam.

Pet barij se nahaja na Gorenjskem. Vsa so visoka barju. Velikost vseh znaša le 43'77 *ha*. Barje Ledina (6'90 *ha*) leži pri Železnikih 1129 *m* visoko v porečju Sorice. Pri njem je ohranjen še prvotni značaj. Ostala štiri barja v obsegu 36'87 *ha* se nahajajo na visoki planoti Pokljuka, v radovljiškem okraju. Vsa ležijo 1200 *m* nad morjem, imajo ohranjen prvotni značaj in so neosušena. Njih lastnik je država. V notranjskih kotlinah pri Cirknici in pri Planini ni nikakih barij.

*Josip Breznik.*

## Društveni vestnik.

† Julius Wallner.

Am 17. März 1914 ist in Graz der Gymnasialdirektor i. R., Regierungsrat Julius Wallner, ein allgemein hochgeschätzter Schulmann und Historiker, im Alter von 62 Jahren gestorben. Der Dahingeschiedene wurde im Jahre 1852 als Sohn eines Militärkapellmeisters zu Kaschau geboren, verlebte seine Jugend in Graz und vollendete daselbst unter Schönbach, Krones und Weiß seine Universitätsstudien. Im Herbst 1875 kam er als Supplent an die Staatsoberrealschule in Laibach, wo er drei Semester verblieb und sich wegen seines gediegenen Wissens und seiner liebenswürdigen Umgangsformen bei Schülern und Kollegen allgemeiner Beliebtheit und Wertschätzung erfreute. Mit Beginn des zweiten Semesters 1877/78 wurde er zum definitiven Gymnasiallehrer in Iglau ernannt, wo er sich bald einen Familienherd gründete, fleißig im städtischen Archive arbeitete und überdies eifrig dem Anglersport huldigte. — Da die damaligen Personalverhältnisse am Staatsgymnasium in Laibach die Bestellung eines tüchtigen und objektiven Lehrers für Deutsch und Geschichte dringend erheischten, trat die Unterrichtsverwaltung im Jahre 1887 an Prof. Wallner mit dem Ersuchen heran, durch einen Dienstaustausch eine Lehrstelle am Staatsgymnasium in Laibach anzunehmen. Obwohl dem Professor Wallner das Scheiden von Iglau, wo er in glücklichen und behaglichen Verhältnissen lebte, sehr schwer fiel, nahm er doch den ehrenvollen Ruf an. In Laibach entwickelte Wallner neben seiner lehramtlichen Wirksamkeit im neugegründeten „Musealverein für Krain“ eine rege literarische Tätigkeit. Im Jahre 1888 als Schriftführer in den Ausschuß berufen, war er neben Deschman und nach dessen Tode neben Regierungsrat Globočnik der eigentliche Geschäftsleiter des jungen Vereines. Er leitete die Vereinesschrift „Mittheilungen“, verfaßte alljährlich die Vereinschronik, auch hielt er, ein Meister der Rede, in den Monatsversammlungen mehrere Vorträge vor einer zahlreichen Hörschaft und veröffentlichte in den „Mittheilungen“ auf Grund seiner Forschungen im städtischen und im ständischen Archive nachstehende historische Abhand-

lungen: 1. „Herbard von Auersperg und die Veldeser Herrschaft.“ Mit 12 Beilagen (II. Bd., S. 149—262.); 2. „Beiträge zur Geschichte der Laibacher Maler und Bildhauer im XVII. u. XVIII. Jahrhunderte“ (III., 103 bis 139); 3. „Die Baumkirchnersage in Krain“ (III., 203—206); 4. Eine archivalische Nachlese in Landstraß und Sittich“ (III., 207—216); 5. „Krain und Küstenland zu Beginn des österreichischen Erbfolgekrieges“ (V., 1—56); 6. „Wirtschaftliche Verhältnisse und Hausordnung der Karthause Freudenthal“ (V., 83—99); 7. Das Laibacher Bürgerkorps“ (VI., 33 bis 107); 8. „Notizen zur Schulgeschichte Laibachs vor der thesesianischen Reform“ (VI., 125—135). Überdies erschien im Jahresberichte des Laibacher Staatsgymnasiums im Jahre 1888 die Abhandlung „Nicodemus Frischlins Entwurf einer Laibacher Schulordnung 1582“ aus seiner Feder. Auf Grund dieser historischen Arbeiten wurde Wallner zum Korrespondenten der k. k. Zentralkommission zur Erhaltung der historischen und Kunstdenkmäler ernannt. Zudem versah er in den Jahren 1891 bis 1894 das Amt eines k. k. Bezirksschulinspektors für die deutschen Volksschulen im Stadtschulbezirke Laibach und im Schulbezirke Radmannsdorf mit anerkanntem Takt und Geschick.

Als tüchtiger Tourist durchstreifte er an unterrichtsfreien Tagen gerne allein oder in Gesellschaft von Kollegen die Umgebung von Laibach, insbesondere machte er wiederholt Ausflüge in die Billiechgrazer Dolomiten. Im Juli 1894 wurde er zum Direktor des Staatsgymnasiums in Iglau ernannt, im Jahre 1899 als solcher an das Erste deutsche Staatsgymnasium in Brünn versetzt und im Jahre 1900 als Vertreter des Lehrstandes in den k. k. mährischen Landesschulrat berufen. Wegen eines heimtückischen gichtischen Leidens wurde jedoch der schaffensfreudige Schulmann im Jahre 1906 über eigenes Ansuchen mit dem Titel eines Regierungsrates vorzeitig in den Ruhestand versetzt. Er übersiedelte mit seinen drei Söhnen nach Graz, wo er schwer leidend, jedoch geistig frisch und arbeitsfreudig, mit der Abfassung einer großzügigen wirtschaftsgeschichtlichen Darstellung des Fischereiwesens in der Steiermark sich befaßte, deren Drucklegung er leider nicht mehr erleben sollte.

Mit Regierungsrat Wallner ist ein ausgezeichneter Lehrer und Erzieher, ein warmer Freund der Jugend, ein um die Geschichte unseres Landes und um den „Musealverein für Krain“ hochverdienter Forscher und Gelehrter dahingeshieden.

*Fr. Levec.*

*Društveni odbor za leto 1914* (izvoljen na občnem zboru 14. februarja 1912.)  
Predsednik: *Levec Fran*, c. kr. dvorni svetnik in dež. šolski nadzornik. Podpredsednik: *Steska Viktor*, ravnatelj knezoškof. pisarne itd. Tajnik: *Šmajdek dr. Josip*, c. kr. glavni učiteljišeni učitelj. Blagajnik: *Breznik Josip*, c. kr. realni profesor (izvoljen 17. febr. 1914). Arhivar: *Mal dr. Josip*, dež. muzejski pristav. Knjižničar: *Sajovic dr. Guidon*, c. kr. prov. gimn. učitelj. Odborniki: *Gruden dr. Josip*, stolni kanonik, *Hafner Ivan*, c. kr. poštni nadkontrololor, *Mantuani prof. dr. Josip*, muzejski ravnatelj, *Žmavec dr. Jakob*, c. kr. gimn. profesor. Pregledovalca računov: *Podkrajšek Fr.*, oficial j. ž. v p. in *Vrhovnik Ivan*, župnik.

**Društvenim članom!** Odbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ je sklenil v svoji seji 29. XI. 1906 na vabilo „Zgodovinskega društva v Mariboru“ stopiti v ožjo zvezo z imenovanim društvom. Med drugim se je določilo, da naj bi dobivali člani enega društva za polovično ceno publikacije drugega društva in obratno. Navedeni sklep je odobril občni zbor 11./II. 1907. — Vsled neugodnih gmotnih razmer pa je sklenil odbor „Muzejskega društva“ v seji 22./I. 1909 prekiniti zvezo z „Zgodovinskim društvom v Mariboru“ in sicer v točki, določujoči veljavnost medsebojne polovične članarine oziroma naročnine. Poslednja točka je bila v škodo obema društvoma. Občni zbor je temu pritrdil 29. I. 1909. To sporočamo nekaterim članom in naročnikom „Carniole“, ki so se sklicevali v poslednjem času na zgoraj omenjeno zvezo.

**Društveni občni zbor** se je vršil 17. februarja 1914 v predavalnici deželnega muzeja. Poročilo prinesemo v prihodnjem zvezku.

**Novi člani „Muzejskega društva“:** Planinska podružnica v Idriji; Kreft dr. W., c. kr. finančni svetnik v Ljubljani; Markič Josip, kaplan v Predvoru p. Tupalič; Nebenfürher Gustav, dež. nadpr. v Ljubljani; Petrič Janko, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani; Stele dr. Fran, c. kr. pristav centralne komisije v Ljubljani; Svetina Lovro, postajenačelnik v Kamniku; Zois M. A., c. kr. deželne vlade tajnik pri centralni komisiji na Dunaju; c. kr. slovenska gimnazija v Gorici.

## Imenik udov — Mitgliederverzeichnis

v začetku l. 1914. — anfangs d. J. 1915.

### A. Častni člani — Ehrenmitglieder:

† Dr. Hyrtl Josef, k. k. Hofrat, em. k. k. Universitätsprofessor etc. (Anatom; \* 7./XII. 1810 zu Oderberg-Eisenstadt, † 17./VII. 1894 in Perchtoldsdorf bei Wien — gewählt noch zum Ehrenmitglied des „Historischen Vereines für Krain“.)

† Dr. Ettinghausen Konstantin, Freier v., k. k. Regierungsrat, k. k. Universitätsprof. etc. (Palaeontolog und Botaniker; \* 16./IV. 1826 zu Wien, † 1./II. 1897 in Graz — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain“.)

† Dr. Schröer Karl Julius, Ehrenbürger d. Stadt Gottschee, k. k. Prof. an der Technik in Wien etc. (Litterarhistoriker; \* 11./I. 1825 zu Preßburg, † 16./XII. 1900 in Wien — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain“.)

† Globočnik Anton pl. Sorodolski, c. kr. vladni svetnik (zgodovinar; \* 20./V. 1825 v Železnikih, † 2./III. 1912 na Dunaju — izvoljen za častnega člana 11./II. 1907.)

**Dr. Kos Franc**, c. kr. šolski svetnik in profesor v Gorici (izvoljen 11./II. 1907).

**Dr. Luschin Arnold Ritter v. Ebengreuth**, k. k. Hofrat und Universitätsprofessor in Graz (gewählt noch zum korresp. Mitgliede des „Histor. Vereines für Krain“; zum Ehrenmitgliede des Musealvereines 11./II. 1907).

**Prof. Paulin Alfons**, c. kr. šolski svetnik in vodja c. kr. botaničnega vrta v Ljubljani (izvoljen 21./II. 1911).

### B. Dopisujoči člani — Korrespondierende Mitglieder:

† Dr. Eitze Theodor, Hofrat etc. (\* 17./VII. 1823 zu Alten bei Dessau, † 27./VI. 1900 in Venedig — gewählt noch als korresp. Mitglied des „Historischen Vereines für Krain“ 6./VII. 1865.)

**Dr. Wretschko Mathias**, Ritter von, k. k. Hofrat in Wien, (gewählt noch als korresp. Mitglied des „Hist. Vereines für Krain“).

**Dr. Schmid Walter**, deželni arheolog in priv. docent na univerzi v Gradu (izvoljen 11./II. 1910).

**Seidl Ferdinand**, dopisujoči član Jugoslovanske akademije v Zagrebu in c. kr. profesor na realki v Gorici (izvoljen 14./II. 1912).

### C. Redni člani — Ordentliche Mitglieder:

- Abram Ant.**, kurat v Št. Petru na Krasu.  
**Andrejka dr. Rudolf pl.** Livnogradski, c. kr. okr. komisar na Dunaju (Minist. d. Innern).  
**Apfaltrern Otto**, Freiherr von, k. u. k. wirkl. Kämmerer, Gutsbesitzer auf Schloß Kreuz bei Stein etc., Wien.  
 10 **Arko Mihael**, dekan v Idriji.  
**Bamberg Ottomar**, Buchhändler, Präs. der „Krain. Sparkasse“ in Laibach.  
**Barle Janko**, nadškof. tajnik v Zagrebu.  
**Belar Albin**, k. k. Landesschulinspektor in Laibach.  
**Berce Jožef**, licejski prof. v Ljubljani.  
**Betriani Božidar**, učitelj v Trstu.  
**Binder Dr. Jos. Jul.**, Professor u. Leiter der deutschen Privat-Lehrerinnenbildungsanstalt in Laibach.  
**Bizjan Janez**, dekan v Moravčah.  
**Boek Dr. Emil**, Primararzt in Laibach.  
**Böhm dr. Ludovik**, profesor na c. in kr. mornarski akademiji na Reki.  
 20 **Bohinjec Peter**, župnik v Dupljah.  
**Breznik Jos.**, c. kr. profesor v Ljubljani.  
**Bučar Josip**, c. kr. profesor v Ljubljani.  
**Čapuder dr. Karol**, c. kr. prof. v Kranju.  
**Chorinsky Rudolf**, Graf, k. k. Hofrat in Laibach.  
**Cirheimb zu Hopffenbach**, Alfons von, Freiherr auf Guettenau, k. u. k. Oberst d. R. in Marburg.  
**Čekal dr. Ferd.**, kanonik v Ljubljani.  
**Čuk Karol**, župnik v Mokronogu.  
**Debevec dr. Jos.**, c. kr. prof. v Ljubljani.  
**Detela dr. Fran**, c. kr. vladni svetnik v Ljubljani.  
 30 **Detela Oton pl.**, dež. glavar kranjski v p., na gradu Ehrenau pri Škofji Loki.  
**Detela Otto**, pl., c. kr. vladni svetnik v Ljubljani.  
**Dobovšek Franc**, muzejski preparator v Ljubljani.  
**Doganove Nande**, posestnika sin v Vel. Laščah na Dolenjskem.  
**Dolencec dr. Jožef**, profesor bogoslovja v Ljubljani.  
**Dolžan Franc**, c. kr. gim. učitelj v Kranju.  
**Domicelj Silvester**, c. kr. okrajni glavar v Črnomlju.  
**Dostal Jožef**, kn.-škof. tajnik v Ljubljani.  
**Dovgan Anton** v Trstu.  
**Eppich Josef**, Pfarrer in Mitterdorf bei Gottschee.  
**Erker Josip**, kanonik v Ljubljani. 40  
**Finžgar Franc**, župnik v Sori.  
**Flere Josip**, c. kr. poštni nadoskrbnik v Ljubljani.  
**Flis Janez**, prelat, generalni vikar in kanonik v Ljubljani.  
**Furlan dr. Josip**, odvetnik v Ljubljani.  
**Gaber Ante**, umetn. zgodov. v Belgradu.  
**Giontini Rafael**, Buchhandlung Laibach.  
**Gliebe Josef**, Pfarrer in Göttenitz.  
**Goetz Bertram**, k. k. Rechnungsrat und Realitätenbesitzer in Laibach.  
**Gorup Lia pl.** Slavinjski, Reka.  
**Grafenauer Ivan**, c. kr. prof. v Ljubljani. 50  
**Grasselli Peter** vitez, ravnatelj užitn. davka v Ljubljani.  
**Grašič Jos.**, župnik v Beramu pri Pazinu.  
**Gregorič dr. Vinko**, deželni poslanec v Ljubljani.  
**Grivec dr. Franc**, naučni prefekt v bog. semenišču v Ljubljani.  
**Grošelj dr. P. lic.** prof. v Ljubljani.  
**Gruden dr. Josip**, kanonik in arhidiakon v Ljubljani.  
**Gspan Alf.** vitez, c. kr. višji geom. v Ljubljani.

- Gutmansthal Nikolaus Ritter v., Schloß Weixelstein bei Ratschach.
- Hafner Ivan, c. kr. poštni nadkontrolor v Ljubljani.
- Hafner Matej, c. kr. notar v Ljubljani.
- 60 Herle dr. Vladimir, c. kr. prof. v Kranju.
- Hiersche Fr., župnik v Radečah ob Savi.
- Hribar Ivan, ravnatelj „Banke Slavije“ v Ljubljani.
- Hubad Franc, c. kr. dvorni svetnik in dež. šolski nadzornik v Ljubljani.
- Ilešič dr. Fran, c. kr. prof. in vseučiliški docent v Ljubljani.
- Janesch Johann, Privatier in Laibach.
- Janežič dr. Ivan, profesor bogoslovja v Ljubljani.
- Jare Evgen, c. kr. profesor in državni poslanec v Ljubljani.
- Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.
- 70 Jeraj Franc, c. kr. profesor v Ljubljani.
- Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik v Litiji.
- Jermann Max, Hausbesitzer in Laibach.
- Jerše dr. Jožef, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Jugovič Franja, voditeljica dekl. šole v Kranju.
- Justin Rajko, nadučitelj v Trnju pri Št. Petru na Krasu.
- Kadivec Antonija, posestn. v Ljubljani.
- Kadunc Franc, župnik v p. v Ljubljani.
- Kajdiž Tomaž, kanonik v Ljubljani.
- Kaindl Dr. R. F., k. k. Universitätsprof. in Czernowitz.
- 80 Kalan Andrej, kanonik v Ljubljani.
- Karlin dr. Andrej, monsignor in škof tržaško-koprski.
- Karlin Jurij, župnik v zač. pok., Škofja Loka (gostilna pri Plevni).
- Kaspert Anton, c. kr. profesor v Gradcu.
- Kersnik dr. Janko, bančni ravnatelj v Ljubljani.
- Kimovec dr. Franc, kaplan v samostanu avgušt. korarjev v Klosterneuburgu.
- Kidrič dr. Fran, uradnik v c. kr. dvorni knjižnici na Dunaju.
- Klinar Anton, stavbni nadsvetnik v Ljubljani.
- Kljun Janez, župnik v Šmartnem v Tuhinju.
- Knific Josip, župnik v Tomišlju pri Ljubljani.
- Koblar Anton, dekan v Kranju. 90
- Komatar Franc, c. kr. prof. v Kranju.
- Komljanec dr. Josip, profesor v Ptuju.
- Kosler Josip, veleposestnik v Ljubljani.
- Kosler dr. Josef, Realitätenbesitzer in Laibach.
- Kovač dr. Karol, c. kr. arhivar v Dubrovniku.
- Kozina dr. Pavel, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Kožuh Josip, c. kr. profesor v Celju.
- Krajec Janko, c. kr. profesor v Idriji.
- Kreft dr. W., c. kr. finančni svetnik v Ljubljani.
- Krek dr. Bogomil, odvetnik na Dunaju. 100
- Krek dr. Janez Ev., drž. in dež. poslanec v Ljubljani.
- Krisper Fran, not. kand. v Ljubljani.
- Krisper dr. Valent., odvetn. v Ljubljani.
- Kržič Anton, častni kanonik itd. v Ljubljani.
- Kržišnik Josip, gimn. prof. v Št. Vidu nad Ljubljano.
- Kušar Franc, župnik v Mengšu.
- Ladstätter Chrysanth, Fabriksbesitzer in Domžale.
- Lampe dr. Evgen, monsign. in deželni odbornik v Ljubljani.
- Lavtižar Jožef, župnik v Ratečah.
- Lazarini Ludwig, Freiherr von, Gutsbesitzer auf Weißenstein b. Grosuplje. 110
- Lebar Jakob, župnik v Čermošnjicah.
- Lederhas Lud., c. kr. prof. v Ljubljani.
- Lekše Franc S., župnik v Lučah pri Ljubnem (Štajersko).
- Lésar dr. Jožef, semeniški ravnatelj v Ljubljani.
- Levec Frančišek, c. kr. dvorni svetnik in dež. šolski nadzornik v Ljubljani.
- Levičnik Albert, pl., c. kr. sodišča predsednik v pok. v Ljubljani.
- Liechtenberg Leopold, Freiherr von, Landeshauptmannsstellvertreter in Laibach.
- Lovšin Franjo, šol. vodja na Vinici.
- Luckmann Anton, Privatier in Laibach.
- Maister Rudolf, c. kr. stotnik v Celju. 120
- Mal dr. Jos., muz. adjunkt v Ljubljani.

- Mantuani dr. Josip, profesor, ravnatelj dež. muzeja v Ljubljani.
- Markič Jos., kaplan, Predvor p. Tupaliče.
- Maselj Ivan, c. kr. profesor v Ljubljani.
- Mejač Andrej, trgovec in pos. v Komendi.
- Mejač Ivan, trgovec in pos. v Ljubljani.
- Mervec Janez, župnik v Št. Rupertu.
- Mrakovac Janko, licejski prof. v Ljubljani.
- Modic Izidor, c. kr. glavni učitelj v Ljubljani.
- 130 Molč dr. Rudolf, licejski prof. v Ljubljani.
- Mrkun Anton, župnik na Homeu pri Radomljah.
- Müller Ivan, župnik pri D. M. v Polju.
- Napotnik dr. Mihael, ekse., knezoškof v Mariboru.
- Nardin Julij, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Nebenführer Gustav, dež. nadupravitelj v Ljubljani.
- Novak Mihael, c. kr. deželnosod. svetnik v p. v Gradeu.
- Oblak Janez, župnik na Bledu.
- Oblak dr. Jos., odvetnik v Ljubljani.
- Omerza dr. Niko, c. kr. prof. v Ljubljani.
- 140 Pavlin Andrej, prefekt na priv. knezoškof. gimn. v Št. Vidu nad Ljubljano.
- Pavšlar Helena, posestnica v Kranju.
- Pečjak dr. Greg., c. kr. prof. v Ljubljani.
- Perne dr. Franc, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Perušek Rajko, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Petrič Janko, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani.
- Pick Karel, c. kr. nadinžener v Ljubljani.
- Pilgram Jos., mešč. učit. v Wolfsbergu.
- Pintar Luka, kustos c. kr. štud. knjižnice v Ljubljani.
- Pirc Ciril, trgovec in posest. v Kranju.
- 150 Pirc Gustav, ravnatelj Kmetijske družbe v Ljubljani.
- Pirc Matija, c. kr. prof. v Mariboru.
- Plantan Ivan, c. kr. notar v Ljubljani.
- Pleiweiss Karol, c. kr. notar v Višnji gori.
- Pleteršnik Maks, c. kr. profesor v pok. v Ljubljani.
- Poč Martin, župnik v p. v Kamniku.
- Podboj Štefan, c. kr. prof. v Celoveu.
- Podkrajšek Fran, oficijal juž. železnice v pok. v Ljubljani.
- Pokorn Francišek, župnik v Besnici pri Kranju.
- Potokar Jos., župnik v Trziču na Gor.
- Povše Francišek, komerc. svetnik drž. 160 in dež. poslanec v Ljubljani.
- Prebil Andrej, c. kr. gimn. učitelj v Ljubljani.
- Premrl Stanko, korni dirigent v Ljubljani.
- Prijatelj Ivan, kaplan v D. M. v Polju pri Ljubljani.
- Prossinagg Dr. Robert, prakt. Arzt in Laibach.
- Rašne Janko, c. kr. notar na Brdu.
- Rebol Fran, profesor na knezoškofijski priv. gimnaziji v Št. Vidu p. Ljubljani.
- Rihtaršič, župnik pri Sv. Heleni, p. Dol.
- Robida Ivan, mestni pol. komisar v p. v Ljubljani.
- Rohrman Jož., c. kr. notar v Kostanjevici.
- Rohrman Viktor, trgovec v Ljubljani. 170
- Rudež dr. Vl., zdravnik v Ljubljani.
- Sabothy dr. Beno, kazenski zagovornik v Kranju.
- Sabothy Henrik, c. in kr. stotnik v Mährisch-Weiskirchen.
- Sadnikar Jos. Nikolaj, c. kr. višji živinozdravnik v Kamniku.
- Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimn. učitelj v Ljubljani.
- Sajovic Janez, stolni prošt v Ljubljani.
- Sajovic Josip, c. kr. nadporočnik računovodja v Trstu, B.-H. Inf. Reg. IV.
- Sbrizaj Ivan, deželni stavbni svetnik v Ljubljani.
- Schiffner dr. Ana, asistentka deželnega muzeja v Ljubljani.
- Schoepl Dr. Anton, Ritter von Sonnenwalden, Direktor der „Kr. Sparrkasse“ 180 in Laibach.
- Schollmayer-Lichtenberg Heinrich, Edl. von, Wald- und Domänendirektor in Schneeberg bei Rakek.
- Schwarz Theodor, Exz., Freiherr v. Karsten, k. k. Landespräsident, Laibach.
- Schwegel Josef, Exz., Freiherr von, k. u. k. geheim. Rat in Wien.
- Schwentner Lavoslav, knjigotržec v Ljubljani.

- Sedej dr. Fr. B., eksc., knez in nadškof v Gorici.
- Senekovič Andrej, c. kr. vladni svetnik v p. in ravnatelj mestne plinarne v Ljubljani.
- Sevar Hinko, trgovec v Ljubljani.
- Sila Matija, čast. kanonik in dekan v Tomaju.
- Singer Štefan, župnik v Logi vesi na Koroškem.
- 190 Sinkovič Davorin, c. kr. šolski svetnik in prof. v p. v Ljubljani.
- Sitar Valentin, župnik v Št. Gothardu pri Trojanah.
- Skaberne Viktor, deželni stavbni nadkomisar v Ljubljani.
- Smičiklas Tade, predsednik „Jugoslov. akademije“ v Zagrebu.
- Smrdelj Anton, učitelj v Ljubljani.
- Souvan Ferd., veletržec v Ljubljani.
- Splihal Ivan, c. kr. davčni upravitelj v Ljubljani.
- Stare Anton, graščak in posestnik v Mengšu.
- Stare dr. Josip, c. kr. adjunkt finančne prokurature v p. v Ljubljani.
- Stegenšek dr. Avgust, prof. bogoslovja v Mariboru.
- 200 Steska Viktor, ravnatelj knezoškofijske pisarne v Ljubljani.
- Stele dr. Fran, pristav c. kr. centr. komisije v Ljubljani.
- Stranetzky Kajetan, c. kr. profesor v Idriji.
- Stroj Alojzij, špiritual v bogoslovnem seminiju v Ljubljani.
- Summreeker Ferdinand, kais. Rat, Ing., Eisenbahnspektor a. D. in Mödling.
- Sveteč Luka, c. kr. notar v Litiji.
- Svetina dr. Ivan, čast. kanonik in c. kr. profesor v p. v Ljubljani.
- Svetina Lovro, postajenač. v Kamniku.
- Šašel Ivan, župnik v Adlešičih.
- Šavnik Karol, ces. svetnik v Kranju.
- 210 Šerko dr. Milan, c. kr. gimn. učitelj v Rudolfovem.
- Šinkovec Avguštin, župnik v Škofji Loki.
- Šiška Josip, kanonik v Ljubljani.
- Škrabec P. Stanislav, O. F. M. v Gorici.
- Šlebinger dr. Janko, c. kr. profesor v Ljubljani.
- Šmajdek dr. Josip, c. kr. glavni učitelj v Ljubljani.
- Štrukelj Janez, župnik v Zgor. Tuhinju.
- Šubelj dr. Ivo, c. kr. sekcijski svetnik na Dunaju.
- Šubic Albert, profesor na c. kr. moškem učiteljsku v Gorici.
- Šubic Ivan, c. kr. vladni svetnik in ravnatelj c. kr. državne obrtne šole v Ljubljani.
- Šušteršič Bogomila, soproga deželnega 220 glavarja v Ljubljani.
- Šušteršič dr. Ivan, deželni glavar na Kranjskem v Ljubljani.
- Tavčar dr. Ivan, odvetnik in župan ljubljanski v Ljubljani.
- Texter Konrad, župnik v Višnji gori.
- Tiller dr. Viktor, c. kr. profesor v Rudolfovem.
- Tominšek dr. Jos., c. kr. gimn. ravnatelj v Mariboru.
- Trstenjak Anton, kontrolor „Mestne hranilnice“ v Ljubljani.
- Tršan Jakob, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Tuma dr. Henrik, odvetnik v Gorici.
- Turk Ivan, posestnik v Ložu.
- Turner dr. Pavel, velepos. v Mariboru. 230
- Ušeničnik dr. Aleš, monsign., profesor bogoslovja v Ljubljani.
- Vajda Fran, profesor na c. in kr. mornariški akademiji v Reki.
- Vavpotič dr. Ivan, c. kr. višji okrajni zdravnik v Rudolfovem.
- Volavšek Martin, c. kr. gimn. učitelj v Ljubljani.
- Vončina Ivan, magistratni ravnatelj v p. v Ljubljani.
- Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
- Wessner Marija, ravnateljica internata „Mladika“ v Ljubljani.
- Wester Jožef, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Wilfan dr. Josip, odvetnik v Trstu.
- Wilfan Fran, pristaniščni kapitan v Sulini na Rumunskem. 240
- Wirgler Marija, lic. učiteljica v Ljubljani.
- Wurzbach Alfons, Freiherr von, Gutsbesitzer in Laibach.



- Zabukovec Janez, župnik v Križah pri Tržiču.
- Zajec Albin, c. kr. rač. ofic. v Ljubljani.
- Zajec Rud., dež. stavb. nadkom. v Ljubljani.
- Zeschko Albert, Kaufmann in Laibach.
- Zois M. A., c. kr. dež. vlade tajnik pri c. kr. centralni komisiji za varstvo spomenikov na Dunaju.
- Zorec Frančišek, župnik v Novi Oslici.
- 250 Zorko Fran, župnik v Čatežu ob Savi.
- Zupan Ivan, župnik v Hrenovicah.
- Zupan Tomo, monsignore, Nj. Sv. tajni komornik in ravnatelj v p. na Okroglem pri Kranju.
- Zupančič Anton, monsignore, profesor bogoslovja v p. v Ljubljani.
- Zupanec Jernej, župnik v Goričah pri Kranju.
- Zupanec Urban, trgovec v Ljubljani.
- Žakelj Friderik, c. kr. šolski svetnik in profesor v p. v Ljubljani.
- Žmavec dr. Jak., c. kr. prof. v Ljubljani.
- Žužek Fran, župnik na Kopanju, p. Grosuplje.
- K. k. Universitätsbibliothek in Graz.
- C. kr. vseučiliška knjižnica v Pragi.
- 260 Slavisches Seminar der Wiener Universität.
- Slavisches Seminar der Grazer Universität.
- K. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, Wien, IV. Favoritenstraße 15
- Geolog. Institut der k. k. Universität in Graz.
- Landesmuseum in Görz.
- Učit. knjižn. c. kr. I. drž. gimn. v Ljubljani.
- Učit. knjižn. c. kr. II. drž. gimn. v Ljubljani.
- Učit. knjižn. c. kr. slov. gimn. v Gorici.
- Lehrerbibliothek der k. k. Staatsoberrealschule in Laibach.
- Učit. knjižnica c. kr. gimn. v Kranju.
- 270 Učit. knjižnica mestnega dekl. liceja v Ljubljani.
- Učit. knjižnica c. kr. mošk. učiteljskega v Ljubljani.
- Učit. knjižnica c. kr. gimn. v Rudolfovem.
- Učit. knjižnica c. kr. mošk. učit. v Gorici.
- Lehrerbibliothek d. k. k. Lehrerbildungsanstalt in Marburg.
- Učit. knjižnica mešč. šole v Postojni.
- Učit. knjižnica III. mestne deške ljudske šole v Ljubljani.
- Učit. knjižnica dekl. ljudske šole v Ribnici.
- Učit. knjižnica dekl. ljudske šole v Ribnici.
- Učit. knjižnica ljud. šole pri Sv. Jerneju na Dolenjskem.
- Učit. knjižnica dekl. osemrazrednice pri Sv. Jakobu v Ljubljani 280
- Okr. učitelj. knjižnica ljublj. mesta.
- " " " ljublj. okolice.
- " " " v Kranju.
- " " " v Radovljici.
- " " " v Gor. Logatecu.
- " " " v Postojni.
- " " " v Litiji.
- " " " v Krškem.
- " " " v Ribnici.
- " " " v Rudolfovem. 290
- Šolsko vodstvo ljudske šole na Vačah
- Mestni arhiv v Ljubljani.
- K. k. Bergdirektion in Idria.
- Adelsberger Grottenkommission in Adelsberg.
- K. k. steiermärkisches Statthaltereiarhiv in Graz.
- Muzejsko društvo za Goriško v Gorici.
- Kmetijsko-kemično preizkuševališče za Kranjsko v Ljubljani.
- Frančiškanski samostan v Kamniku.
- Frančiškanski samostan v Ljubljani.
- Frančiškanski samostan na Brezjah. 300
- Misijonska hiša pri cerkvi Srca Jezus. v Ljubljani.
- Konvent nemškega viteškega reda v Ljubljani.
- Zisterzienserkloster in Sittich.
- Narodna čitalnica v Ljubljani.
- " " v Kranju.
- " " v Celju.
- " " v Gorici.
- Podružnica Planinskega društva v Idriji.
- Simon Gregorčičeva javna ljud. knjižnica v Ljubljani.

- 310 Ljudska knjižnica tel. društva „Sokol“  
v Kranju.  
Knjižnica bogoslovcev v Ljubljani.  
" " v Mariboru.  
" " v Celovcu.  
Slov. akad. društvo „Adrija“ v Pragi.  
Slov. akad. društvo „Dan“ v Pragi.

- Slov. akad. kat. društvo „Danica“ na  
Dunaju.  
Slov. akad. društ. „Slovenija“ na Dunaju.  
Slov. akad. kat. društ. „Zarja“ v Gradcu.  
„Društvo sloven. tehnikov“ na Dunaju.  
Klub slov. tehnikov, Praga II.  
Društ. slov. agronomov na Dunaju XVIII.

## Znanstvene organizacije,

s katerimi je „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v zvezi in zamenjava publikacije.

### A. Avstrijske.

#### **Brno.** Moravská musejní společnost:

Časopis Moravského Musea zemského.

#### — Združení moravskí profesorji risanja:

Naš směr.

#### — Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens:

Zeitschrift.

#### — Naturforschender Verein in Brünn:

Verhandlungen.

Bericht der meteorologischen Kommission.

#### **Budimpešta.** Magyar tudományos akadémia:

Archeologiai Értesítő.

Monumenta Hungariae historica.

Almanach.

#### — Magyar kir. földtani intézet:

Földtani Közlöny.

#### **Celovec.** Geschichtsverein für Kärnten in Klagenfurt:

Carinthia I.

Jahresbericht.

#### — Naturhistorisches Landesmuseum für Kärnten:

Carinthia II.

#### **Dunaj.** Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien:

Sitzungsberichte der philos.-hist. Klasse.

Mitteilungen der Erdbebenkommission.

#### — K. k. Naturhistorisches Hofmuseum:

Jahresbericht.

#### — K. k. Heraldische Gesellschaft „Adler“:

Monatsblatt.

Jahrbuch.

#### — K. u. k. Kriegsarchiv:

Mitteilungen.

#### — K. k. Anthropologische Gesellschaft:

Mitteilungen.

- K. k. geografische Gesellschaft in Wien :  
Mitteilungen.  
Abhandlungen.
- K. k. geologische Reichsanstalt :  
Verhandlungen.  
Jahrbuch.
- K. k. zoologisch-botanische Gesellschaft in Wien :  
Verhandlungen.
- Numismatische Gesellschaft in Wien :  
Monatsblatt.
- Altertumsverein zu Wien :  
Monatsblatt.  
Berichte und Mitteilungen.
- Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich :  
Jahrbuch.
- Verein für Landeskunde in Niederösterreich :  
Monatsblatt.  
Topographie von Niederösterreich.  
Jahrbuch für Landeskunde.
- Verein für österreichische Volkskunde :  
Zeitschrift für österr. Volkskunde.
- Verein der Geographen :  
Geographischer Jahresbericht.
- Gorica.** Uredništvo časopisa „Forum Julii“ :  
Forum Julii, rivista die scienze e lettere.
- Uredništvo časopisa „Vede“ :  
Veda, dvomesečnik za znanost in kulturo.
- Gradec.** Historischer Verein für Steiermark in Graz :  
Zeitschrift.  
Beiträge zur steiermärkischen Geschichte.
- Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark in Graz :  
Mitteilungen.
- Innmost.** Direktion des k. k. Staatsarchives in Innsbruck :  
Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs.
- Museum Ferdinandeum für Tirol und Vorarlberg :  
Zeitschrift.
- Naturwiss. mediz. Verein in Innsbruck :  
Berichte.
- Kojetin na Hani.** Český archaeologický klub moravský :  
Pravěk.  
Moravské starožitnosti.
- Kološvar.** Musée national de Transylvanie :  
Travaux d. l. section numismatique et archéologique du M. nat. d. Tr.
- Universität Kolozsvár. Direktion des mineralog.-geolog. Institutes :  
Múzeumi Füzetek. Mitteilungen der mineralog.-geolog. Sammlung des Siebenbürgischen National Museums.

**Krakov.** Akademia umijetności :

Bulletin international, cl. de philologie, d'histoire et de philosophie.

Bulletin international, cl. des sciences mathématiques et naturelles :

A: Sciences mathématiques.

B: Sciences naturelles.

Sprawozdania czynności i posiedzen akad. um. w Krakowie.

Sprawozdanie komisji fizyograficznej.

**Linc.** Museum Francisco-Carolinum :

Jahresberichte.

Beiträge zur Landeskunde.

**Ljubljana.** Slovenska matica (vse publikacije).

— Slovenska šolska matica (vse publikacije).

— Slovensko lovsko društvo v Ljubljani :

Lovec.

— Redaktion „der Erdbebenwarte“ :

Die Erdbebenwarte. Monatschrift.

**Maribor.** Zgodovinsko društvo :

Časopis za zgodovino in narodopisje.

— Uredništvo „Voditelja“ :

Voditelj v bogoslovnih vedah.

**Poreč.** Societâ istriana di archeologia e storia patria :

Atti e memorie.

**Praga.** Česká Akademie císaře Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění :

Věstník: tř. fil.-histor.-jazikozpisny.

tř. mathem.-přirodovědecká.

Historický archiv.

Vyroční zpráva.

— Museum království českého :

Časopis Musea král. českého.

Památky archaeologické a místopisné.

Zpráva o Mus. kr. č.

— Historický klub :

Český časopis historický.

— Společnost národopisného musea československého :

Národopisný Věstník československý.

— Zemský archiv království českého :

Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské.

— Společnost přátel starožitností českých :

Časopis.

— Klub za Starou Prahu :

Věstník klubu za st. Prahu.

— Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen :

Mitteilungen.

— Deutscher naturwissensch.-medizinischer Verein für Böhmen :

Lotos, naturwissenschaftliche Zeitschrift.

- Reka.** Deputazione fiumana die storia patria:  
Bulletino.
- Rovereto.** I. R. Accademia di science lettere ed arti degli agiati:  
Atti della i-r. accademia Roveretana.
- Sarajevo.** Zemaljski musej u Bosni i Hercegovini:  
Glasnik zem. muzeja u B. i. H.
- Sibinj.** Siebenbürgischer Verein f. Naturwissenschaften zu Hermannstadt:  
Verhandlungen und Mitteilungen.
- Solnograd.** Gesellschaft für Salzburger Landeskunde:  
Mitteilungen.
- Städtisches Museum Carolino-Augusteum:  
Jahresbericht.
- Stift St. Peter in Salzburg:  
Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens u. seiner  
Zweige.
- Spljet.** Il. Museo archeologico:  
Bullettino die archeologia e storia Dalmata.
- Trst.** Società di Minerva:  
Archeografo Triestino.
- Società adriatica di scienze naturali:  
Bullettino.
- Redaktion der Zeitschrift „Adria und Ostalpen“:  
Adria und Ostalpen, Zeitschrift für das Kultur- und Wissenschaftsleben in  
Südösterreich.
- Turčanski sv. Martin.** Museálna slovenská spoločnosť:  
Časopis mus. slov. spoločnosti.  
Sbornik mus. slov. spoločnosti.
- Zagreb.** Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti:  
Rad.: A: razr. histor.-filolog. i filozof.-juridički.  
B: razr. matemat.-prirodoslovni.  
Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena.  
Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.  
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.  
Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.  
Gradja za povijest književnosti hrvatske.  
Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik.  
Djela Jugoslavenske akademije.  
Ljetopis Jugoslavenske akademije.
- Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinski zemaljski arhiv.  
Vjesnik kr. zem. arkiva.
- Hrvatsko arheološko društvo:  
Vjesnik.
- Hrvatsko prirodoslovno društvo:  
Glasnik.

**B. Izvenavstrijske.****Belgrad.** Srpska kraljeva akademija :

Glas : I. razr. prirodoslovni.

II. razr. modrosl.-zgodovinski.

Spomenik.

Godišnjak.

Srpski etnografski zbornik.

Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda.

Srpski dijalektološki zbornik.

Posebne izdaje (vse).

## — Srpsko geografsko društvo :

Glasnik.

## — Srpsko arheološko društvo :

Starinar.

## — Muzej srpske zemlje :

Separata posameznih del.

**Berlin.** Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte :

Zeitschrift für Ethnologie.

## — Botanischer Verein der Provinz Brandenburg :

Verhandlungen.

**Branibor.** Historischer Verein zu Brandenburg :

Jahresbericht.

**Berkeley-California U. S. A.** University of California :

Publications in Zoology.

**Cincinnati.** Lloyd library :

Bulletin of the Lloyd library: a) Pharmacy series.

b) Mycological series.

Bibliographical Contributions.

Prilicne znanstvene publikacije.

Museum, Annual Exhibition.

**Darmstadt.** Historischer Verein für das Grossherzogtum Hessen :

Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde. N. F.

Quartalblätter.

**Dražđane.** Königlich saechsischer Altertumsverein :

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde.

Jahresberichte.

**Erfurt.** Königl. Akademie gemeinnütziger Wissenschaften in Erfurt :

Jahrbücher.

**Frankfurt ob M.** Kaiserliches archaeologisches Institut zu Frankfurt a. M. :

Berichte der römisch-germanischen Kommission.

## — Verein für Geschichte und Altertumskunde zu Frankfurt a. M. :

Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst.

Mitteilungen.

## — Senkenbergische Naturforschende Gesellschaft :

Berichte.

- Freising.** Historischer Verein Freising:  
Sammelblatt.
- Göttingen.** Kais. Gesellschaft der Wissenschaften:  
Nachrichten der philol.-hist. Klasse.  
Nachrichten der mathem.-phys. Klasse.  
Geschäftliche Mitteilungen.
- Güstrow.** Verein der Freunde der Naturgeschichte in Mecklenburg:  
Archiv.
- Hannover.** Historischer Verein für Niedersachsen:  
Zeitschrift.
- Heidelberg.** Naturhistorisch-Medizinischer Verein zu Heidelberg:  
Verhandlungen.
- Helsingfors.** Finnische Altertumsgesellschaft:  
Zeitschrift.
- Kiel.** Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte:  
Zeitschrift.
- Kiev.** Ukrajinsko navkovo tovarištvo:  
Zapiski.
- Kristiania.** Norsk Folkemuseum:  
Foreningen.
- Lipso.** Königl. Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig:  
Berichte, philol. Klasse.  
Berichte, mathem. phys. Klasse.  
Abhandlungen, philol. Klasse.  
Abhandlungen, mathem. phys. Klasse.  
Jahresbericht der Fürstlich Jablonowskischen Gesellschaft.
- Städtisches Museum für Völkerkunde zu Leipzig:  
Veröffentlichungen.
- Herbarium:  
Organ zur Förderung des Austausches wissenschaftl. Exsiccationsammlungen.  
Verlag von Theodor Weigel in Leipzig (dobiva društvo brez vsake od-  
škodnine).
- Mainz.** Verein zur Erforschung der rheinischen Geschichte u. Altertümer:  
Mainzer Zeitschrift.
- Monakovo.** K. bayerische Akademie der Wissenschaften:  
Sitzungsberichte der philos.-philolog. und histor. Klasse.  
Sitzungsberichte der mathem.-phys. Klasse.
- Historischer Verein von Oberbayern:  
Oberbayerisches Archiv für vaterländ. Geschichte.  
Altbayerische Monatsschrift.
- Moskva.** Société impériale des naturalistes de Moscou;  
Bulletin.
- Nürnberg.** Germanisches Nationalmuseum:  
Anzeiger.  
Mittellungen.

- Pariz.** Société nationale des antiquaires de France :  
Memoires et documents.  
Bulletin.
- Petrograd.** Imp. akademija nauk :  
Izvestija otdělenija ruskago jezika in slovesnosti.  
Sbornik ruskago jezika i slovesnosti.  
Zapiski hist.-filološke skupine.
- Imp. russkoe geografičeskoe občestvo :  
Izvestja.
- Poznanj.** Historische Gesellschaft für die Provinz Posen :  
Historische Monatsblätter für die Provinz Posen.  
Zeitschrift.
- Rejno.** Historischer Verein von Oberpfalz und Regensburg :  
Verhandlungen.
- Rim.** Societa romana di anthropologia :  
Atti.
- Schwerin.** Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde :  
Jahresberichte.  
Jahrbücher.
- Stockholm.** K. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien :  
Fornvännen  
Monatsblad.
- Nordiska Museet :  
Fatabureau kulturhistorisk Tidskrift.
- Videm.** Accademia di Udine :  
Atti.
- Civica biblioteca e il museo :  
Bollettino.
- Vratislava.** Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur zu Breslau :  
Jahresberichte.  
Ergänzungshefte.
- Zgorelice.** Naturforschende Gesellschaft zu Görlitz :  
Abhandlungen.
- Zürich.** Antiquarische Gesellschaft in Zürich :  
Mitteilungen.
- Schweizerisches Landesmuseum :  
Anzeiger für schweizerische Altertumskunde  
Jahresbericht des schweiz. Landesmuseums.